

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

**ÇOCUKLARA REHBER DERGİSİ VE 19. YÜZYIL
OSMANLI ÇOCUK EĞİTİMİNDEKİ YERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SELDA ERGÜL

GAZİANTEP
EYLÜL2014

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

**ÇOCUKLARA REHBER DERGİSİ VE 19. YÜZYIL
OSMANLI ÇOCUK EĞİTİMİNDEKİ YERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SELDA ERGÜL

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Zeynel ÖZLÜ

GAZİANTEP
EYLÜL 2014

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI
**ÇOCUKLARA REHBER DERGİSİ VE 19. YÜZYIL OSMANLI ÇOCUK
EĞİTİMİNDEKİ YERİ**
Selda ERGÜL

Tez Savunma Tarihi: 10.09.2014

Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

Prof. Dr. Hüseyin BAYRAKTAR
SBE Müdürü

Bu tezin Yüksek Lisans tezi olarak gerekli şartları sağladığımı onaylarım.

Enstitü ABD Başkanı

Prof. Dr. Adil KILIÇ

Bu tez tarafımızca (tarafımızca) okunmuş, kapsamı ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Zeynel ÖZLÜ

Bu tez tarafımızca okunmuş, kapsam ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri:

(Unvanı, Adı ve SOYADI)

Prof. Dr. Nuri YAVUZ (Jüri Başkanı)

Prof. Dr. Zeynel ÖZLÜ (Danışman)

Doç. Dr. İsmail KIVRIM

İmzası

_____
_____
_____

ÖZET

ÇOCUKLARA REHBER DERGİSİ VE 19. YÜZYIL OSMANLI ÇOCUK EĞİTİMİNDEKİ YERİ

ERGÜL, Selda

Yüksek Lisans Tezi, Tarih ABD

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Zeynel ÖZLÜ

Eylül 2014, 113 sayfa

19. yüzyıl, Osmanlı Devleti'nde, eğitim alanı başta olmak üzere, sosyal, ekonomik ve kültürel alanda da birtakım değişimlerin ve gelişmelerin uygulamaya konulduğu bir dönemi belirtmektedir. Geleneksel ve klasik olandan uzaklaşmaya başlandığı bu dönemde Tanzimat her yönüyle bir dönüm noktası olarak kendisini ortaya koyarak her alanda söz konusu olan gelişmeler sonucunda, çocuklara yönelik edebiyattan sosyal yaşamdaki konuma dek birçok noktada değişimler görülür duruma gelmiştir. Batılılaşmanın etkisi ile çocuklara yönelik gazete ve dergilerin yayımlanmaya başlaması gündeme gelmiş ve bu yöndeki yayınlar ile çocukların değişen eğitim sistemine daha kolay adapte olmalarını sağlamaya yönelik çalışmalarda bulunulmuştur. Bu çalışmanın amacı “Çocuklara Rehber Dergisi” ya da “Çocuklara Rehber: Etfâl- i Zükür ve İnasın Tehzib- i Ahlâk ve Tevsi- i Malûmatına Hadîm Risale Dergisi”nin Osmanlı dergiciliğinde önemli bir yere sahip olduğunun üzerinde durulması ve konuya dikkat çekilip günümüz eğitim sistemi ile karşılaştırılmak ve gelecek neslin bilinçlendirilmek istenmesidir. Çalışmanın konusunun tarihi öneme sahip olması ile bu konunun üzerinde pek az durulması akademik olarak ileriye aydınlatacak bulgulara ulaşılması amacıyla hazırlanmıştır.

Çocuklara Rehber Dergisi, 1876 yılında Ahmed Midhat tarafından yayımlanmaya başlanan bir dergidir. Selanik'te yayımlanmaya başlamış olan Çocuklara Rehber Dergisi, yayımladığı yazılar ile çocuk okurlarının hem bilgilendirilmelerini hem de aynı zamanda eğlenmelerini amaçlamıştır. Çocuklara Rehber Dergisi'nde, düşünme ve problem çözme yeteneklerinin geliştirilmesine yönelik olarak birtakım bilmeceler vs. yer verilmesi çocukların kendilerine değer verildiğini gözlemlenmesi bulgularına da ulaşmıştır.

Çalışma sürecinde yeterli kaynaklara ulaşılması her ne kadar olumlu yön arz etse de kaynakların görselliğinin yetersizliği çalışmanın somutlaştırılarak belirtilmesini olumsuz etkilemiştir. Belgelerin açık ve anlaşılır bir dil olması hem okunurluk hem de yorumlanması açısından çalışmanın sürecini hızlandırmıştır.

Anahtar Kelimeler: 19. Yüzyıl, Osmanlı Devleti, Eğitim, Çocuk Dergileri, Çocuklara Rehber Dergisi

ABSTRACT**JOURNAL GUIDE TO CHILDREN AND PLACE IN THE 19TH CENTURY
OTTOMAN CHILD EDUCATION**

ERGÜL, Selda

M. A. Thesis, Department of History

Supervisor: Prof. Dr. Zeynel ÖZLÜ

September 2014, 113 pages

19th century in the Ottoman Empire, especially in the field of education, social, economic and cultural fields, the implementation of a number of changes and developments that refers to a period. Traditional and classic ones away from the start to this period of the Tanzimat reforms in all aspects of a turning point itself by putting in all areas such developments as a result of children's literature in social life location until at many points change is seen has become.

The effect of Westernization and the publication of newspapers and magazines for children to begin to come up with publications and in this direction it easier for children to adapt to the changing education system, efforts have been made to provide. This study "Child Guide Magazine" or "Children's Guide: Pediatric- i Zukur and Inasin Tehzib- i Morality and Expansion - i Malumat get in the Treatise Magazine" the Ottoman magazine publishing important to have a place that focus on and attention to the subject pulled today's education system compared with the next generation, and is intended to raise awareness. The study of the historical importance of the issues have little to focus on these issues with the advanced academic attainment is intended to illuminate the findings.

Child Guide Magazine, which was first published in 1876 by Ahmed Midhat is a journal. Thessaloniki, which began to be published in the Journal of Child Guide, published articles and inform them of the child reads both aimed at the same time have fun. In the Journal of Child Guide, thinking and problem solving skills in order to develop a number of riddles, etc. It observes that children be given the findings in their value has been reached.

During the study period, although sufficient resources to achieve positive even though the supply of lack of visualization of resources had a negative impact study to be specified concretely. Documents to be clear and understandable language and interpretation as well as in terms of readability studies have accelerated the process.

Key words: The 19th Century, The Ottoman Empire, Education, Children's Magazines, Journal Guide to Children.

ÖNSÖZ

Çocuklara Rehber Dergileri'nin edebi ürünlere yer vermeleri açısından edebiyatımızın ilk örneklerini bünyesinde barındıran hazineler olarak nitelendirilmektedir. Ayrıca temel nitelikleri arasında olan eğitsel işleviyle ve bunu da eğlendirerek örneğin; oyunlar, bilmeceler, eğlenceli sualler, fennî eğlenceler sisteme koyularak öğrencilerin hoşca vakit geçirmeleriyle öğrenmeleri sağlanmıştır.

Diğer yandan genel kültür, tarih, coğrafya, sağlık bilgisi, matematik, dil gibi alanlarda da bilgi sahibi olmalarını, okuma alışkanlığı kazanmalarına problem çözebilme yeteneklerinin geliştirmelerine yardımcı olmuştur. Çocuklara Rehber Dergisi'nin ele alınışıyla Osmanlı Devleti Çocuk Dergiciliğindeki yeri ve öneminin tekrar ortaya koyulacağını umduğum bu çalışmayı yürütmekten dolayı çok mutluyum.

Çalışmanın gerçekleştirilmesinde birçok değerli insanın katkısı olmuştur. Öncelikle bu çalışmanın planlanması, uygulanması ve değerlendirilmesi aşamalarında bana hep destek olan, yapıcı eleştirileriyle beni iyi ve güzel işler yapmaya yönlendiren değerli hocam ve danışmanım Prof. Dr. Zeynel ÖZLÜ'ye sonsuz saygı ve teşekkürlerimi sunuyorum. Araştırmanın istatistiksel kısmında yardımını esirgemeyip değerli zamanlarını içtenlikle paylaşan değerli hocam Tarihçi Cezmi YURTSEVER'e, lisans dönemim esnasında akademisyenlik yolunda örnek aldığım ve bu yolda desteklerini, önerilerini ve benim başarıma olan inançlarını eksik etmeyen değerli hocalarım Doç. Dr. Bayram NAZIR'a, Yurdaer YANIK'a teşekkürlerimi sunuyorum. Tez çalışmam sırasında her daim yardım elini uzatan, bana olan desteğini yürekten hissettiğim her anımda yanımda olacaklarına inandığım aileme sonsuz sevgiyle teşekkürlerimi sunuyorum.

Selda ERGÜL

Gaziantep, Eylül 2014

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ.....	iii
İÇİNDEKİLER	iv
KISALTMALAR	vii
TABLO LİSTESİ	viii
1. GİRİŞ	1
1.1.Giriş.....	1
2. OSMANLI DEVLETİ'NDE ÇOCUK EĞİTİMİ VE TARİHSEL	
SÜRECİ.....	6
2.1. Osmanlı Devleti'nin Klasik Dönemi Ve Çocuk Eğitiminin Esasları.....	6
2.1.1. Sıbyân Mektepleri	7
2.1.2. Gayrimüslim Çocukların Eğitimi ve Enderun Mektebi	14
2.2. Osmanlı Devleti'nin Modernleşme Dönemi Ve Çocuk Eğitiminin Esasları	17
2.2.1. Sıbyân Mektepleri ve İptidailer Bağlamında Eğitimin	
Modernleştirilmesi	18
2.2.2. Gayrimüslim Çocukların Eğitimi	31
2.2.3. Kimsesiz Çocukların Eğitimi	32
2.2.3.1. Islahhaneler	32
2.2.3.2. Himaye- i Etfâl	33
2.2.3.3. Dârüleytam	36
2.2.3.4. Dârülaceze	38
3. OSMANLI DEVLETİ'NDE ÇOCUK EDEBİYATI TARİHİ.....	42
3.1. Osmanlı Devleti'nde Çocuk Edebiyatı Ve Çeviri Dönemi	42
3.2. Tanzimat Sonrası Dönem Telif Çocuk Edebiyatı	46
3.3. Osmanlı Devleti'nde Gazete Ve Dergiler Bağlamında Çocuk Edebiyatı	47
3.3.1. Mümeyyiz	47
3.3.2. Sadakat	48

3.3.3. Etfâl	49
3.3.4. Ayine	49
3.3.5. Aile	50
3.3.6. Bahçe	50
3.3.7. Mecmua- i Nevresidegan	51
3.3.8. Çocuklara Arkadaş	52
3.3.9. Çocuklara Kıraat	52
3.3.10. Vasıta- i Terakki	53
3.3.11. Numune- i Terakki	54
3.3.12. Debistan- ı Hîred	55
3.3.13. Çocuklara Talim	56
3.3.14. Çocuk Bahçesi	56
3.3.15. Musavver Küçük Osmanlı	57
3.3.16. Mekteplilere Arkadaş	57
3.3.17. Ciddi Karagöz	58
3.3.18. Çocuk Yurdu	58
3.3.19. Çocuk Duygusu	58
3.3.20. Türk Yavrusu	59
3.3.21. Çocuklar Âlemi	59
3.3.22. Çocuk Bahçesi	59
3.3.23. Çocuk Dostu	60
3.3.24. Küçükler Gazetesi	60
3.3.25. Hür Çocuk	61
3.3.26. Haftalık Çocuk Gazetesi	61
3.3.27. Lane	62
3.3.28. Hacıyatmaz	62
3.3.29. Bizim Mecmua	62
3.3.30. Yeni Yol	63
3.3.31. Musavver Çocuk Postası	63
3.3.32. Çıttı Pıttı	64
4. ÇOCUKLARA REHBER: ETFÂL- İ ZÜKÜR VE İNASIN TEHZİB- İ	
AHLÂK VE TEVSİ- İ MALÛMATINA HADİM RİSALE DERGİSİ VE	
ANALİZİ	65
4.1. Çocuklara Rehber Dergisi Ve Yayınlanışı	65

4.2. Çocuklara Rehber Dergisi'nin Temel Nitelikleri	67
4.3. Çocuklara Rehber Dergisi'nin Eğitsel İşlevi.....	71
4.4. Çocuklara Rehber Dergisi Ve Çocuk Eğitimine Katkıları	75
4.4.1. Eğlendirerek Eğitim Anlayışının Eğitim Sistemine Kazandırılması	75
4.4.1.1. Oyunlar.....	75
4.4.1.2. Bilmeceler	76
4.4.1.3. Eğlenceli Sualler	79
4.4.1.4. Fennî Eğlenceler.....	80
4.4.1.5. Genel Kültür, Tarih, Coğrafya	81
4.4.1.6. Sağlık Bilgisi.....	82
4.4.1.7. Matematik	83
4.4.1.8. Dil.....	85
4.4.2. Çocukların Bilgilendirilmesine Katkısı	86
4.4.3. Çocuklara Ahlâki Değerlerin Kazandırılmasına Katkısı.....	90
4.4.4. Çocuk Eğitiminde Ödül- Ceza Kullanımı	93
4.4.5. Çocuklara Rehber Dergisi'nin Osmanlı Devleti Çocuk Dergiciliğindeki Yeri ve Önemi.....	94
SONUÇ.....	97
KAYNAKÇA	100
EKLER.....	109
ÖZGEÇMİŞ.....	113
VITAE	113

KISALTMALAR

ABD	:Amerika Birleşik Devletleri
ÇOKAUM	:Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi
ÇTTAD	:Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi
DEM	:Değerler Eğitimi Merkezi
MEB	:Milli Eğitim Bakanlığı
JASSS	:The Journal of Academic Social Science Studies
TBMM	:Türkiye Büyük Millet Meclisi
T.C.	:Türkiye Cumhuriyeti
TSA	:Türkiye Sosyal Araştırmalar
TTK	:Türk Tarih Kurumu
YKY	: Yapı Kredi Yayınları

TABLO LİSTESİ

Tablo 3.1. Osmanlı Devleti'nde Çocuk Dergileri	45
--	----

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1.Giriş

Osmanlı eğitim hayatında modernizasyon çalışmaları 19. yüzyılla birlikte hız kazanmaya başlamış ve bu doğrultuda çocukların hem genel olarak daha çağdaş bir düşünce yapısına hem de yaşam tarzına sahip olabilmelerinin sağlanması amaçlanmıştır. Bu bağlamda Osmanlı'da modernleşme dönemi itibariyle çocukların farklı bir dünyaya sahip oldukları algısı ile hareket edilmeye başlanmış ve eğitim sisteminin de bu dünyanın gereklerine göre düzenlenmesi önemsenir hale gelmiştir. Çocukların “birey” olarak da sosyal yaşamda bir yer bulmaya başladıkları bu dönemde çocuk hastanelerinin, okullarının, mağazalarının ve dergilerinin mevcudiyeti de bu algının bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Osmanlı Devleti'nde Fatih Sultan Mehmet tarafından ilk olarak açılmış olan Sıbyân Mektepleri, dönemin de tek ilköğretim kurumu olma niteliğine sahiptir. 1850'li yıllara dek Sıbyân Mektepleri ilköğretim bağlamındaki eğitim- öğretim faaliyetlerini tek başına yerine getirmiş, Tanzimat Dönemi ile birlikte de ilköğretim kurumları İptidailer ile yenilenmeye çalışılmış ve ilköğretimde ikili bir dönem başlatılmıştır.

Cumhuriyet'in ilanına dek Osmanlı'da çocuk eğitimi kurumsal olarak bu boyutuyla yürütülmüştür. Her ne kadar bir yönüyle yetersiz olarak değerlendirilse de, söz konusu gelişmeler dönemi itibariyle ciddi adımlar olarak kendisini ortaya koymuştur. Zira bu yöndeki gelişmeler, sadece çocuk eğitimi adına değil, aynı zamanda ve belki de daha çok çocukların sosyal yaşamda da daha olumlu olarak algılanmalarını sağlaması bakımından önem arz etmektedir.

19. yüzyılın ikinci çeyreğinde açılmaya başlanmış olan Rüşdiyeler ve bu yüzyılın ortalarında açılan Dârülmuallimin (1848) ve Dârülmuallimât (1868) (öğretmen okulları) da, Osmanlı Devleti'nde dönem itibariyle eğitime ne denli önem verilmeye başlandığının bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir. Bu değişim süreci sadece eğitim kurumları ile sınırlı kalmamış ve kültürel ve teknik anlamda da

birçok değişim gündeme gelmiştir. İletişim araçlarına da dönem itibariyle önemli işlevler yüklenmiş ve Batı kültürünü, tekniğini ve Batı'daki gelişmeleri aktarmaya yönelik birçok gazete ve dergi yayımlanmaya başlanmıştır.

Osmanlı Devleti'nde 19. yüzyılın ortalarından itibaren gazete ve dergiler özel şahıslar tarafından yayımlanır hale gelmiştir. Bu bağlamda Batı'da basına yüklenen işlevler, Osmanlı'da da halkın modern gelişmelere ve sosyal değişimlere ayak uydurabilmelerinin sağlanmasına yönelik olarak gözetilmeye başlanmıştır. Dönem itibariyle çocuk edebiyatının ve çocuk dergiciliğinin doğması ve gelişim göstermesi de, bu durumun bir neticesi olarak kendisini ortaya koymuştur.

Bu dönemde Batılı anlamda eğitim- öğretim faaliyetlerini yürütecek olan okullarda okutulacak bilimsel ve teknik kitapların basımı yapılmaya başlanmış ve eğitim ile basın arasında direkt bir bağlantı olduğunun görülmesindedir ki, çocuk dergileri de ilk bu dönemde yayın hayatına başlamıştır. Bu değişim sürecini Tanpınar (2011) şu sözlerle değerlendirmektedir;

“Osmanlı'da çocuk edebiyatının, bir uygarlık değişmesi neticesinde doğduğunu göz önünde tutmak gerekir. 1826 yılında yeniçerilerin ortadan kaldırılmasıyla başlamış olan ve 1839 yılında Tanzimat Fermanı ile devlet kurumlarının ve toplum yapısının yavaş yavaş Avrupalılaşmasına varan ve sırası ile 1876 yılında I. Meşrutiyet ile 1908 yılında II. Meşrutiyet Devrimleri' ni kapsayan bu uygarlık krizi, 1923 yılında Cumhuriyet'in ilanı, Ankara'nın başkent oluşu ve Atatürk Devrimleri gibi kesin görünümlü aşamalarla Türk toplumunu bugünkü durumuna dek getirmiştir”.¹

Belirtildiği üzere bu yeni dönemde, Batılı tarzda okulların açılması ile birlikte Batılı tarzda ve çocuklara yönelik olması bakımından ayrı bir önem arz eden gazete ve dergiler de yayın hayatına başlamıştır ki, bu gelişme Osmanlı'da kültürel yaşamında değişime uğramasına neden olmuştur. Okul programları için daha ayrıntılı kaynağa ihtiyaç duyulması doğrultusunda, yeni yayımlanmaya başlayan çocuk gazete ve dergilerinde batı orijinli haber, hikâye ve fikirlere yer verilmeye başlanmış ve büyük bir bölümü tercüme yoluyla yayın hayatına giren Batılı ürünler, Türk çocuk edebiyatını da derinden etkilemiştir.

Bu durumu da Kudret (1997) şu sözleri ile deęerlendirmektedir;

“19. yüzyılda modernleşme ile birlikte Osmanlı'da Batı kültürü ile yetişmeye başlayan yeni kuşaklar, eski edebiyat eserlerinin yeni yaşamlarını anlatmada ve açıklamada yetersiz kaldığını ve dahi elverişsiz olduğunu görmeye başlamışlar, bu doğrultuda da Batı edebiyatı yolunda yeni bir edebiyat çığırı açmaya girişmişlerdir”.²

¹ Ahmet Hamdi Tanpınar. (2011). *Edebiyat Üzerine Makaleler*, Dergâh Yayınevi, İstanbul, s. 102.

² Cevdet Kudret. (1997). *Edebiyat Kapısı*, Yapı Kredi Yayınları (YKY), İstanbul, s. 376.

Osmanlı çocuk dergiciliğinin doğuşu, Tanzimat Dönemi ile birlikte hız kazanmaya başlamış olan sosyal bir değişim sürecinin neticesi olarak kendisini ortaya koymuştur. Bu süreç; iletişim araçları ve edebiyat kanalıyla sosyal değişime aracılık eden elit bir kitle tarafından yürütülmüş ve değişimin sağlıklı bir şekilde sürdürülebilmesi ve dahi kalıcı olabilmesinin sağlanabilmesi için, öncelikli olarak toplumun en dinamik kesimi olan genç kuşaklardan başlanması gerektiği yönündeki bir anlayışın neticesi olarak devam ettirilmiştir. Bu düşünce doğrultusunda çocuklara daha iyi nasıl ulaşılabileceğinin yolları aranmaya başlanmış ve bu anlayış doğrultusunda öncelikle birtakım edebiyat eserleri yayımlanmış, ardından da çocuk dergiciliğine yönelinmiştir.

İlk çocuk dergileri, günlük gazetelerin ekleri olarak yayımlanmıştır. Ancak dönem itibariyle söz konusu olan zorluklar nedeniyle Tanzimat Dönemi çocuk dergileri çok uzun soluklu olarak yayın hayatlarını devam ettirememişlerdir. Bu dönemdeki çocuk dergilerinden en uzun ömürlüsü, 1869 yılında Sıtkı Efendi tarafından yayımlanmaya başlanan Mümeyyiz Çocuk Dergisi'dir. Aynı isimli gazetenin çocuk okurlara yönelik olarak haftada bir yayımladığı Mümeyyiz Çocuk Dergisi'nin her sayısı ayrı bir renkte yayımlanmıştır. Bu doğrultuda çocuk eğitimi üzerine yoğunlaşmış olan ve çocuk okurlarına yönelik eğitim- öğretim yazıları yayımlayan Mümeyyiz Çocuk Dergisi, Türk basın tarihinin ilk çocuk ve eğitim dergisi olma niteliğine sahiptir.

Osmanlı çocuk dergiciliğinde ikinci olarak yayın hayatına başlamış olan dergi de Hazine- i Etfâl' dir. 1875 yılı itibariyle Mehmet Efendi tarafından yayımlanmaya başlamış olan ve Sadakat adlı günlük gazetenin aynı isimle çocuk okurlara yönelik yayımlanan bir diğer dergi de Sadakat' tir. Sadakat, ilk altı sayısının ardından Etfâl adı ile yayın hayatına devam etmiştir ve bu doğrultuda 23 Mayıs 1875 yılı itibariyle yayımlanmaya başlamış olan Etfâl de, ancak 16 sayı yayın hayatında kalabilmiştir.

1875 yılı itibariyle yayımlanmaya başlanmış olan bir diğer dergi de, hem kadınlara hem de çocuklara hitap etmesi amaçlanan Ayine' dir. Derginin ilk sayısı 14 Kasım 1875 yılında yayımlanmış ve 41 sayı ile yayın hayatına son veren Dergi, Selanik'te yayımlanması adına İstanbul dışında yayımlanan ilk dergi olma niteliğine sahip olmuştur.

1876 yılında da Mehmet Şemseddin tarafından Arkadaş Dergisi yayımlanmaya başlanmıştır. 13 sayı yayın hayatında kalmış olan bu dergi de, Batılı tarzdaki önemli dergiler arasında değerlendirilmektedir.

Dönemin çocuk dergileri arasında değerlendirilen ve Şemseddin Sami tarafından yayımlanan Aile Dergisi de, kadın ve eğitim ile ilgili yazılara yer vermesi bakımından önemli addedilmektedir.

Bahçe Dergisi de, 1880 yılında yayımlanmaya başlanmış ve 40 sayı yayımlanmasının ardından yayın hayatına son vermiştir. Kemal Efendi tarafından yayımlanan Bahçe Dergisi, Batı dillerinden yapılan tercüme yazılara yer vermesi bakımından yine önemli bir dergi olarak kabul edilmektedir.

Mecmua- i Nevresidegan çocuk dergisi de; Tarih, Coğrafya ve Matematik konularına ilişkin yazılar içermesi bakımından daha çok bir okul dergisi niteliğinde değerlendirilmektedir ve bu dergi de 1881 yılında yayın hayatına başlamıştır. 1881 yılında ayrıca, Çocuklara Arkadaş ve Çocuklara Kıraat Dergileri de yayın hayatı içerisinde yer almaya başlayan çocuk dergileri olmaları bakımından önem arz etmektedir.

Çalışmanın ana konusu teşkil eden ve 1897 yılı başlarında Ahmed Mithat tarafından yayımlanmaya başlamış olan “Çocuklar Rehber Dergisi” ya da tam adı ile “Çocuklara Rehber: Etfâl- i Zükür ve İnasın Tehzib- i Ahlâk ve Tevsi- i Malûmatına Hadîm Risale Dergisi” de, Osmanlı Dönemi çocuk dergileri içerisinde Mümeyyiz Dergisi’ nin ardından en uzun süreli yayımlanmış olan ikinci dergi olma niteliğine sahiptir. Toplam 166 sayı olarak yayımlanmış olan Çocuklar Rehber Dergisi, aynı zamanda 19 yüzyıl itibariyle yayımlanan son çocuk dergisi olma özelliğini de taşımaktadır.

Selanik’ te yayın hayatına başlaması adına İstanbul dışında yayımlanan bir çocuk dergisi olan Çocuklara Rehber Dergisi, hem eğitim hem öğretim amacını gütmeye yönelik olarak birçok edebi türde yazıya da yer vermiş bir dergi niteliğini taşımaktadır. Bu bağlamda Dergi’de; manzûmeler, romanlar, hikâyeler, tiyatro eserleri, edebi nitelikteki mektuplar, monologlar, hitabet türü yazılar, fıkralar, sohbet türü yazılar, gezi- inceleme yazılar, makaleler, vecize türünde yazılar vb. gibi, çocuk okurları hem bilgilendirilmeye hem de edebiyat ve okuma zevki kazanabilmelerine yönelik eserler yayımlanması adına hareket edilmiştir.

Çalışmada Giriş Bölümü’ nün ardından, “Osmanlı Devleti’nde Çocuk Eğitimi ve Tarihsel Süreci” başlıklı Birinci Bölüm çerçevesinde; “Osmanlı

Devleti'nin Klasik Dönemi ve Çocuk Eğitiminin Esasları”, “Sıbyân Mektepleri”, “Gayrimüslim Çocukların Eğitimi ve Enderun Mektebi”, “Osmanlı Devleti'nin Modernleşme Dönemi ve Çocuk Eğitiminin Esasları”, “Sıbyân Mektepleri ve İptidaîler Bağlamında Eğitimin Modernleştirilmesi”, “Gayrimüslim Çocukların Eğitimi” ve “Kimsesiz Çocukların Eğitimi” alt başlıkları doğrultusunda belirlemelerde ve değerlendirmelerde bulunulacaktır.

Çalışmanın “Osmanlı Devleti'nde Çocuk Edebiyatı Tarihi” başlıklı İkinci Bölümü çerçevesinde; “Osmanlı Devleti'nde Çocuk Edebiyatı ve Çeviri Dönemi”, “Tanzimat Sonrası Dönem Telif Çocuk Edebiyatı”, Osmanlı Devleti'nde Gazete ve Dergiler Bağlamında Çocuk Edebiyatı”, “Mümeyyiz”, “Sadakat”, “Etfal”, “Ayine”, “Aile”, “Bahçe”, “Mecmua- i Nevresidegan”, “Çocuklara Arkadaş”, “Çocuklara Kıraat”, “Vasıta- i Terakki”, “Numune- i Terakki”, “Debistan- ı Hired”, “Çocuklara Talim”, “Çocuk Bahçesi”, “Musavver Küçük Osmanlı”, “Mekteplilere Arkadaş”, “Ciddi Karagöz”, “Çocuk Yurdu”, “Çocuk Duygusu”, “Türk Yavrusu”, “Çocuklar Âlemi”, “Çocuk Bahçesi”, “Çocuk Dostu”, “Küçükler Gazetesi”, “Hür Çocuk”, “Haftalık Çocuk Gazetesi”, “Lane”, “Hacıyatmaz”, “Bizim Mecmua”, “Yeni Yol”, “Musavver Çocuk Postası” ve “Çıtı Pıtı” alt başlıkları doğrultusunda belirlemelerde ve değerlendirmelerde bulunulacaktır.

Çalışmanın “Çocuklara Rehber: Etfâl- i Zükür ve İnasın Tehzib- i Ahlâk ve Tevsi-i Malûmatına Hadim Risale Dergisi” başlıklı Üçüncü Bölümü çerçevesinde; “Çocuklara Rehber Dergisi ve Yayınlanışı”, “Çocuklara Rehber Dergisi'nin Temel Nitelikleri”, “Çocuklara Rehber Dergisi'nin Eğitsel İşlevi”, “Çocuklara Rehber Dergisi ve Çocuk Eğitimine Katkıları”, “Eğlendirerek Eğitim Anlayışının Eğitim Sistemine Kazandırılması”, “Oyunlar”, “Bilmeceler”, “Eğlenceli Sualler”, “Fennî Eğlenceler”, “Genel Kültür, Tarih, Coğrafya”, “Sağlık Bilgisi”, “Matematik”, “Dil”, “Çocukların Bilgilendirilmesine Katkısı”, “Çocuklara Ahlâki Değerlerin Kazandırılmasına Katkısı”, “Çocuk Eğitiminde Ödül- Ceza Kullanımı”, “Çocuklara Rehber Dergisi'nin Osmanlı Devleti Çocuk Dergiciliğindeki Yeri ve Önemi alt başlıkları doğrultusunda belirlemelerde ve değerlendirmelerde bulunulacaktır.

Çalışmanın Sonuç Bölümü'nde de çalışmada yer verilen temel belirlemeler özet mahiyetinde ele alınacak ve değerlendirilecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ'NDE ÇOCUK EĞİTİMİ VE TARİHSEL SÜRECİ

2.1. Osmanlı Devleti'nin Klasik Dönemi Ve Çocuk Eğitiminin Esasları

Osmanlı Devleti; yerleştiği topraklarda Orta Doğu, Akdeniz, Anadolu ve Balkan kültürü ile kendi ilim ve kültür anlayışını çok iyi harmanlayabilmiş bir devlet olarak, çağdaşı olan İslam ve Avrupa devletlerine göre çok daha üstün bir konuma sahip olabilmıştır. Bu bağlamda sadece dönemi itibariyle değil, bugün dahi her alanda imrenilerek bakılan teşkilat yapısı ile Osmanlı Devleti bu sayede üç kıtada hüküm sürebilmiştir.

Osmanlı Devleti'nin önemli addedilen teşkilatlarından birisi de, mutlaka ki eğitim sistemine yönelik söz konusu edilen teşkilat yapısı ve bu minvalde sürdürülen eğitim anlayışıdır. Klasik Osmanlı Dönemi çerçevesinde değerlendirildiğinde görülmektedir ki, Osmanlı Devleti'nin eğitim sistemini; Medreseler, Sıbyân Mektepleri ve Enderun Mektebi çerçevesinde örgün eğitim veren üç temel eğitim kurumu bağlamında temellendirmiş olması söz konusudur.

Medreseler; Osmanlı Devleti'nin Müslüman vatandaşlarının örgün eğitim aldıkları ve teşekkülleri itibariyle devletin siyasi ve idari kadrolarında, yargı ve eğitim kurumlarında görev alacak bireylerin yetiştirilmesini üstlenmiş olan eğitim kurumlarıdır.³Bu temelde Osmanlı Devleti'nde medrese eğitimi almış olmak bir ayrıcalık olarak değerlendirilmiştir ve devlet kurumlarında hiyerarşik yapılan içerisinde yükselebilmek için, medresede eğitim görme şartı aranmıştır.

Sıbyân Mektepleri ve Enderun Mektebi anlamında Osmanlı eğitim sisteminin temelini teşkil eden bu eğitim kurumları ile ilgili belirlemeler aşağıda verildiği gibi ifade edilebilmektedir.

---

³ Yahya Akyüz. (1989). *Türk Eğitim Tarihi: Başlangıçtan 1988'e*. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, Ankara, s. 31.

2.1.1. Sıbyân Mektepleri

Sıbyân Mektebi, Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk eğitim ve öğretim kurumları olmak bakımından önem arz etmektedir. Örgün eğitim kurumu niteliğindeki Sıbyân Mektepleri'nin varlığı, İslamiyet'in kabulünün ilk dönemlerine dayanmaktadır. Genel olarak "yazı yazılan yer" anlamında kullanılan bu Mektepler, aynı zamanda Kur'an- ı Kerim'in öğretilmesine yönelik açılmış kurumları ifade etmektedirler.⁴

Selçuklu Devleti'nden Osmanlı İmparatorluğu'na geliştirilerek ve daha fonksiyonel hale getirilerek aktarılmış olan ve belirtildiği üzere başlangıçta daha çok Kur'an- ı Kerim öğretilmesine yönelik eğitim veren Sıbyan Mektepleri; Osmanlı İmparatorluğu'nda sadece Kur'an- ı Kerim öğretilmesi amacını değil, aynı zamanda okuma- yazma öğretimi ve temel dini bilgilerin öğretilmesi amacını da taşıyan örgün eğitim kurumları niteliğine kavuşturulmuştur.⁵

Uzunçarşılı'ya (1965) göre; özellikle son dönemlerinde Sıbyân Mektepleri, medreseler gibi biçimsel bir bilgi aktarımına ve aktarılan bu bilgilerin geliştirilebilmesine olanak sağlayacak bir zeminin hazırlanma niteliğine sahip değildir. Bununla birlikte Müslüman çocuklarının İslam Dini'nin gereklerine uygun ve geleneksel değerlerin taşıyıcısı olarak yetiştirilmelerini sağlaması bakımından önem arz etmektedir.⁶

Sıbyân Mektepleri, çocukların birer yetişkin gibi yetiştirilebilmelerine olanak sağlamış ve genel olarak da sosyal yaşama ve hayata hazırlamıştır.⁷Sıbyân Mektepleri'nin okuma- yazma öğretimi yanında, temel dini bilgileri ve Kur'an- ı Kerim bilgisi verme özellikleri ile öğrencilerini yaşama hazırlama nitelikleri, Osmanlı Devleti'nin Klasik Dönemi'nin sonuna dek devam etmiş ve gerek ders öğretim metotları ve gerekse de kurumsal yapısı çerçevesinde Sıbyân Mektepleri, 19. yüzyıla dek büyük bir değişime uğramamıştır.

Genel olarak halkın eğitiminin amaçlandığı Sıbyân Mektepleri, Osmanlı İmparatorluğu'nun en parlak dönemlerinde devletin eğitim ihtiyacının karşılanmasına tek başına cevap verecek nitelikte olmuştur. Bu eğitim kurumlarında

⁴ Yücel Gelişli. (2010). "Osmanlı İlköğretim Kurumlarından Sıbyan Mektepleri", Türkler Ansiklopedisi. Cilt: 9, Editörler: Güzel, H. C., Tavkul, Ş. ve Gündüz, T., Yeni Türkiye Yayınları, Adana, s. 27.

⁵ Osman Ergin. (1977). *Türkiye Maarif Tarihi*. Eser Matbaası, İstanbul, s. 49.

⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı. (1965). *Osmanlı Devleti'nin İlimiye Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu (TTK) Basımevi, Ankara, s. 143.

⁷ Zülfü Demirtaş. (2007). *Osmanlı'da Sıbyan Mektepleri Ve İlköğretimin Örgütlenmesi*. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler, 17(1): 171-176.

4- 10 yaş arasındaki kız ve erkek çocuklarına birlikte eğitim verilmiş ve öncelikli olarak da maddi yetersizliklere sahip, yetim ve/veya kimsesiz çocukların eğitilmesi öngörülmüştür. Maddi durumu iyi olan ailelerin çocukları ise, özel muallimlerle evlerinde eğitim görmüşlerdir.⁸

Sıbyân Mektepleri'nin hem Kur'an- ı Kerim'in öğretilmesi hem de çocuklara dini bilgilerin aktarılması noktasında başarılı olarak addedilen bir eğitim sistemine sahip olması, anne- babalar tarafından da desteklenmelerini ve zaman içerisinde yaygınlaşmalarını sağlamıştır.

Medreselere öğrenci yetiştirilmesi görevini de üstlenmiş olan Sıbyân Mektepleri, kurucuları tarafından bağışlanmış olan arsalar üzerine inşa edilen okullarda eğitim vermiştir. Bu bağlamda ilk Sıbyân Mektebi, kendi adına yaptırmış olduğu cami etrafına inşa ettirdiği Sahn- ı Seman ve Tetimme Medreseleri ile birlikte Fatih Sultan Mehmet tarafından yaptırılmıştır.⁹

Fatih Sultan Mehmet, bu Mektep'te öncelikli olarak öksüz ve yetim çocukların eğitim görmesini istemiştir. Fatih Sultan Mehmet tarafından yaptırılmış olan Sıbyân Mektebi'nin Türkçe vakfiyesi ilk dönemlerde "Dârül Talim", Arapça vakfiyesi ise "Mektep" olarak adlandırılmış, genel olarak da okula daha sonraki dönemlerde "Dârülilim", "Muallimhane" ya da "Mektephane" denilmeye başlanmıştır.¹⁰

Süreç içerisinde Sıbyân Mektepleri; diğer sosyal, kültürel ve dini müesseseler gibi, maddi durumu iyi olan hayırseverlerin hiçbir maddi beklenti içerisinde olmadan sıklıkla inşa ettirmeye başladıkları kurumlar arasında yer almaya başlamıştır. Belirtildiği üzere öncelikle kurucuları tarafından bağışlanmış olan arsalar üzerine inşa edilen bu kurumlar, zaman içerisinde vakıflar tarafından bağışlanana arsalar üzerine ya da vakıfların, başkalarına ait arsaların "mukataa" adı verilen ödemelerini gerçekleştirerek o arsa üzerine inşa edilmeye başlanmıştır.¹¹

Bununla birlikte Osmanlı İmparatorluğu'nda Sıbyân Mektepleri'nin tüm gereksinimlerinin maddi olanakları iyi olan vatandaşlar tarafından karşılanması da yaygın bir uygulamadır ve bu durum bir statü göstergesi olarak kabul edilmiştir. Bazı hayırsever vatandaşlar da, bu kurumlarda eğitim- öğretim faaliyetlerinin devam

⁸ Gelişli, a.g.e., s. 36.

⁹ Mefail Hızlı. (2011). *Osmanlı Sıbyân Mektepleri*. Osmanlı Ansiklopedisi, Cilt: 5, İz Yayınevi, İstanbul, s. 18.

¹⁰ Ergin, a.g.e., s. 53.

¹¹ Hızlı, a.g.e., s. 19.

ettirilebilmesi için belirli dönemleri kapsayacak şekilde uzun yıllar bu okullara maddi yardımlarda bulunmuşlardır. Sıbyân Mektepleri de neticesinde, bu hayırsever vatandaşların isimlerini taşıyarak onlara minnet duygularını dile getirmiştir.¹²

Sadece maddi durumları iyi olan Osmanlı vatandaşları değil, maddi olarak destek sağlayamasa da en azından inşaatında gönüllü olarak ve bilabedel çalışmaları doğrultusunda genel olarak tüm halk bu eğitim kurumlarını desteklemeyi önemsemiştir. Fiziksel görünüm itibariye bir ya da iki katlı, kubbeli ya da tonozlu, ahşap ya da kâgir olarak inşa edilen Sıbyân Mektepleri, birbirlerinden birtakım yönleri itibariyle farklılık gösterebilir de, genel olarak tüm Anadolu'da benzer bir mimari ile inşa edilmişlerdir.¹³

Sıbyân Mektepleri, genellikle şehir merkezine inşa edilmekteydiler ve köşe başlarına konumlandırılmıştır. Bununla birlikte cami ya da mescit bahçelerine inşa edilmiş örnekleri de mevcut olmuştur. Bahçelerine suyu dört ayrı yerden gelen havuz, bir tuvalet ve meyve ağaçları yerleştirilmesine özen gösterilen Sıbyân Mektepleri, dışarıdan bakıldığında bir ev görünümü vermekle birlikte; alt katlarına yerleştirilen iki oda bir sofa, üst katlarında bir oda, matbah, sofa önünde selamlık vb. nitelikleri doğrultusunda evlerden ayrılmıştır. Sıbyân Mektepleri'nde dersler, kışın daha sıcak ve korunaklı olan kubbede yapılmış, yazları ise havadar olan sofalarda sürdürülmüştür.¹⁴

Mekteplerin ev mimarisi tarzında yapılandırılmaları ise; içerisinde buldukları yaş dönemi itibariyle evlerinden ya da ailelerinden ilk kez uzaklaşacak olan çocukların, kendilerini bir anlamda evlerinde gibi ve rahat hissetmelerini sağlamaya yönelik olarak düşünülmüştür. Bu durum da yine, Sıbyân Mektepleri'nin çocuk psikolojisini düşünen pedagojik yönünü ifade etmesi açısından önemli görülmüştür.¹⁵

Önceki anlatımlarda yer verildiği üzere Sıbyân Mektepleri'nin 4- 10 yaş arası kız ve erkek çocuklarına yönelik eğitim vermesi söz konusu olmaktadır, bununla birlikte Osmanlı eğitim sisteminde ilköğretime alınacak olan çocukların hangi yaşlar arasında olması gerektiği ile ilgili net bir belirleme söz konusu değildir.

¹² Akyüz, *a.g.e.*, s. 39.

¹³ Orhan Şaik Gökyay. (1986). *Osmanlı Türkleri'nde Öğretmen Ve Öğrenci Anlayışı*. Tarih ve Toplum, Temmuz Dönemi, 31: 45- 54.

¹⁴ Cüneyd Okay. (2013). *Osmanlı Dönemi'nde İstanbul'da Mahalle Ve Çocuk*. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. 1453 İstanbul Kültür ve Sanat, 16: 12- 25.

¹⁵ Ali Rıza Erdem. (2012). *İlköğretimimizin Gelişimi Ve Bugün Gelinen Nokta*. Üniversite ve Toplum, 240: 1- 15.

Özellikle vakfiyelerin hemen hemen tamamına hangi yaş grubunda olurlarsa olsunlar maddi durumları yetersiz ya da yetim olanların alınması ve eğitim görmelerinin sağlanması adına hareket edilmiştir. Zaman içerisinde ise, sadece maddi yetersizliklere sahip ya da yetim çocukların değil, maddi durumları iyi olan ailelerin çocuklarının da bu okullarda eğitim görmeye başladıkları görülmüştür.¹⁶

Sıbyân Mektepleri, en az 3 yıl ya da 4 yıl üzerinden çocukların eğitilmesini öngörmüştür. Eğer Mektep'te yeterli sayıda sınıf varsa, kız ve erkek çocukların birbirlerinden ayrı sınıflarda eğitim görmeleri adına hareket edilmiştir. Eğer okuldaki sınıf sayısı yetersiz ise, bu durumda kız ve erkek çocuklar aynı sınıfta eğitim görmüştür. Öğrencilerin okula başvuru yapmaları, kabul edilmeleri ya da kaydedilmeleri gibi herhangi bir işlem süreci izlenmesine gerek olmadan, sadece Müslüman ailelerin çocukları olmaları koşuluyla her çocuk okula başlatılabilmıştır.¹⁷

Çocukların okula gönderilmelerinin oldukça zor olduğu bu dönemde, zaman içerisinde Sıbyân Mektebi'ne devam etmek halk arasında ve özellikle de çocuklar tarafından önemli görülmeye başladığından, bu okullara başlamak çocukların hayatında önemli addedilen olaylar arasında yer almaya başlamıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nda okullar, ya Pazartesi günü ya da Perşembe günü açılmış ve okulların açıldığı bu günlerde muallimler ve öğrenciler, “Âmin Alayı” adı verilen geçide katılmışlardır. Bu geçit esnasında yapılan yürüyüşte ilahiler ve şiirler okunmuştur.¹⁸

Sıbyân Mektepleri, okul binasının olanaklarına uygun sayıda öğrenci almıştır. Her Mektep'te Kur'an-ı Kerim'in öğretilmesine yönelik eğitim verilmişken, harici verilen eğitimlerin nitelikleri okulların sahip oldukları olanaklara göre farklılık gösterebilmiştir. Bununla birlikte dini anlamda mükellefiyet çağındaki çocukların ayetleri, sureleri ve duaları hatasız bir şekilde öğrenebilmelerinin ve okuyabilmelerinin sağlanabilmesi için de eğitim verilmiş ve Kur'an-ı Kerim'in olabildiğince tecvide uygun tarzda öğretilmesine özen gösterilmiştir.¹⁹

Sıbyân Mektepleri'nde verilen bir diğer eğitim de, yazı eğitimidir. Bu kapsamda “hasn- i hat yazımı” ya da “güzel yazı” dersleri verilmiştir. Bununla

¹⁶ İlhan Başgöz, İ. & Howard Eugene Wilson. (1998). *Türkiye Cumhuriyetinde Eğitim ve Atatürk*, Dost Kitabevi, Ankara, s. 98.

¹⁷ Demirtaş, a.g.e., s. 173.

¹⁸ Fatih Erdoğan. (1999). *Türkiye'de 1966- 1998 Yıllarında Yayımlanmış Telif Çocuk Kitaplarının İçerik Analizi*. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, s. 46.

¹⁹ Ünal Taşkın. (2008). *Klasik Dönem Osmanlı Eğitim Kurumları*. Uluslararası Sosyal Araştırmalar, Bahar Dönemi, 1(3): 343- 366.

birlikte aritmetik kuralları ve dört işlem de Sıbyân Mektepleri'ne verilen eğitimlerin kapsamı içerisinde yer almıştır. Fıkıh dersi de, bu mektepler de verilen dersler arasında yer almış ve sadece ibadetleri açısından değil, yaşamın her anını kapsayan ve “muamelat” adı verilen uygulamalarının da bu dönem çocukların öğretilmesine özen gösterilmiştir.²⁰Bununla birlikte Sıbyân Mektepleri'nde; aileye, topluma ve devlete yararlı olmanın ve saygının esas olduğunun çocuklara aktarılmaya çalışıldığı “Edep” ya da “Ahlâk” dersleri yanında, sadece İslamiyet'in gereklerinin değil, genel anlamda tüm dinlerin temel esaslarının ve peygamberlerinin öğrencilere öğretilmesi üzerinde durulmuştur.²¹

Sıbyân Mektepleri bağlamında ya da harici eğitim kurumları kapsamında değerlendirildiğinde, Osmanlı İmparatorluğu'nda eğitim kurumlarının temel işlevinin, çocukların ahlâki gelişimlerinin sağlanması olarak belirlendiği görülmüştür. Bu temelde özellikle ilkokul çağındaki çocukların pedagojik açıdan desteklenerek yetiştirilmelerine özen gösterilmiştir.²²

Sıbyân Mektepleri'nin sınıflarında öğrenciler, ya evlerinden getirdikleri ya da sınıflarda hazır bulunan hasır, kilim ya da minderler üzerinde diz çökerek derslerini dinlenmiş ve önlerinde bulunan rahlelerden Kur'an-ı Kerim'i ya da duaları okunmuştur. Muallimler de, öğrencilerin hemen önündeki minderlere bağdaş kurmak suretiyle derslerini anlatmış ve öğretmen- öğrenci münasebeti dışında öğrencileri ile konuşmamışlardır.²³

Her çocuk öğretmene bir şey sormak istediğinde onun yanına gitmekte ve sorusunu sorup, cevabını alıp yerine oturmuştur. Aynı şekilde ödevlerini öğretmenlerine okumak durumunda olduklarında da onun yanına gidip ödevlerini okuyup, tekrar yerlerine gelip oturmuşlardır. Bu doğrultuda Sıbyân Mektepleri'nde gerek okul içerisinde ve gerekse de okul dışında öğretmenlere kesin itaat ve saygı hâkimdir ve hatta bu itaat ve saygının altında büyük oranda korku yatmaktadır.²⁴

Sıbyân Mektepleri'nde, farklı dönemlerde okula başlamaları dolayısıyla farklı yaş gruplarında öğrencilerin bulunmaları ve bu öğrencilerin bir arada ve tek bir odada eğitim görme zorunluluğu içerisinde olmaları, sınıfların oldukça kalabalık

²⁰ Necdet Sakaoğlu. (2003). *Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, s. 132.

²¹ İrfan Erdoğan. (2010). *Çağdaş Eğitim Sistemleri*, Sistem Yayıncılık, İstanbul, s. 76.

²² Sakaoğlu, a.g.e., s. 135.

²³ Cahit Baltacı. (2010). *Osmanlı Devleti'nde Eğitim Ve Öğretim*. Türkler Ansiklopedisi, Cilt: 11, Editörler: Güzel, H. C., Tavkul, Ş. ve Gündüz, T., Yeni Türkiye Yayınları, Adana, s. 133.

²⁴ Taşkın, a.g.e., s. 346.

olmasına neden olmuştur. Bununla birlikte öğrenciler cezalandırıldıklarında, genellikle bedeni cezalar verilmekle birlikte, bu cezaların sınıf ortamında ve diğer öğrencilerin yanında uygulanması söz konusudur ki, bu durum Sıbyân Mektepleri'nde verilen eğitimin pedagojiye dayanmayan tek ve en önemli yönü olarak değerlendirilmektedir.²⁵

Sıbyân Mektepleri'nde aynı anlayışla muallimler, ellerinde uzun bir değnek ile dolaşmış ve dersin / okulun huzurunu bozan öğrencilere, değnekle hafifçe ya da yeri geldiğinde sertçe vurarak disiplin sağlamayı amaçlamışlardır. Öğrencinin hatalı davranışının derecesine göre de, bazı durumlarda falaka cezası uygulanmıştır. Bu doğrultuda cezaların, öğrencinin suçunun derecesine göre belirlenmesine özen gösterilmiştir.

Örneğin; öğrencinin yaramazlık ya da tembellik yapması durumunda, minderinin öğretmenden uzak bir köşeye konulması, azarlanması, sövülmesi, dövülmesi söz konusu olmuşken; dini görevlerini ifa etmemesi durumunda kulağının çekilmesi, el ya da değnekle vurulması ve bu yönde hareket etmeye devam etmesi durumunda da falaka cezası verilmesi söz konusu olmuştur.²⁶

Sıbyân Mektepleri'nde falaka cezasına yer verilmesi, en fazla eleştiriye maruz kaldığı yönlerinden birini ifade etmektedir. Bununla birlikte aileler Sıbyân Mektepleri'nde verilen dayak ya da falaka cezasına itiraz etmemişlerdir, zira dönem itibariyle mahkeme kayıtlarında yer alan hiçbir dayak ya da falaka olayına yer verilmemiştir.²⁷Hatta dönem itibariyle dayanın ve falaka cezası verilmesinin çocuğun terbiyesinde ne denli önemli olduğunun ifade edilmesi açısından, muallim Amasyalı Ali Hüseyin (Alaaddin Çelebi) tarafından 1453 yılında yazılmış olan “Tariku'l – Edeb” adlı eserde, çocukların 4 yaşından itibaren bir muallime emanet edilmeleri gerekliliğinden bahsedilmekte ve şu sözlere yer verilmektedir,²⁸

“(…) Ve oğlanı muallime getirince şu denli sıkı sıkı tembihleyip korkutarak ısmarlamak gerekir ki; çocuk korkmalı, okumakla ve öğrenmekle meşgul olmalı. Hocadan kaçıp eve gelirse, öylesine letmeli (dövmeli) ki, hocaya ısınıp bir daha kaçmasın. (...)”.

Sıbyân Mektepleri'nde dersler, sabah erken saatlerde başlamakta ve öğlene dek devam etmiştir. Öğlen arasının verilmesinin ardından da öğrenciler tekrar okulda

²⁵ A. Zeki Memioğlu. (2003). *İmparatorluktan Cumhuriyet'e İlköğretimimiz*. Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 10(21): 241- 252.

²⁶ Mehmet Üstünipek & Şeyda Üstünipek. (2014). *Âmin Alayı Ve Resimlerde Ele Alınışı*. Art- Sanat, 1: 35- 45.

²⁷ Memioğlu, a.g.e. s. 246.

²⁸ Gökyay, a.g.e., s. 48.

toplanılmış ve dersler ikindiye dek devam ettirilmiştir. Bu mekteplerde ders veren öğretmenlerin medrese eğitimi almış olmalarına özen gösterilmişken, cami ve mescitlerde görev yapmış olan imam- hatiplerin ve müezzinlerin de öğretmenlik yapmaları adına hareket edilebilmiştir.²⁹

Sıbyân Mektepleri'ndeki öğretmenler; "Nefsi enfes sahibi, rızay- ı hak talibi ve bir Salih hafız- ı kalamullah ve namazın erkânın ve şeraitin bilir olmaları ve Sıbyân talimine münasip ve kadir kimse" olmaları gözetilerek seçilmiştir. Kız çocuklarına öğretmenlik yapacak olan kişilerin de, genellikle Kur'an- ı Kerim, Subha- i Sıbyâni Tuhfa- i Vehbi gibi kısa risaleleri okuyabilecek nitelikte yaşlı kadınlar olmalarına özen gösterilmiştir. Eğer bu nitelikte bir kadın öğretmen yoksa da, bu durum da aynı nitelikte sahip yaşlı bir erkeğin kız çocuklarına eğitim vermesi adına hareket edilmiştir.³⁰

Bir Sıbyân Mektebi'nde işe başlamış olan öğretmen, sıra dışı bir durum olmadıkça bütün ömrü boyunca aynı mektepte çalışmaya devam etmiştir. Öğrenci sayısı fazla olan mekteplerde de, öğretmenler yanında birkaç hatip indirmiş kabiliyetli öğrenciler kalfa olarak görev yapmışlardır.

Sıbyân Mektepleri'ndeki öğretmenler, sahip oldukları niteliklere ve yaptıkları işlere göre 1 ile 6 akçe arasında değişen miktarlardaki yevmiyelerini nakit olarak almışlardır. Bununla birlikte vakıf bünyesinde yer alan bazı Sıbyân Mektepleri'nde de; "ta'lime meştur", "cüz kıraati", "mütevellilik", "halifelik", "nezaret" vb. görevler için de ek ödemeler yapılabilmıştır.³¹

Belirtildiği üzere Sıbyân Mektepleri'nin büyük bir bölümünün vakıf olarak kurulmuş olmaları, vakfiyelere uygun bir eğitim programı takip edilmesini gerektirmiştir. Bu durum, zaman içerisinde Sıbyân Mektepleri'nin standart bir eğitim programı doğrultusunda eğitim vermesini beraberinde getirmiştir.

Bununla birlikte bu standart eğitim programı devlet tarafından belirlenmiş bir eğitim programını içermemiştir ve aynı zamanda bu mekteplerin işleyişlerine yönelik devlet tarafından bir yönetmelik hazırlanması ya da yasal düzenlemede bulunulması da söz konusu değildir. Bu doğrultuda bir süre sonrasında bu

²⁹ Taşkın, a.g.e., s. 347.

³⁰ Gökyay, a.g.e., s. 49.

³¹ İsmail Kara. (2013). *Mahalle Mektepleri*. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. 1453 İstanbul Kültür ve Sanat, 16: 18- 31.

standardizasyonun dışında hareket edilememesi, Sıbyân Mektepleri'nin birtakım değişmelere ve gelişmelere ayak uyduramaması anlamına gelmiştir.³²

Sıbyân Mektepleri'nde; dönem için modern eğitim araçları olarak nitelendirilebilecek olan yazı tahtası, harita, küre, sıra vb. gibi eğitim araç-gereçlerinin olmaması da, bir süre sonrasında bu mekteplerin beklentileri karşılayamaz hale gelmesine neden olmuştur.

Sıbyân Mektepleri'nde verilen salt ezbere dayanan ve bireysel öğrenmenin ön planda tutulduğu bir öğrenme modeli içermesi, yaratıcı ve rekabet içeren bir eğitim ortamının sağlanmasını engellemiştir. Pekiştirme sürecinin de sadece cezalandırmaya dayalı olarak gerçekleştirildiği ve ödüllendirmeye kesinlikle yer verilmeyen bu mektepler, bu yönüyle bir süre sonra çocuklar için hiçbir teşvik edici unsur içermeyen kurumlar olarak görülmeye başlanmıştır.³³

Devletin, sosyal devlet olmanın gereğini yerine getirmeye yönelik olarak Sıbyân Mektepleri'ndeki eğitim- öğretim sürecinin yönlendirilmesi, koordine edilmesi ve denetlenmesi noktasında yer almaması dolayısıyla da; bir süre sonra ve özellikle de devletin durumunun zayıflamaya başlaması ile birlikte halkın da durumu kötüleşmeye başlaması, Sıbyân Mektepleri de bir anlamda bu durumdan kaçınılmaz olarak nasibini almış ve bu mekteplerin durumu da kötüleşmeye başlamıştır.³⁴

Neticesinde çocukların ilköğretimlerinin neredeyse tamamıyla bölge halkının ve de vakıf sahiplerinin insafına terk edilmesi, bir süre sonra bu mekteplerdeki eğitimlerin sadece kişisel tercihlere göre yapılmasını beraberinde getirmiş ve Sıbyân Mektepleri, çocukların eğitimine yönelik değil, kişilerin şahsi çıkarlarına ve düşüncelerine hizmet eden kurumlar olarak görülmeye başlanmıştır.³⁵

2.1.2. Gayrimüslim Çocukların Eğitimi Ve Enderun Mektebi

Enderun Mektebi; Osmanlı Devleti'nde siyasi ve idari yapının güçlenmeye başlamasının ardından, egemen olunan geniş coğrafyaların kontrol edilebilmesi için, Müslüman çocuklarına eğitim veren medreseler dışında Gayrimüslim çocuklarının da

³² Üstünipek & Üstünipek, a.g.e., s. 38.

³³ Gökay, a.g.e., s. 50.

³⁴ Servet Ekmekçi, Murat Gökhan Dalyan ve Ömer Erdimez. (2009). *XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Adıyaman'da İlköğretim Faaliyetleri*. Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yıl: 2, Aralık Dönemi, 3:55-72.

³⁵ Kara, a.g.e., s. 23.

yetiştirilebilmelerini sağlamaya yönelik tesis edilmiş eğitim kurumları olarak ifade edilmektedir.³⁶

Gayrimüslim çocuklarının eğitiminin önemszenmesinin temelinde de, Gayrimüslim halkların sistemle bütünleşmesini sağlamak ve sisteme katkıda bulunmalarını olanaklı hale getirmek yer almaktadır.³⁷Belirtildiği üzere bu temelde eğitim vermeye başlayan Enderun Mektebi, Osmanlı Devleti'nde özgün ve yeni bir eğitim- öğretim kurumunun ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Enderun Mektebi bu temelde; Gayrimüslim reayadan seçilen çocuk ve gençlerin, devletin siyasi ve idari kadrosunda istihdam edilebilmelerine yönelik olarak ve bir anlamda uzman kamu personeli ve yöneticisi ihtiyacının karşılanabilmesi için, klasik medrese eğitimi dışında bir anlayışla hizmet vermeye başlamış ve bu kapsamda yeni bir eğitim mekanizması geliştirilmiştir.³⁸

Enderun Mektebi; standart bir eğitim kadrosu ve tesis edilmiş muayyen binaları olmamakla birlikte, bir anlamda saray içi eğitim- öğretime ve pratik uygulamalara yönelik bilgilerle donatılmış seçkin yönetici ve devlet adamlarının yetiştirilmesi vazifesini üstlenmiş ve bu kapsamda da elit bir grubun yetiştirilmesi amacına hizmet etmiştir.³⁹

Genel olarak devşirme yoluyla alınan Hıristiyan dinine kökenli çocuklara eğitim verildiği Enderun Mektebi'nde, devşirme sisteminin bozulması ile birlikte Müslüman çocukların da eğitime başlanması söz konusu olmuştur. Müslüman çocuklarının da Enderun Mektebi'nde eğitim görmeye başlaması ile de, medreselerde eğitim gerilemeye başlamış ve süreç içerisinde de devre dışı bırakılmıştır.⁴⁰

Belirtildiği üzere Enderun Mektebi; mülki, askeri ve siyasi ya da idari alanda görev yapacak nitelikteki kamu personelinin yetiştirilmesine yönelik olarak ve kendisine özgü bir yöntem doğrultusunda, Gayrimüslim Osmanlı tebaasına mensup çocuk ve/veya gençlere elit- teknokrat eğitimi vermeye odaklanmış olan bir eğitim kurumudur. Enderun Mektebi'nin bu niteliği, Osmanlı eğitim sistemi içerisinde özel bir yere ve anlama sahip olmasını sağlamıştır.⁴¹

³⁶ İlhan Tekeli ve Selim İlkin. (1999). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*, TTK Yayınevi, Ankara, s. 79.

³⁷ Ahmet Cihan. (2007). *Osmanlı'da Eğitim*, 3F Yayınevi, İstanbul, s. 126.

³⁸ Mehmet Emin Yolalıcı. (1999). *XIX. Yüzyıl Ve Sonrası Osmanlı Devleti'nde Eğitim Ve Öğretim Kurumları*. Osmanlı, 5: 280- 289.

³⁹ Ergin, a.g.e., s. 68.

⁴⁰ Gökyay, a.g.e., s. 51.

⁴¹ İlber Ortaylı. (2009). *Osmanlı Toplumunda Aile*, Timaş Yayınları, İstanbul, s. 65.

II. Murat Dönemi'nde kurulan ve Fatih Sultan Mehmet Dönemi'nde geliştirilmiş olan Enderun Mektebi, ilk dönemlerde sadece devşirme yolu ile Osmanlı Sarayı'na getirilmiş olan çocukların eğitilmelerini öngörmekteyken, zaman içerisinde farklı etnik kökenlere mensup Müslüman çocukların da okula kabul edilmeye başladıkları görülmektedir.⁴²

Enderun Mektebi'nde verilen eğitimin temel niteliği; “mind kontrol” esası olarak ifade edilen ve belirli prensiplere dayalı olarak yürütülen, okulda eğitim gören gençlerin milliyet değişimlerini de içerisinde alan bir kültürleştirme ve disiplinleştirme süreci kapsamında devlet adamı yetiştirilmesine yönelik olmasıdır. Bu doğrultuda devşirme yoluyla toplanan Hıristiyan çocuklarının Türkleştirilmesi ve Müslümanlaştırılması esasına dayanan eğitim sürecinde; devletin resmi dili olan Osmanlıca'nın, Türkçe yazı çeşitlerinin, Türk musikisinin usul ve kaidelerinin öğretilmesi doğrultusunda Türkleştirme siyaseti ve milli kültürün benimsetilmesi sağlanmaya çalışılmıştır.⁴³

Hıristiyan ailelerinden devşirilen çocuklar, Enderun Mektebi'nde eğitim görmeye başlamadan önce temel bir eğitimden geçirilmekteydiler. Bu eğitim süreci içerisinde öncelikle Müslüman ailelerin yanlarına verilen çocukların, “Türk'e vermek” adı verilen bu sistem içerisinde Türk örf ve adetlerini, İslami yaşayış biçimlerini ve Türkçeyi öğrenmeleri sağlanmaktaydı. Daha sonrasında Acemi Ocağı'na teslim edilen gençler, “ak börk” giyerek acemi oğlanı olmuştur.⁴⁴

Enderun Mektebi'nde, ilk sınıf bir anlamda “hazırlık sınıfı” olarak nitelendirilmiştir. Bu sınıfta öğrenciler; çeşitli sanat dallarında, edebiyat alanında, atölye ve imalathanelerde üretimlerde bulunmuştur. Bu sınıfın ardından da; her biri kendi içerisinde hiyerarşik bir yapılanma doğrultusunda düzenlenmiş olan ve kademeli yükselme esası ile devam edilen uzun ve meşakkatli bir eğitim- öğretim sürecine devam edilmiştir.⁴⁵

Enderun Mektebi'nde; “Beden Eğitimi” ve “Savaş Eğitimi” gibi her sınıfta ve her bölümde ortak olan dersler dışında, öğrencilerin yetenekleri doğrultusunda gelecekte istihdam edilmeleri düşünülen devlet kademesine uygun eğitim alabilmelerine yönelik olarak farklı meslek ve uzmanlık dersleri almaları

⁴² Cihan, a.g.e., s. 133.

⁴³ Ülker Akkutay. (2011). *Osmanlı Eğitim Sistemi'nde Enderun Mektebi*. Osmanlı Ansiklopedisi, Cilt: 5, İz Yayınevi, İstanbul, s. 103 vd.

⁴⁴ Ali İhsan Karataş. (2006). *Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimlere Tanınan Din Ve Vicdan Hürriyeti*. Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 15(1): 267- 284.

⁴⁵ Akkutay, a.g.e., s. 105.

sağlanmıştır. Bu temelde her öğrenci; “Saray Protokol Kuralları” ile birlikte Kur’an-ı Kerim, İlmihal, Arapça, Farsça ve Fıkıh gibi dersler yanında Hattatlık, Ciltçilik, Musiki gibi alanlarda da ders almıştır.⁴⁶

Enderun Mektebi’nden mezun olmaya hak kazanmış öğrenciler de; sivil bürokrasi de ve askeri personel olarak istihdam edilmiştir. Bu gençlerden bazıları devletin en üst kademesine kadar yükselebildikleri gibi, aralarından birçoğunun edebiyat, tarih, musiki ve diğer sanat dallarında isim yapmaları söz konusu olmuştur. Yüksek derece ile mezun olan öğrencilerden bazıları da, talep etmeleri doğrultusunda Enderun Mektebi’nde muallim olarak görevlendirilmiştir.⁴⁷

2.2. Osmanlı Devleti’nin Modernleşme Dönemi Ve Çocuk Eğitiminin Esasları

Dönem itibariyle Osmanlı Devleti’nde, ilmiye zümresinin kontrolü dışında birtakım yeni eğitim kurumlarının tesis edilmeye başlandığı görülmekle birlikte, merkezi otorite tarafından desteklenen ve yönlendirilen modern eğitim anlayışı, ancak 18. Yüzyılın son çeyreği itibariyle gündeme gelmiştir.⁴⁸Bu değerlendirme çerçevesinde de Osmanlı Devleti’nin eğitim sistemi; sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasi değişimler ve farklılaşmalar temelinde, “Klasik Dönem” ve Tanzimat Fermanı’ndan birkaç yıl öncesinde başlayan “Modern Dönem” olarak ele alınabilmektedir.

Tanzimat Dönemi, Osmanlı Devleti’nde her yönüyle olduğu gibi eğitim alanında da klasik olanla modern olanın ayrılmaya başladığı bir dönem olarak ifade edilmiştir. Zira Osmanlı Devleti’nin eğitim anlayışı, sosyal yaşamda söz konusu olan değişimler ve farklılaşmalar temelinde gelişim göstermeye başlamış ve süreç içerisinde çocuk eğitiminde edebiyattan sanata kadar geniş bir yelpazede farklı bakış açıları gündeme gelmiştir.

Çalışmanın bu aşamasında, modernleşme eğilimleri bağlamında öncelikle Sıbyân Mektepleri ve İptidailer ile ilgili belirlemelere ve değerlendirmelere yer verilmiştir.

⁴⁶ Cihan, a.g.e., s. 129.

⁴⁷ Ergin, a.g.e., s. 73.

⁴⁸ Niyazi Berkes. (2002). *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, YKY, İstanbul, s. 73.

2.2.1. Sıbyân Mektepleri ve İptidailer Bağlamında Eğitimin Modernleştirilmesi

Osmanlı Devleti'nde 17. ve 19. yüzyıllar arasında, özellikle askeri müesseselerin Batı ilim, teknik ve eğitimi doğrultusunda revize edilmesi adına hareket etmiş olan Osmanlı devlet adamları, II. Mahmut (1801- 1839) ve Tanzimat Dönemi ile birlikte devletin tüm müesseselerinde ıslahat yapılması gerekliliğinin farkına varmışlardır. Bu ıslahatların hangi alanda ve ne şekilde gerçekleştirileceğine yönelik net bir belirlemede bulunulmadığından, tüm batılılaşma ve yenilik hareketleri öncelikle, halkın daha az dikkatini çekeceği düşünülen ve dahi daha az bilgi sahibi olduğu padişahların ve sadrazamların direkt yetki ve denetim alanında yer alan müesseselerde başlatılmış ve devam ettirilmiştir.

Temel olarak halkın göz önünde bulunan ve yaşayış ve düşünce tarzına direkt etkide bulunduğu için daha fazla tepki çekeceği düşünülen kültür, hukuk ve diğer müesseselerdeki köklü ıslahatlara teşebbüs edilememiştir. Bu doğrultuda da maarif alanındaki ıslahatlara, 19. yüzyılın ortalarına dek yer verilmediği görülmektedir.⁴⁹

Osmanlı Devleti'nde eğitim sisteminin modernleştirilmesine yönelik başlatılan ilk ciddi girişim, Mısır'daki Mehmet Ali Paşa örneğini takip edildiği II. Mahmut Dönemi'dir. II. Mahmut, 1824 yılında "Talim- i Sıbyân Fermanı"nı yayınlarak, Sıbyân Mektepleri kapsamında temel eğitim sürecinin değişimine ve yenileştirilmesine yönelik ilk ciddi girişimi başlatmıştır.⁵⁰

"Talim- i Sıbyân Fermanı" kapsamında eğitime yönelik değişimlerin gerekliliğini ifade etmek için yapılan belirlemeler aşağıda verildiği gibi ifade edilmiştir;⁵¹

"(...) Cümleye malumdur ki; Ümmeti- i Muhammed'in diyen kâffe- i ehl- İslam'a göre, ibtida şerait- i İslamiyye ve akaid- i diniyyesini öğrenip bilmek, bade iktisab- ı maişet için hangi dirliğe sülük edecek ise etmek, velhasıl her bir şeyden evvel zaruriyat- ı diniyyeyi öğrenmekliği umur- ı dünyeviyyenin cümlesine takdim eylemek lazım iken, bir zamandan beru ekser nas analarının ve babalarının şeyyiesi olarak kendileri cahil kaldıkları misillü evlatlarının cahil kalmasını dahi düşünmeyerek ve Rezzak- ı âlem olan Hak sünhanehu ve Teâlâ Hazretleri'ne âdem- i tevekkül ile heman akçe kazanmak daiyesine düşerek, çocuklar beş- altı yaşına vardığı gibi mektepten olup, ehl- hıref yanına şakirtliğe verdiklerinden, o makule sabiler küçükten cehaletle büyüyüp sonra dahi okuyup

⁴⁹ Bayram Kodaman. (1991). *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, TTK Yayınevi, Ankara, s. 49.

⁵⁰ Süleyman Karataş. (2011). *Osmanlı Eğitim Sistemi'nde Batılılaşma*. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler, 5(1): 231- 242.

⁵¹ Lütfi Budak & Çiğdem Budak. (2014). *Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne İlkokul Programları (1870 -1936)*. Türkiye Sosyal Araştırmalar (TSA), Yıl: 18, Nisan Dönemi, 1: 51 - 68.

öğrenmekliğe heves etmediklerine binaen, fimabad herkes evlatlarını teallüm etmedikçe mektepten alıp ustaya vermemek ve mürahik oluş ustaya vermek derecesine geldikte... (...).”

Belirlemeler çerçevesinde Talim- i Sıbyân Fermanı’nda; çocukların mekteplerinde dini bilgileri tam ve eksiksiz olarak öğrenmeleri sağlanmadıkça, bu çocuklara yaşam boyunca bir şey kazandırmanın mümkün olamayacağına yer verilmiş ve esnafların dahi bu gibi kişileri çırak olarak kabul etmemeleri gerektiği ifade edilmiştir. Ancak ailesine bakmakla yükümlü olan ya da ailesinin tek erkek ferdi olmak dolayısıyla çalışma yükümlülüğü olan yetimlerin esnaf yanında çalışmalarına izin verilmiş, bu çocukların da ustaları tarafından gün içerisinde belirli dönemlerde mektebe gönderilmesi koşulu getirilmiştir.⁵²

Talim- i Sıbyân Fermanı’nda, mekteplerde Kur’an- ı Kerim, tecvid ve ilmihal risaleleri öğretilmesi zorunlu hale getirilmiştir. Bununla birlikte eğitimin modernleştirilebilmesine ya da iyileştirilmesine yönelik olarak da sistemin değiştirilmesi gerekliliğine yer verilmiş ve çocuklara uygun ve yeni tarzda bilgilerin öğretilmesi çerçevesinde dersler konulması ve bu derslere özgü yöntemlerin kullanılması gerekliliği üzerinde durulmuştur.⁵³

Talim- i Sıbyân Fermanı, hükümleri sadece İstanbul’daki Sıbyân Mektepleri’ni kapsayan bir ferman niteliği taşımaktadır. Çocukların Sıbyân Mektepleri’ne gönderilmesine yönelik bir yaptırım niteliği de taşıyan Talim- i Sıbyân Fermanı, öngördüğü şekilde temel eğitimin kapsamına yönelik hiçbir yenilik içermemekle birlikte, çocuk eğitimi hususunda devletin ilgisini ortaya koyması bakımından önem arz etmektedir. Bu yönüyle de Ferman, klasik dönem eğitim anlayışından uzaklaşıldığının mesajını vermekte ve reform girişimlerine öncülük etmektedir.⁵⁴

1830’lu yıllar itibariyle II. Mahmut tarafından söz konusu edilen ıslahatlar, bu temelde özellikle kendisinden önceki dönemlerle mukayese edildiğinde daha fazla önem ifade etmektedir. Bu süreç, cesaret içeren belirlemelere ve uygulamalara yer verilmesi açısından, Osmanlı Devleti’ni de Tanzimat Fermanı’nın ilanına götüren önemli bir dönem olarak değerlendirilmektedir. Zira II. Mahmut, muhafazakâr-ilerici çatışmaları yaşanmasına izin vermemiş ve ulema ile yapılmış olan ittifakı 1830 yılında bozarak, reformcular tarafında yer almaya başlamıştır.⁵⁵

⁵² Karataş, a.g.e, s. 236.

⁵³ Sakaoğlu, a.g.e., s. 136.

⁵⁴ Budak & Budak, a.g.e., s. 56.

⁵⁵ Yahya Akyüz. (2005). *Türk Eğitim Tarihi*, PegemA Yayınevi, Ankara, s. 67 vd.

1838 yılında Meclis- i Umur- ı Nafia'nın (Faydalı İşler Meclisi) temel eğitim sistemi alanında hazırlamış olduğu plan, II. Mahmut Dönemi'nde Sıbyân Mektepleri'nin ıslahı ile ilgili ikinci reform hareketi olarak nitelendirilmektedir. Meclis- i Umur-ı Nafia Planı'nda, Sıbyân Mektepleri ile ilgili aşağıda verilen şu kararlar yer almaktadır;⁵⁶

1. "Sıbyân Mektepleri'nin muallimlerinin genel durumlarının ve bilgi derecelerinin yoklanması ve durumları çocuk eğitimine uygun olmayanların derhal görevlerinden uzaklaştırılması gerekmektedir.
2. Sıbyân Mektepleri'nde okuyan öğrencilerin derhal kendi yaşlarına ve düzeylerine uygun olarak sınıflara ayrılmaları ve her sınıfta yine yaşa ve düzeye uygun dersler okutulması gerekmektedir.
3. Fakir öğrenciler için yatılı Sıbyân Mektepleri açılması gerekmektedir.
4. Sıbyân Mektepleri'nin farklı nitelikler doğrultusunda iki gruba ayrılması ve bu doğrultuda da her gruptaki mektepte ayrı ayrı programların okutulması gerekmektedir.
5. Farklı niteliklerine göre gruplandırılırsalar da, Sıbyân Mektepleri'nin hepsine çocukların devamı mecbur tutulması ve bu mecburiyetin de mahalle mekteplerinde dört, büyük mekteplerde de beş yaşından başlatılması gerekmektedir".

Meclis- i Umur- ı Nafia Planı'nda ayrıca; eğitimin gayesinin insanın ahirete dek olan yaşamının düzenlenmesi olduğu belirlenmesine yer verilmiş ve bu doğrultuda da Sıbyân Mektepleri'nde, insanı ahirete hazırlayacak dini bilgilerin yanında, bu dünyada da mutlu, müreffeh ve başarılı olmasını sağlayabilecek nitelikteki fen ilimlerinin ve sosyal ilimlerin öğretilmesi gerekliliği vurgulanmıştır.⁵⁷

Yer verdiği belirlemeler doğrultusunda, devletin yeniden yapılandırılmasının ve reformlarının gerçekleştirilmesinin temelinde eğitim alanında reorganizasyon yapılması gerekliliği olduğuna vurgu yapan Meclis- i Umur- ı Nafia Planı, buna karşın gerek Tanzimat Dönemi itibariyle ve gerekse de sonraki dönemlerde Sıbyân Mektepleri'ne yönelik ıslahat çalışmalarında başarılı olunmasını sağlayamamıştır.⁵⁸

Dönem itibariyle medrese dışında yeni bir eğitim- öğretim kurumunun planlanması gerekliliği fark edilerek eğitim- öğretim sürecinin planlanması ve koordinasyonu görevinin, ulema sınıfı yerine özel olarak görevlendirilmiş ve yetkilendirilmiş bir kurula verilmiş olunması, modern eğitimin temellerinin

⁵⁶ Aziz Berker. (1945). *Türkiye'de İlköğretim*, (MEB) Yayınevi, Ankara, s. 79 vd.

⁵⁷ Berker, a.g.e., s. 81.

⁵⁸ Hüseyin Şimşek. (2004). *Osmanlı Dönemi İlkokullarında (Sıbyan Mektepleri'nde) Disiplin Anlayışı Ve Uygulanması*. Milli Eğitim, Bahar Dönemi, 162: 1- 15.

atılmasını ifade etmesi ve eğitim alanında teşkilatlanmanın Meclis- i Umur- u Nafia içerisinde başlatılması bakımından önem arz etmektedir.⁵⁹

Meclis- i Umur- u Nafia tarafından 1838 yılında hazırlanan ve aşağıda verilen belirlemeleri içeren layiha, öncelikle Dârüş Şura- yı Bâb- ı Âliye Meclis- i Vâla- yı Umur- u Adliye'ye sunulmuş, birtakım değişiklikler yapılmasının ardından da Padişah'a iletilmiştir;⁶⁰

- ✓ “İlimlerin ve maarifin gelişmesi için; mekatip ve medreselerin ıslahı ile harbiye, tıbbiye, bahriye ve hendese fenlerine ait mekteplerin açılması gerekmektedir.
- ✓ İlk mektepler yetersiz olduğundan bu alanda yenilikler yapılması gerekmektedir.
- ✓ Mektepler plansız, programsız ve nizamsız olduklarından, bu alanlarda yenilikler gerekmektedir.
- ✓ Mekteplerdeki ders programlarının düzenlenmesi gerekmektedir.
- ✓ Mekteplerin ve muallimlerinin mutlaka müfettişler vasıtası ile teftiş edilmesi gerekmektedir.
- ✓ Mekteplere sınıf usulünün getirilmesi gerekmektedir.
- ✓ Fakir çocukların eğitimlerinin devlet tarafından sağlanması gerekmektedir.
- ✓ Okuma- yazma öğrenmeyen çocukların mekteplerinden mezun edilmemeleri gerekmektedir.
- ✓ Muallimlerin kendi bildiklerine ve keyiflerine göre değil, devlet tarafından belirlenmiş olan müfredata göre ve çocukların anlayabilecekleri şekilde ders anlatmaları ve ezbercilikten kaçınmaları gerekmektedir”.

Belirtildiği üzere II. Mahmut'a iletilen bu belirlemeler, II. Mahmut tarafından “Bu husus umur- u diniyyedendir” denilerek Şeyhülislamlığa bırakılmış ve bu nedenle de ilköğretim, yine dünyevi olma niteliğine kavuşturulamamıştır. Buna karşın layihanın devletin en yüksek iki organı tarafından incelenmesi ve üzerinde durulması, Osmanlı maarif hayatı için önemli bir gelişme olarak nitelendirilmektedir.⁶¹

1839 yılında Mustafa Reşit Paşa tarafından okunmuş olan “Tanzimat Fermanı”nda maarif alanındaki yeniliklere hiç yer verilmemiş olması da dikkat çekicidir. Bu durum, Tanzimat Fermanı'nın siyasi bir belge niteliği taşıması ile direkt bağlantılı bir durum olsa da, genel anlamda devletin çağdaş Avrupa seviyesine çıkarılması ve Tanzimat Dönemi'nin başladığının ilan edilmesi doğrultusunda bir

⁵⁹ Berker, a.g.e., s. 83.

⁶⁰ Berkes, a.g.e., s. 77.

⁶¹ Berkes, a.g.e., s. 78.

“Reform Belgesi”nin açıklanması gibi bir gelişmeyi içeren dönemin eksikliği olarak ifade edilmektedir.⁶²

1846 yılında Sadrazamlık Makamı’na getirilmiş olan Mustafa Reşit Paşa ise; bilakis gerçekleştirilmek istenilen planların ve reformların garantisi olarak, Avrupa eğitim sistemini temel alan okulların kurulmasını ve Avrupa’da eğitim gören gençlerin devlet kademelerinde görev almasını görmüştür.

Çağdaş bir eğitim sistemi tesis edilmesini ve bu eğitim sistemi içerisinde gençler yetiştirilmesini sadece bir zaruriyet olarak değil, bir hayat – memet meselesi olarak gördüğünü de sıklıkla ifade eden Mustafa Reşit Paşa, Padişah Abdülmecit tarafından da desteklenmiştir.⁶³

Tanzimat Fermanı’nda öngörülen, askeri alan haricindeki reformların gerçekleştirilmesi hususunda başarılı olduğunu gören Abdülmecit, 1845 yılında çıkarmış olduğu Hâtt- ı Humayun ile “Meclis- i Muvakkat” ve “Mecalis- i İmariye” adı ile İstanbul’da ve taşrada reformların yürütülmesini sağlamak amacıyla meclisler kurulmasını emretmiştir. Bu süreçte aynı zamanda, “Muvakkat Meclis- i Maarif” adı ile maarif meseleleri ile meşgul olacak mecliste kurulmuştur. 11 Nisan 1845 (3 Rebiyyülahir 1261) tarihinde Takvim- i Vakayi’de çıkan bir yazıda, “Meclis- i Muvakkat”ın kurulması ile ilgili şu bilgilere yer verilmiştir;⁶⁴

“Padişah’ın Meclis- i Vâla’da söylediği (dinen ve dünyeviye her kесе lazım olduğu üzere izale- i cehl- i tebaa ile tahsil- i ulum- u diniye ve iktisab-ı maarif, nafıaa kazıye- i mühimmiyesinin mevkuf bulunduğunu vesailin icray- i iktizasına bakılması) sözleri üzerine, Meclis- i Vâla’da mesele mütalaa ve müzakere edilmiştir.

Cemiyetten her bir ferdin ilk önce dini meseleleri ve farzları bellemesi ve kendi işlerinde başkasına muhtaç olmayacak derecede tahsil etmesi insanlığın icabıdır. Sonra faydalı ilimleri ve fenleri öğrenmesi ve mümkün olduğu kadar malumat, ab ve fezail sahibi olmaya çalışması icap eder. Bunun için, İstanbul ve İmparatorluk dâhilinde icap eden ve elyevm mevcut bulunan mekteplerin tanzimiyle düşünülen faydaları husule getirecek surette sağlam ve daimi nizam tahtına idhal olunmasına ve ilk önce mahalle mektepleri ele alınacağından ona göre bir nizam kaleme alınması için ilmiye, seyfiye ve kalemiye erbabından mürekkep olmak üzere bir Meclis- i Muvakkat tertip kılınmıştır”.

Muvakkat Meclis- i Maarif, maarif meselelerini dönemin ihtiyaçlarına göre değerlendirip çözüm yolları üretecek ve uygulayacak bir maarif organı olma

⁶² Şimşek, a.g.e., s. 4.

⁶³ Mehmet Ö. Alkan. (2004). *İmparatorluktan Cumhuriyet’e Modernleşme Ve Ulusçuluk Sürecinde Eğitim. Osmanlı Geçmişi ve Bugünün Türkiye’si*, Derleyen: Karpat, K. H., İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, s. 176.

⁶⁴ Ergin, a.g.e., s. 78.

niteliğine sahip olması bakımından önem arz etmektedir. Bu bağlamda da Muvakkat Meclis- i Maarif Üyeleri; Avrupa’da eğitim görmüş, yabancı dil bilen ve Batı kültürü ile yetişmiş bireylerden seçilmiştir.

Muvakkat Meclis- i Maarif’in Şeyhülislamlığa bağlı görev alması da, reformlarının daha kabul edilebilir görülmesini sağlamıştır. Bu doğrultuda da Osmanlı eğitim sistemi, bir nebze de olsa medrese etkisinden kurtulmaya başlamış ve çağdaş eğitim anlayışına doğru yöneliş göstermiştir.⁶⁵

Meclis- i Vâla tarafından da onaylanmış olan ve sekiz üyeden müteakip geçici Muvakkat Meclis- i Maarif’in ilk Raporu, maarif alanında teşkilatlanma açısından aşağıda verilen belirlemeleri içermektedir;⁶⁶

- 1) “Avrupa eğitim sisteminde olduğu gibi, üç kademeli eğitim- öğretim sistemine yönelinmelidir. Bu doğrultuda, Sıbyân Mektepleri’nin ve Rüştîye Okulları’nın üzerinde yer alan bir Darülfünun kurulması fikrine yer verilmiştir.
- 2) Okulların yönetimi için merkezi bir maarif teşkilatına ihtiyaç bulunmaktadır. Bu doğrultuda da öncelikli olarak daimi bir Muvakkat Meclis – i Maarif kurulmalıdır.
- 3) Islahatlara öncelikli olarak mahalle mekteplerinden başlanılmalıdır.
- 4) Mevcut okul muallimlerine okutacakları derslerle ilgili bir talimatname verilmelidir.
- 5) Yetersiz kişilere muallimlik yaptırılmamalıdır.
- 6) Sınıf ve imtihan usulü getirilmelidir”.

Geçici Muvakkat Meclis- i Maarif’in Raporu’nda yer verdiği bu belirlemelerin ardından 1846 yılında, bir başkan ve altı üye ile bir kâtipten oluşan Meclis- i Maarif - i Umumiye kurulmuştur. Meclis- i Maarif- i Umumiye, Osmanlı devlet kuruluşları arasında maarif ile direkt sorumlu tutulan bir kurum olması bakımından önem arz etmektedir. Meclis, Mustafa Reşit Paşa himayesinde ve devlet yönetiminde çalışmalarda bulunmaya başlamıştır.⁶⁷

Meclis- i Maarif- i Umumiye bir icra organı değil, bir karar organı olma niteliğine sahip olduğundan, hem bu meclis tarafından alınan kararların uygulamaya konulabilmesi hem de Evkaf Nezareti’nin elindeki okulların ayrı bir yönetime kavuşturulabilmesi için, “Mekatib- i Umumiye Nezareti” adı altında bir icra organı kurulması gerekliliği yetkili makamlara iletilmiş ve Mekatib- i Umumiye Nezareti, 1846 yılında Esat Efendi Başkanlığı’nda kurulmuştur.⁶⁸

⁶⁵ Hasan Ali Koçer. (1991). *Türkiye’de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773- 1923)*, MEB Yayınevi, İstanbul, s. 122.

⁶⁶ Sakaoğlu, a.g.e., s. 138.

⁶⁷ Koçer, a.g.e., s. 126.

⁶⁸ Sakaoğlu, a.g.e., s. 139.

Mekatib- i Umumiye Nezareti'nin kuruluş nedenleri ile ilgili belirlemeler aşağıda verildiği gibi ifade edilmiştir;⁶⁹

“Devletçe tanzim- i Mekatib- i Umumiye için, evvel icraya konulması ehem ve elzem olan Mekatib- i Sıbyâniye ve Rüştîye'nin bir müddetten beri müteaddit meclislerde kaleme alınan layihalar medluatı ile mevad- ı müteferriyasının icrasına nezaket etmek üzere Mekatib- i Umumiye namıyla bir memuriyet icad ve teşkil olundu”.

Kurulma gerekçesinde de ifade edildiği üzere Mekatib- i Umumiye Nezareti, başlangıçta sadece bir icra organı olarak ve görev alanı Sıbyân Mektepleri ve Rüştîyeler olacak şekilde kurulmuştur. Buna karşın Mekatib- i Umumiye Nezareti'nin kurulmuş olması, merkezi bir eğitim teşkilatlanmasına gidilen yolun açılması bakımından önem ara etmektedir.

8 Nisan 1847 yılında hazırlanmış olan bir başka talimatname doğrultusunda da, Sıbyân Mektepleri açısından yeni düzenlemeler söz konusu edilmeye başlanmıştır. Sıbyân Mektepleri'nde görev yapan muallimlere rehber kitap oluşturulmasına yönelik gerçekleştirilen bu reform kapsamında da, eğitim sisteminde program oluşturulmasına yönelik yeni çalışmaların başlatıldığı görülmektedir. Bununla birlikte 1847 Talimatnamesi'nde eğitim süresi 4 yıl olarak sınırlandırılmış, Sıbyân Mektepleri'nin Rüştîyelere temel oluşturması esası kabul edilmiş ve öğretim dereceleri arasında uyumlaştırma yoluna gidilmiştir.⁷⁰

1851 yılında da, bir İrade- i Seniye ile “Encümen- i Daniş” kurulmuştur. Encümen- i Daniş'in görevlerinin başında; Ulum- u Aliye'nin ve Fünun- u Nafia'nın memleket geneline yayılabilmesinin sağlanabilmesi için, okullar için gerekli ders kitaplarının telif ve tercüme edilmesi çalışmaları başlatılmıştır. Dönem itibarıyla bu noktada çalışmalarda bulunulması önem arz etmekle birlikte, hâlihazırda Osmanlıca dil, edebiyat ve tarih alanındaki eserlerin yetersizliği bulunmaya devam etmiştir.⁷¹

3 Mart 1861 tarihinde Maarif Nezareti'nin vezirlerine yönelik olarak “mevad” adında nezarete gönderilen vesika doğrultusunda da, kurumun görevleri aşağıda verildiği gibi ifade edilmiştir;⁷²

1. “Harbiye, Bahriye ve Tıbbiye'den maada tüm okullar Maarif Nezareti'ne bağlı olacaklardır.

⁶⁹ Hamza Altın. (2008). *1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi Ve Öğretmen Yetiştirme Tarihimizdeki Yeri*. Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 13(1): 271- 283.

⁷⁰ Altın, a.g.e., s. 278.

⁷¹ Fatih Arslan. (2009). *Encümen- i Daniş ve Osmanlı Aydınlanması*. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 6(11): 422- 441.

⁷² Hilmi Ziya Ülken. (2008). *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Ülken Yayınları, İstanbul, s. 90 vd.

2. Okullar; Sıbyan mektepleri, Rüştiyeler ve çeşitli fenlere ait mektepler olmak üzere üç dereceye ayrılacaktır ve Sıbyan Mektepleri'nde, Müslim ve Gayrimüslim çocuklar ayrı ayrı eğitim göreceklerdir.
3. Rüştiyelerde talebeler karışık eğitim görecekler ve devlete yararlı fenler temelinde eğitilecektir. Üst derecede eğitime devam etmek isteyen talebelere de bazı temel bilgiler öğretilenektir.
4. Üçüncü derecedeki okullarda tüm ilim ve fenler, diğer okullarda da belirlenmiş olanlar okutulacaktır.
5. Sınıf geçme imtihanla olacaktır.
6. İkinci ve üçüncü dereceli okullarda öğretim dili Türkçe olacak ve bu okullarda görevlendirilecek muallimlerin de bu dili iyi bilmeleri şartı aranacaktır.
7. Daha öncesinde kurulmuş olan Meclis- i Maarif'ten başka, nazırın emrinde olmak üzere Müslim ve Gayrimüslim çocuklar için bir Meclis- i Muhtelit kurulacaktır. Bu Meclis; yukarıda söz konusu maddeleri uygulamak, mevcut okulların nizamnamelerini tamamlamak ve yapılan işleri Meclis- i Ali- i Tanzimat'a bildirmekle mükelleftir".

10 Şubat 1864 tarihli bir İrade ile de, toplantılarını düzenli olarak yapmadığı tespit edilen Meclis- i Muhtelit ile çalışmalarının ihtiyaçlara cevap vermediği görülen Meclis- i Maarifi Umumiye kaldırılarak, yerine Maarif- i Umumiye Heyeti oluşturulmuştur.⁷³

1868 yılında çıkartılan Maarif- i Umumiye Nizamnamesi ile Sıbyân Mektepleri'nde bazı düzenlemeler yapılması yoluna gidilmiştir. Bu Nizamname kapsamında Sıbyân Mektepleri'nin; sadece her mahalle ya da köyde veya ihtiyaç durumuna göre bir iki mahallede ya da bir iki köyde yer alacak şekilde yeniden düzenlenmesine karar verilmiştir. Bununla birlikte Sıbyân Mektepleri'nin tahsil süresi 4 yıl olarak belirlenmiş, devam yaşı da erkekler için 6- 10, kızlar içinse 7-11 yaşları arası olarak belirlenmiştir.⁷⁴

Maarif- i Umumiye Nizamnamesi'nde, Sıbyân Mektepleri'nde görev yapacak muallimlerin nitelikleri, okutulacak olan dersler ve uygulanacak olan sınavlarla ilgili olarak da aşağıda verilen belirlemeler yer almaktadır;⁷⁵

✓ “Sıbyân Mektepleri'nde okutulacak olan dersler; Usul- ü Cedide Veçhile Elifba, Kur'an- ı Kerim, Tecvid, Ahlâka Müteallik Resail, İlm- i Hal, Yazı Talimi, Fenn- i Hesap, Tarih- i Osmanî, Coğrafya, Malumat- ı Nafia olarak belirlenmiştir.

✓ Sıbyân Mektepleri'nde okutulacak olan derslerde değişiklik yapılması, Maarif Nezareti'nin müsaadesi ile söz konusu olabilecektir.

⁷³ Ülken, a.g.e., s. 97.

⁷⁴ Altın, a.g.e., s. 279.

⁷⁵ Koçer, a.g.e., s. 127.

- ✓ Sıbyân Mektepleri'nde yapılacak imtihanlar; köy ve mahalle ihtiyar meclisi huzurunda gerçekleştirilecektir.
- ✓ Sıbyân Mektepleri'nde görev yapacak muallimlerin Osmanlı tebaasından ve Dârümuallimin mezunu olmaları şartı aranacaktır.
- ✓ Maarif- i Umumiye Nizamnamesi'ne uymayan Sıbyân Mektebi muallimleri cezalandırılacak ya da işten çıkartılacaktır”.

1870 yılında ise, sadece İstanbul'da değil tüm İmparatorluk genelini kapsayacak şekilde Sıbyân Mektepleri'nin ıslah edilmeye başlanması ve İptidai adı altında yeni usulde öğretim yapan okulların açılması ve bu okullar için yeni kitapların hazırlanması söz konusudur.⁷⁶

13 Ağustos 1872 tarihinde yayımlanmış olan bir vesikada da, okulların bina, muallim ve mali meselelerinin çözümlenmesine yönelik olarak şu belirlemelerde bulunulmuştur;⁷⁷

“Bizim memlekette Sıbyân Mektepleri, gerek hükümetçe ve gerek halkça hiçbir vakitte nazarı dikkat ve itinaya alınmadığından teessüf olunacak bir haldedir. Bunların ıslahına, teksir ve tevsiiine medar olmak için, Rumeli'nin bazı bölgelerinde her kasabanın mahallesinde ve köylerin dahi icabına göre, bir veya birkaçında birer mektebi Sıbyân tesisi ve her muktedir muallimler tahsis ve tayini tembih olunmuştur”.

1875 tarihli ve 34 maddeden müteakip bir başka Talimatname ile de, İstanbul'daki Sıbyân Mektepleri'nin yönetimi mahalle halkından teşkil edecek şekilde “Tedris Meclisi” ile “Tedris Meclisi Şubeleri”ne bırakılmıştır. Yine 1875 yılında, İptidailerde uygulanması için de, “Rehnüma- i Muallimin- i Sıbyân (Sıbyân Okulları Öğretmenleri İçin Kılavuz)” hazırlanmasına yönelik olarak bir komisyon oluşturulmasına karar verilmiştir. Ancak bu yeniliğin hayata geçirilmesi, ancak II. Abdülhamit Dönemi'nde gerçekleştirilebilmiştir.⁷⁸

II. Abdülhamit Dönemi'nde ilköğretim meselesi, 1876 tarihli Kanun- i Esasi hazırlanırken ele alınmış ve Anayasa'ya şu madde ile ilköğretim mecburiyeti getirilmiştir;⁷⁹

“Osmanlı efradının kâffesince tahsil- i maarifin birinci mertebesi olacak ve bunun derecatı ve teferruatı nizam- ı mahsus ile tayin kılınacaktır”.

⁷⁶ Arslan, a.g.e., s. 426.

⁷⁷ Hamza Eroğlu. (2010). *Türk İnkılâp Tarihi*, Savaş Yayınları, Ankara, s. 142.

⁷⁸ Ertan Eğribel ve Elif S. Genç. (2010). *XIX. Yüzyıl Osmanlı Siyasi Yaşamı. XIX. Yüzyıl*, Editör: Eğribel, E., Kardeşler Matbaası, İstanbul, s. 134 vd.

⁷⁹ Eğribel ve Genç, a.g.e., s. 136.

Bununla birlikte 1876 tarihli Kanun- i Esasi'de, aşağıda verilen madde kapsamında kız ve erkek çocukları için eğitimden eşit şekilde faydalanma hakkı hukuken temin edilmiştir;⁸⁰

“Öğretim serbesttir. Özel yasasına uymak koşuluyla her Osmanlı, genel ve özel öğretim yapmaya yetkilidir. Bütün okullar devletin gözetimi altındadır. Osmanlı uyruğunun eğitimi birlik ve bütünlüğü hedefleyecek, ancak değişik halkların inançlarıyla ilgili noktalara zarar verilmeyecektir”.

1879 yılında ise, Maarif Nezareti bünyesinde “Mekâtib- i Sıbyâniye Dairesi”nin kurulması ile birlikte, devletin ilköğretime çok daha fazla önem vermesi ve orta öğretimin ve yüksek öğretimin başarısının ilköğretimlerde başarı sağlanmasında geçtiğini görmesi söz konusu olmaya başlamıştır. Bu doğrultuda ilköğretim müesseselerinin yaygınlaştırılmasına yönelik olarak, taşrada da maarif teşkilatlanmasına yönelik hareket edilmeye başlanmıştır.⁸¹

1882 yılında Maarif Nezareti, ilköğretimde söz konusu olan Sıbyân Mektepleri ile İptidailer ikiliğini ortadan kaldırmaya yönelik olarak, ağırlığı İptidailere vermeye başlamıştır. Bu doğrultuda Sıbyân Mektepleri'nin Usul- ü Cedide'ye dönüştürülmesi süreci hızlandırılmış ve zaman içerisinde birçok Sıbyân Mektebi'nde yeni usul öğretim uygulanır hale gelmiştir. Bununla birlikte II. Abdülhamit Dönemi'nde Gayrimüslim tebaanın çocuklarının da eğitilmesine yönelik resmi kararlara yer verilmesinin, ilköğretimde Osmanlılık siyasetinin benimsenmesi olarak değerlendirilebilir.⁸²

Temel nedeni ilköğretim dönemlerinden itibaren Gayrimüslim çocuklarına milli şuurun aşılmasına yönelik eğitim veren cemaat okullarının siyasi ve zararlı faaliyetlerinin önüne geçilebilmesi ve aynı zamanda da çeşitli din, mezhep ya da ırktan çocuklara Osmanlılık duygusunun kazandırılması olarak belirlenmiştir. Ancak bunda çok da başarılı olunamadığı görülmektedir.⁸³

II. Meşruiyet Dönemi'nde genel bir ilköğretim yasası çıkarılmasına yönelik çalışmalarda bulunmaya başlanmıştır. 1891 yılında şehirlerde bulunan İptidailerin eğitim süresi 3 yıl, köylerde bulunanlarınsa 4 yıl olarak belirlenmiştir. 1913 yılı

⁸⁰ H. Tahsin Fendoğlu. (2002). *1876 Anayasası Veya Monarşik Modernleşme Dönemi (1876- 1908)*. Türkler, 14: 739- 750.

⁸¹ Sevilay Şahin, Zakir Elçiçek ve Rasim Tösten. (2013). *Türk Eğitim Sistemi'nde Teftişin Tarihsel Gelişimi Ve Bu Gelişim Süreci İçerisindeki Sorunlar*. JASSS (The Journal of Academic Social Science Studies) International Journal of Social Science, May, 6(5): 1105-1126.

⁸² Ömer Faruk Yelkenci. (2008). *Türk Modernleşmesinin Osmanlı Kökenleri: Sultan II. Abdülhamit Dönemi Eğitim Konuları*, Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, s. 49.

⁸³ Fendoğlu, a.g.e., s. 746.

itibariyle de, “Tedrisat- ı İptidaiye Kanun- ı Müvakkati (İlköğretim Geçici Yasası)” çıkarılmış ve 1961 yılına kadar da bu geçici yasanın birçok maddesi yürürlükte kalmaya devam etmiştir.⁸⁴

Tedrisat- ı İptidaiye Kanun- ı Müvakkati, ilköğretimin zorunlu ve Mekatib – i İptidaiye- i Umumiye’de parasız olduğunu hükme bağlamıştır. Yine aynı kapsamda o döneme dek İptidai ve Rüşdîadları ile mevcut olan okullar birleştirilmiş ve Mekatab- i İptidaiye- i Umumiye adı altında toplanmıştır. İlköğretimin süresi bu çerçevede 6 yıl olarak belirlenmiş ve her biri 2 yıl olan üç devreye ayrılmıştır.⁸⁵

Döneme dek tarih derslerinde genel olarak Osmanlı Devleti Tarihi ve Hanedanlığı okutulmaktayken, 1980 yılından itibaren milliyetçilik akımının da etkisiyle Osmanlı Devleti’nden önce variyet göstermiş olan Türk Devletleri’nin de konular arasında yer bulmaya başladığı görülmektedir. Üst sınıflarda da; Türk Tarihi’nde yer etmiş önemli devlet adamlarının hayatları, eserleri, kültürleri ve Türk Devletleri’nin coğrafyaları hakkında bilgiler içeren tarih dersleri verilmeye başlanmıştır.⁸⁶

II. Meşruiyetin ilk dönemi itibariyle ve 4 Nisan 1909 tarihinde, “Umur- u Maarif ve Mekatibin Islah ve Tensikine Müteallik” bir “Tahsil- i İptidaiye Layiha- i Kanuniyesi” hazırlanmıştır. Daha sonrasında da Maarif- i Umumiye Kanunu gereğince, “Tedrisat- ı İptidaiye Layiha- ı Kanuniyesi” Emrullah Efendi tarafından hazırlanmış, ancak yasalaştırılamamış, ancak 1913 yılında uygulamaya konulabilmiştir.⁸⁷

II. Meşruiyet Dönemi’nde ilköğretimin en önemli sorunlarından birisi de öğretmen temini konusunda yaşanmıştır. Bu dönemde Maarif Nezareti tarafından 70.000 öğretmen ihtiyaç duyulduğu açıklanmıştır. Bu dönem aynı zamanda, Maarif Nezareti bütçesinden ilköğretimler için ödenek ayrılmaya başlanılan bir dönem olması bakımından da önem arz etmektedir. 1912 yılında Maarif Nezareti tarafından bir yandan yeni okul binaları yapılmasına ve öğretime açılmasına yönelik çalışmalar başlatılmış, diğer yandan da ilköğretimde uygulanması amacıyla yeni programlar hazırlanması girişimlerinde bulunulmuştur.⁸⁸

⁸⁴ Şahin ve diğerleri, a.g.e., s. 11-10.

⁸⁵ Yelkenci, a.g.e., s. 53.

⁸⁶ Coşkun Bayrak. (2008). *Türk Eğitim Tarihi Sistemi ve Okul Yönetimi*, Eskişehir Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, s. 144 vd.

⁸⁷ Fendoğlu, a.g.e., s. 747.

⁸⁸ Mustafa Aydın. (2007). *Çağdaş Eğitim Denetimi*, Hatiboğlu Yayınevi, Ankara, s. 76.

1913 yılında yayımlanan yeni program doğrultusunda, ders süresi 40 dakika olarak belirlenmiş ve programdaki dersler, öğleden önce ve öğleden sonra olmak üzere yeniden düzenlenmeye başlanmıştır. Program kapsamında genel ilkokullarda öğretim aşağıda verildiği şekilde üç devreye ayrılmıştır;⁸⁹

1. **Devre- Devre- i İptidaîye:** 7- 8 yaşlarını kapsamaktadır.
2. **Devre- Devre- i Mutavassıta:** 9- 10 yaşlarını kapsamaktadır.
3. **Devre- Devre- i Aliye:** 11-12 yaşlarını kapsamaktadır.

Program'a göre; eğer çocuk 12 yaşına gelmesine karşın okulu bitirememişse ve dahi ailesi de istemekteyse, belirli gün ve saatlerde okula gelerek eğitimini tamamlayabilmekte ve geri kalan zamanlarda da serbest bırakılmaktaydı. Öğretim yaşını geçmiş olan kız ve erkek çocukları içinse, "Dürus- u Mütemmime" açılırdı.⁹⁰

Öğrenciler hem sabah hem de öğlen ders girişlerinde ilahiler ve marşlar söylenilerek sınıflarına aldırılmıştır. "Gına" dersinde dua, Salâvat- ı Şerif ve ilahiler öğretilmekteydi. Beden Eğitimi dersleri sabah, öğlen ve öğleden sonra olmak üzere üç kez yaptırılmıştır.⁹¹

Çocukların okullarda; dönemin oyunları arasında yer alan "Ayna Oyunu", "Kaydırak Oyunu", "Çaylak Oyunu", "Cennet- Cehennem Oyunu", "Ebeme Pilav Pişirdim Oyunu", "Elim Elim Üstüne Oyunu", "Topaç", "Körebe", "Kabarmazsın Kel Fatma Oyunu", "Aldattım- Bunalttım Oyunu", "Bohçacı Oyunu", "Enseye Tokat Oyunu", "Zıp Zıp Oyunu", "Birdirbir", "Balıklama Oyunu", "Uzun Eşek", "Güvercin Taklası Oyunu", "Hamam Kızdı- Pişti Oyunu" gibi birçok oyunları oynamalarına izin verilmiştir.⁹²

Tüm belirlemeler haricinde Program'da, çocuklara verilecek cezalar ile ilgili de belirlemeler yer almıştır. Bu bağlamda "Cismani Cezalar" kesinlikle yasaklamış, diğer cezalar da "İzzet- i Nefsi İkaz", "Münferiden İhtar ve Tembih", "Teneffüs Esnasında Kısmen Tevkif", "Oyundan Men Edilme", "Geçici Tard" ve "Kesin Tard" olarak belirlenmiştir. Program ayrıca 14. Madde kapsamında, okulun yakın çevresine kahvehane ve misafırhane gibi işyerleri açılmasını yasaklamıştır.⁹³

⁸⁹ Aydın, a.g.e., s. 81- 82.

⁹⁰ Aydın, a.g.e., s. 86.

⁹¹ Mustafa Ergün. (2009). *I.Meşrutiyet Dönemi'ndeki Eğitim Reformlarının Türk Modernleşmesi'ndeki Yeri. 100. Yılında II. Meşrutiyet Gelenek ve Değişim Ekseninde Türk Modernleşmesi Uluslararası Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı ve Marmara Üniversitesi Ortak Yayını, İstanbul, s. 101- 102.

⁹² Nurhayat Çelebi ve H. Tezer Asan. (2014). *II. Meşrutiyet Dönemi Eğitimi Ve İnsan / Birey Yetiştirme Paradigmaları Analizi. Eğitim ve Öğretim Araştırmaları*, Şubat Dönemi, 3(1): 262- 270.

⁹³ Çelebi ve Asan, a.g.e., s. 266.

İlkokullarda okutulacak olan dersler de, 23. Madde kapsamında şu şekilde belirlenmiştir; Kur'an- ı Kerim, Malumat- Diniyye, Kıraat ve Hâtt, Lisan- ı Osmanî, Hesab, Hendese, Coğrafya, Tarih, Dürus- u Malumat- ı Tabiiye ve Tatbikatı, Hıfzıssihha, Medeni ve Ahlâki ve İktisadi Malumat, El İşleri ve Resim, Gına, terbiye- i Bedeniye ve Mektep Oyunları. Bununla birlikte erkek çocuklarına Askeri Talimler dersi, kız çocuklarına da İdari- i Beytiye ve Dikiş İşleri dersleri verilmiştir. Ayrıca öğrenciler okuldaki boş zamanlarında, ziraat ve tarımla uğraşmışlardır.⁹⁴

Belirlemeler doğrultusunda görülmektedir ki; ittihat ve Terakki Rejimi, tüm diğer rejimler gibi kendisine ve koyduğu değerlere bağlı bir gençlik yetiştirmeyi amaçlamaktaydı. Bu amaca hizmet edilmesine yönelik olarak ve özellikle de Balkan Savaşları ile birlikte milliyetçilik politikalarının ön plana çıkması ile birlikte 1913 yılında birçok gençlik örgütü kurulmaya başlanmıştır. Zaten Tedrisat- ı İptidaiye Layiha- ı Kanuniyesi'nin 5. Maddesi'ne göre de; mecburi eğitime tabi tutulacak olan öğrencilerin hayat için gerekli olan bilgilerle donatılmaları yanında mütedeyyin, vatanperver ve gayretli insanlar olarak yetiştirilmeleri gerekmiştir.⁹⁵

Çalışmalar ile eğitimin milli bir temel üzerine oturtulmasına yönelik çalışmalar olmak bakımından önem arz etmektedir. Dönem itibariyle ayrıca, gazete ve dergilerde çocukların milli duygularının pekiştirilmesine yönelik yazılar yayımlanmaya başlamış ve bu amaca hizmet etmeye yönelik olarak da bu yazılarda savaşların aktarılmasına yer verilmiştir. Önemli bir diğer husus da, bu yazıların Maarif Nezareti tarafından sürekli denetlenmesidir.⁹⁶

1913 yılında çıkarılmış olan Kanun kapsamında aşağıdaki hükme yer verilerek, eğitimin millileştirilmesi çabalarında önemli bir adım daha atılmıştır;⁹⁷

“Devletçe lisan- ı mahalli ile tedris icrasına müsaade olunan Mekatib-i İptidaiye Umumiye'de Türkçe lisanının tedris ve tahsili mecburidir”.

Meşruiyet'in ikinci kez ilan edildiği gün olan 10 Temmuz'da da resmi bayram ilan edilmesi ve bu yönde kutlamalar yapılması, eğitim için de geçerli bir uygulama olarak kabul edilmiş ve her yıl 10 Temmuz'da okullar iki gün tatil ilan edilerek özel törenler düzenlenmiştir. Bu törenlerde meşruiyetin faziletlerinin anlatılmasına özen gösterilmiş ve çocuklara ve gençlere vatan ve miller sevgisinin aşılmasına yönelik olarak şarkılar ve marşlar söylenmiştir. Öğrenciler bayram

⁹⁴ Muhammet Şahin ve M. Ahmet Tokdemir. (2011). *II. Meşrutiyet Dönemi'nde Eğitimde Yaşanan Gelişmeler*. Türk Eğitim Bilimleri, 9(4): 851- 876.

⁹⁵ Çelebi ve Asan, a.g.e., s. 267.

⁹⁶ Şahin ve Tokdemir, a.g.e., s. 855.

⁹⁷ Osman Kafadar. (2007). *Türk Eğitim Düşüncesinde Batılılaşma*, Vadi Yayınları, Ankara, s. 87.

olarak kutlanılan bu günde kırmızı- beyaz elbiseler giyerek kutlamalara katılmakta ve kurdeleler ile elbiselerini süslemişlerdir.⁹⁸

Dönemden sonra Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması ve devletin yenilerek parçalanması ile birlikte isyanlar çıkmaya başlamış, yeni bir devlet kurma mücadelesi içerisine girildiğinden eğitim alanında çocuklar için zorunlu olarak birtakım düzenlemelerde bulunulabilmesi olası olamamıştır.

2.2.2. Gayrimüslim Çocukların Eğitimi

Önceki anlatımlarda da yer verildiği üzere, klasik dönemde Gayrimüslim çocukları kendi ibadethanelerinin bünyesinde yer alan okullarda hem dini eğitim görmekte hem de okuma- yazma öğrenmekte ve diğer ilimler konusunda eğitilmişlerdir. Bu dönem itibariyle de Gayrimüslim çocuklarının, Müslüman ailelerin çocuklarından daha iyi bir eğitim aldıkları görülmektedir. Zira 18. yüzyıldan itibaren Osmanlı eğitim sistemi ve eğitim kurumları gerilemekteyken, Gayrimüslim okulları bilakis yabancıların yeni okullar açmaları ile birlikte hem çoğalmakta hem de daha nitelikli hale gelmiştir.⁹⁹

Gayrimüslim çocuklarına eğitim verilen cemaat okullarının, çağdaşlaşma hareketleri ile birlikte siyasi etkinlik içerisinde yer almaya başlamaları neticesinde, Osmanlı Devleti aleyhine zararlı bir gelişme içerisinde oldukları düşünölmeye başlanmıştır. Zira bu okulların Osmanlı Devleti tarafından tam bir denetime tabi tutulmaları söz konusu değildir ve özellikle de yabancı devletler Osmanlı Devleti üzerinde baskı kurarak, bu kurumların denetlenmesini engellemiştir.¹⁰⁰

Süreç içerisinde Osmanlı Devleti, Gayrimüslim çocuklarında Müslüman ailelerin çocukları ile birlikte eğitim görmelerinin yolunu açmış olsa da, bu durum geç kalınmış bir yaklaşımı ifade ettiğinden, neticesinde Gayrimüslim çocukların büyük bir bölümü, kendi cemaatlerine yönelik okullarda kendi dinlerine ve dillerine yönelik yetiştirilmeye devam etmişlerdir. Bu okulların aynı zamanda yabancı devletler tarafından sürekli olarak maddi açıdan desteklenmeleri de daha iyi durumda olmalarını sağladığından, okulların günden güne güçlenmesini sağlamıştır.¹⁰¹

⁹⁸ Kafadar, a.g.e., s. 96.

⁹⁹ Karataş, a.g.e.,s. 273.

¹⁰⁰ Ersoy Taşdemirci. (2001). *Türk Eğitim Tarihinde Azınlık Okulları Ve Yabancı Okullar*. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 10: 13- 28.

¹⁰¹ Karataş, a.g.e., s. 274.

2.2.3. Kimsesiz Çocukların Eğitimi

2.2.3.1. Islahhaneler

Islahhaneler; kimsesiz kız ve erkek çocuklarının korunmasına, yetiştirilmesine ve meslek edinmelerinin sağlanmasına yönelik olarak Mithat Paşa'nın öncülüğünde ve 1863 yılından itibaren kurulmaya başlanmıştır. Genel olarak 5- 13 yaşlarındaki kimsesiz çocukların sokaklardan toplanmak suretiyle devlet himayesine alındığı bu kurumlara, aynı zamanda maddi yetersizlikler dolayısıyla çocuklarına bakamayan aileler de çocuklarını bırakabilmişlerdir.¹⁰²

Çocukların devlet kontrolünde ve hem fiziksel hem de psikolojik açıdan sağlıklı bir ortamda yetiştirilmeleri sağlanmakta ve bu şekilde de topluma kazandırılmaları amaçlanmıştır. Bu kurumlarda hem Müslüman Hem Gayrimüslim çocukları bulunmuş ve bu çocukların Islahhanelerde bir arada kalmaları, daha sonrasında okullarda bir arada eğitim görmelerinin de bir anlamda yolunu açmıştır.¹⁰³

Kurumlarda çocukların, öncelikli olarak okuma- yazma öğrenmeleri adına hareket edilmiştir. Bununla birlikte çocuklar; marangozluk, kilim ustası, urgancı, dokumacılık, matbaacılık, madensel ürünler, buhar makinelerinin kullanımı, dokuma tezgâhlarının ve dikiş makinelerinin kullanılması, tamiri ve üretilmesi, geleneksel el sanatları, deri işleme, terzilik, kunduracılık vb. gibi dönemin revaçta olan mesleklerde kalfa olarak yetiştirilmiştir. Islahhanelerde kalan çocukların ürettikleri ürünler, üçüncü sınıfa gelmeleri ile birlikte satışa sunulmuş ve elde edilen gelir de, çocuğun ıslahhaneden ayrılma yaşı geldiğinde kendisine verilerek iş kurması sağlanmıştır.¹⁰⁴

Islahhanelerde, küçük yaşta suç işlemiş olan çocukların da hapisanelere konulmamaları adına bakılması söz konusu olmuştur. Bu durum da neticesinde, bugün olduğu gibi suç işlemiş çocukların rehabilite edilebilmeleri ve tekrar topluma kazandırılabilmesi açısından önem arz etmektedir.¹⁰⁵

İstanbul'da 1903 yılında açılmış olan ve ıslahhane benzeri bir kurum niteliğindeki "Dârül- Hayr- ı Ali"nin de çocukların korunabilmesi ve rehabilite edilebilmesi açısından önemli görevler üstlendiği görülmektedir. Özellikle 1890'lı

¹⁰² Nurdan Şafak. (2012). *Kimsesiz Çocukların Terbiyesi*. Değerler Eğitimi Merkezi (DEM), Yıl: 1, 4: 74- 77.

¹⁰³ Muammer Salim. (2011). *Geçmişten Günümüze Türkiye'de Çocuk Koruma Politikaları ve Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu*, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Isparta, s. 100- 103.

¹⁰⁴ Şafak, a.g.e., s. 75.

¹⁰⁵ Abdullah Karatay. (2007). *Cumhuriyet Dönemi Korunmaya Muhtaç Çocuklara İlişkin Politikaların Oluşumu*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, s. 69- 71.

yıllar itibariyle şiddetlenmiş olan Ermeni olayları sırasında yetim kalmış olan ve hem dönem itibariyle hem de sonrasında uluslararası politika malzemesi haline getirilmiş olan Ermeni çocukların devlet himayesine alınması amacıyla kurulmuş olan Dar'ül-Hayr- ı Ali, zaman içerisinde de göçmen çocukların da bakımını üstlenmiş olmakla birlikte, son dönemlerinde özellikle Müslüman çocuklarının bakıldığı bir kurum niteliğine sahip olamaya başlamıştır.¹⁰⁶

Tüm masrafları devlet tarafından karşılanan bu eğitim kurumları, zaman içerisinde Sanayi Mektepleri'ne ve günümüz teknik okullarına dönüşmeye başlamıştır. Bu doğrultuda da kimsesiz çocukların ve yardıma muhtaç ailelerin çocuklarının devlet tarafından bakılması görevi da zaman içerisinde, Eytâmhane'ye ve Himaye- i Etfal Cemiyeti'ne bırakılmaya başlanmıştır. Aynı dönemde suçlu çocukların ıslah edilmesi ve rehabilitasyonu da, Adliye Nezareti'ne devredilmiştir.¹⁰⁷

2.2.3.2. Himaye- i Etfâl

Himaye- i Etfâl Cemiyeti; Trablusgarp ve Balkan Savaşları'nın ardından I. Dünya Savaşı gibi ağır bir kayı yaşayan Osmanlı Devleti'nin, iş yapabilir nitelikteki insan gücünü bu cephelerde kaybetmiş olması doğrultusunda geride kalan kimsesiz çocukların bakımının devlet tarafından üstlenilmesine yönelik olarak II. Abdülhamit Dönemi'nde kurulan Darü'l Hayr- ı Âli'nin 22 Ağustos 1909 tarihi itibariyle lağvedilmesinin ardından kurulmuş bir kurumdur. Bu bağlamda Himaye- i Etfâl Cemiyeti, İttihat ve Terakki Dönemi'nde hizmet vermeye başlamış olan Darüleytamların yetersiz kalmaya başlaması ile birlikte ilk olarak Kırklareli'nde kurulmuştur.¹⁰⁸

Himaye- i Etfâl Cemiyeti; belirtildiği üzere kimsesiz çocukların bakımı konusunda yetersizlikler söz konusu olmaya başlaması ile birlikte ve kimsesiz çocukların bakımı konusunda teşkilatlanmaya ihtiyaç duyulması doğrultusunda başlatılan çalışmaların, 6 Mart 1917 tarihi itibariyle Galatasaray Yurdu'nda toplanmış olan 20 kişilik "Heyet- i Merkeziye (Merkez Heyeti)" ile ve hükümetten yasal iznin alınması kapsamında yasal bir dayanağa kavuşturulmuştur.¹⁰⁹

¹⁰⁶ Salim, a.g.e., s. 103.

¹⁰⁷ Nadir Suğur, N. ve Emma Saygı Doğru. (2010). *Korunma Altındaki Çocukların Aile Ve Devlet Algısı Üzerine Bir Araştırma*. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, 65(1): 115- 133.

¹⁰⁸ Makbule Sarıkaya. (2003). *Savaş Yıllarında Himaye- İ Etfal Cemiyeti 'nin Çocuk Misafirhanesi Ve Çocuklar*. Atatürk, 3(3): 193- 202.

¹⁰⁹ Salim, a.g.e., s. 105.

Cemiyet, 67 maddelik “Himaye- i Etfâl Cemiyeti Nizamname- i Esasisi” ve 36 maddelik “Cemiyetin İstanbul Şubeleri Teşkilat ve Vazifesine Dair Talimatname” ile çalışmalarına yasal mevzuat kapsamında yürütmeye başlamıştır. 1918 yılında ise, Cemiyet’in faaliyetleri 91 maddelik “Himaye- i Etfal Cemiyeti Çocuk Misafirhanesi Talimatnamesi” ile çok daha kapsamlı bir yasal zemine oturtulmuştur.¹¹⁰

Himaye- i Etfâl Cemiyeti’ne ilişkin devlet raporlarında; kurumda devlet himayesine alınan kimsesiz çocukların barınmasına, beslenmesine, fiziksel ve psikolojik sağlıklarının korunmasına ve genel anlamda da eğitilmelerine yönelik sahiplenilmeleri ve korunmaları bağlamında başarılı çalışmalara imza atıldığı görülmektedir.¹¹¹

Dönem itibariyle Osmanlı Devleti’nin içerisinde bulunduğu ekonomik yetersizliklere karşın kimsesiz çocukların devlet himayesine alınmasına yönelik kurumsal çalışmalarda bulunulması ve bu çalışmalarda başarılı olunması, Osmanlı Devleti’nin bu konuya verdiği önemin ortaya konulması açısından da dikkat çekicidir.

Dönem itibariyle ekmek dışında temel ihtiyaç maddelerinden şekere, gaza ve tuza narh konulmuş ve Heyet- i Mahsusa- 1 Ticariyye İstanbul halkına buğdayı, şekeri, tuzu, bulguru, zeytini ve diğer temel tüketim maddelerini karne ile vermekteyken, Himaye- i Etfâl Cemiyeti’nin ihtiyaçlarının öncelikli olarak karşılanmasına özen gösterilmiştir.¹¹²Buna karşın aynı devlet raporlarında, sokaklarda ulaşılamayan birçok kimsesiz çocuğun açlıktan ve bakımsızlıktan öldüğüne yer verilmiş ve bu çocukların “sokaklarda perişan, hastalıktan, açlıktan ve bakımsızlıktan ölüme terk edilmiş ya da vicdansız menfaatperestlerin eline düşmüş” oldukları ifadeleri ile ortaya konulmuştur.¹¹³

Himaye- i Etfâl Cemiyeti, 10 Haziran 1917 tarihli bir toplantısında, şehit çocuklarının koruma altına alınmasına karar vermiş ve devlet tarafından ayrılan ayrı bir ödenekle de bu çocuklar yetiştirilmek üzere devlet himayesine alınmıştır. 27 Haziran 1917 Firuz Ağa, hem şehit çocukları hem de kimsesiz çocuklar için bir misafirhane açmış ve birkaç ay gibi kısa bir sürede, 3 ile 8 yaşları arasında olan

¹¹⁰ Sarıkaya, a.g.e., s. 196.

¹¹¹ Tahsin Özcan. (2006). *Osmanlı Toplumunda Yetimler*. Sosyal Politikalar, 1: 82- 85.

¹¹² Sarıkaya, a.g.e., s. 197.

¹¹³ Özcan, a.g.e., s. 83.

yüzden fazla çocuğun bu misafirhanede tedavi edilmeleri ve bakımları sağlanarak, bir anlamda açlıktan ve sefaletten ölmeleri önlenmiştir.¹¹⁴

Devlet tarafından da sürekli olarak denetlenen Himaye- i Etfâl Cemiyeti ve 1918 yılında yayımlanmış olan bir talimatname ile Himaye- i Etfâl Cemiyeti'ne bağlanmış olan Firuz Ağa Çocuk Misafirhanesi, 1917- 1922 yılları arasında toplam 2.027 çocuğun tedavisini ve bakımını gerçekleştirmiştir. Kurulduğu ilk günden itibaren “hamam- duş” siteminin yer aldığı kurumda, çocukların temizliğinin ve hijyen koşullarının da sağlanmasına özen gösterilmiştir. Aynı şekilde çocukların odaları da, her gün düzenli olarak temizlenmiştir.¹¹⁵Bununla birlikte Cemiyet'te sürekli olarak doktor ve hastabakıcılar da istihdam edilmiş ve bu görevlilerin saat gözetmeksizin ve her gün çocukları sağlık kontrolünden geçirmek suretiyle hizmet vermeleri sağlanmıştır. Uzun süreli tedaviye ihtiyaç duyan ya da bulaşıcı hastalığa sahip çocukların tam teşekküllü hastanelere sevk edilmesi adına hareket edilmiştir.¹¹⁶

Himaye- i Etfâl Cemiyeti, kapasitesinin dolduğu durumlarda bu çocuklardan bazılarının varlıklı ailelere evlatlık olarak verilmesi adına hareket etmiş, hatta buna yönelik gazete ilanları vermiştir. Ayrıca Cemiyet tarafından kurulmuş olan “Kardeş Topluluğu” sayesinde, daha öncesinde Cemiyet'te kalmış olan ve ardından da eğitimi ve bakımı tamamlanarak Cemiyet'ten ayrılmış ve kendisine bir yaşam kurmuş olan kişilerin, buradaki çocuklardan bazılarının bakımlarını üstlenmeleri sağlanmıştır.¹¹⁷

Cemiyet'te çocuklara kötü muamelede bulunan görevliler rapor edilmekte ve cezalandırılmıştır. Bununla birlikte evlatlık olarak verilen bazı çocukların kötü muamele gördükleri ya da evlat olarak değerlendirilmeyip, bilakis hizmetçi ya da çırak olarak kullanıldıkları bilinmekte, ama bu duruma bir çözüm getirilememiştir. Bu doğrultuda evlatlık vermemek adına çareler aramaya başlayan Cemiyet, zaman içerisinde “Satış Barakaları”, “Kalender Yurdu” ve “Saat Evi” gibi isimler altında yeni kurumlar tesis etmeye başlamıştır.¹¹⁸

İstanbul Hanımlar Cemiyeti de, zaman zaman Himaye- i Etfâl Cemiyeti'ni desteklemeyip ve Cemiyet'te gönüllü olarak çalışan hanımlar, çocukların fiziksel bakımlarından anne şefkati yaşamalarına dek birçok hususta destek sağlamıştır. Bu

¹¹⁴ Nadir Özbek. (1999). *II. Abdülhamit Ve Kimsesiz Çocuklar: Darü'l Hayr- I Ali*. Tarih ve Toplum, Şubat Dönemi, 182: 11- 20.

¹¹⁵ Suğur ve Doğru, a.g.e., s. 120.

¹¹⁶ Bekir Koç. (2007). *Osmanlı İslahanelerinin İşlevlerine İlişkin Bazı Görüşler*. Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 6(2): 36- 50.

¹¹⁷ Özcan, a.g.e., s. 84.

¹¹⁸ Koç, a.g.e., s. 41.

doğrultuda da Himaye- i Etfâl Cemiyeti tarafından milletin istikbali olarak görülen çocukların bakımına büyük bir özen gösterilmesi adına hareket edilmiştir.¹¹⁹

2.2.3.3. Dârüleytam

Osmanlı Devleti kayıtlarında, sadece Balkan Savaşı sonrasında 71.505 yetim kaldığı belirtilmektedir. Bu muhtaç ve yetimlerin Dârülaceze'ye yerleştirilmeleri adına hareket edilmiş, ancak sayının günden güne artması ile birlikte Dârülaceze'de yetersiz kalmaya başlamıştır. Bu doğrultuda da, öncelikli olarak şehit çocuklarının barındırılmasına, eğitilmesine ve zanaat eğitimi verilerek meslek edindirilmesine yönelik olarak Dârüleytamlar kurulmuştur.¹²⁰

Sadece şehit çocuklarının değil, diğer öksüz ve yetimlerin de bakılması ihtiyacı gündeme gelince, Dârüleytamlarla ilgili yeni düzenlemelerde bulunulması gerekliliği gündeme gelmiştir. Bu doğrultuda birçok mektep, yurt vb. binalar devlet tarafından Dârüleytam'a tahsis edilmiş ve savaşlar dolayısıyla kimsesiz kalan çocuklar buralara yerleştirilmiştir.¹²¹

Dârüleytamlar ilk kurulduklarında sayısı 20 iken, sayının yeterli gelmemesi dolayısıyla bir yıl içerisinde sayıları 69'a çıkarılmıştır. 1916 yılı itibariyle bu kurumlarda kalan 2- 15 yaş arası kız çocuğu sayısı 5.000, erkek çocuğu sayısı ise 15.000 olarak ifade edilmiştir. Dönem itibariyle her vilayette ve sancakta bir Dârüleytam kurulmasına yönelik çalışmalar devam ettirilmiş, hatta bazı vilayetlerde lüzum görülmesi doğrultusunda birden fazla Dârüleytam kurulmuştur.¹²²

Başlangıçta özerk yapılanmaya sahip olan bu kurumlar, zaman içerisinde kötü yönetildikleri gerekçesi ile 2 Nisan 1917 tarihli bir kararla tamamen devlet idaresine alınmış ve Dârüleytam Genel Müdürlüğü kurularak, aynı zaman çocukların eğitilmesi görevini de üstlenmiş olmaları bakımından bu kurumlar Maarif Nezareti'ne bağlanmıştır.¹²³

İmparatorluk genelindeki tüm Dârüleytamların ihtiyaçları, İstanbul Hükümeti tarafından karşılanmaya başlanmıştır. Aynı kapsamda Dârüleytam Genel Müdürlüğü'ne ayrı bir bütçe tahsis edilmiş ve yine 2 Nisan 1917 tarihinde kabul

¹¹⁹ Ali Rıza Erkan ve Gönül Erkan. (1987). *Dârüleytamlar*. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu, Ocak Dönemi, 5(1): 61-69.

¹²⁰ Erkan ve Erkan, a.g.e., s. 65.

¹²¹ Mehmet Çanlı. (2002). *Eytam İdaresi Ve Sandıkları (1851- 1926)*. Türkler Ansiklopedisi, Cilt: 14, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s. 145- 146.

¹²² Emine Akyüz. (1979). Önemli Kanunlarımızda Çocuğun Korunmasına İlişkin Hükümler Ve Boşluklar. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi, 12(1): 137- 152.

¹²³ Erkan ve Erkan, a.g.e., s. 67.

edilen özel bir kanunla, bu kurumlara Maliye Nezareti tarafından bir defaya mahsus olmak üzere 150.000 Lira ile 500 dönümlük arsa bağışlanmıştır.¹²⁴

Dârüleytamların desteklenmesine yönelik olarak, 3 Nisan 1916 tarihinden itibaren “Evlad- ı Şüheda Vergisi” adı altında tütünden, içkiden, telgraf ve posta hizmetlerinden ekstra alınmaya başlanmış ve bu vergiler direkt olarak Dârüleytamlara aktarılmıştır. 1919 yılı itibariyle de Dârüleytam Genel Müdürlüğü bütçesine, ek 100.000 Lira ödeme aktarılmıştır.¹²⁵ Ancak bir süre sonra Osmanlı Devleti’nin ekonomik durumunun kötüleşmeye devam etmesi ile birlikte Dârüleytamlara aynı özen gösterilemediğinden, bu kurumlarda kalan çocukların da tüm olumsuzlukları bilinmesine karşın evlatlık olarak verilmesi adına hareket edilmeye başlanmıştır.¹²⁶

Kötü giden ekonomik koşullar dolayısıyla rüşvet vb. yolsuzlukların ortaya çıkması nedeniyle, bu kurumların birtakım kişiler tarafından istismar edildiği görülmektedir. Ya yapılan yardımların yerine ulaştırılmaması ya da 20- 22 yaşındaki asker kaçaklarının para karşılığında saklanması doğrultusunda söz konusu edilen bu yolsuzluklar, neticesinde bir anlamda Dârüleytamların sonunu hazırlamıştır.¹²⁷

Dârüleytamlarda barındırılan 6 yaşından küçük çocuklara anaokulu müfredatında, 6- 12 yaş arasındaki çocuklara Mekteb- i İptidaiye Talimatnamesi’ne uygun olarak ilkokul düzeyinde eğitim verilmiştir. 12 yaşından büyük çocuklardan da eğitimlerini devam ettirmek isteyenler olursa, bu durumda Dârüleytam gerekli maddi desteği sağlayarak bu çocukların eğitimlerini devam ettirmelerine yönelik olarak oluşturmuştur.¹²⁸

İlkokul düzeyindeki eğitimlerini tamamlayan ve bir üst eğitim kurumuna devam etmeyecek olan çocuklar da, yetenek ve zekâlarına göre mesleklere yönlendirilmiş ve Dârüleytam bünyesinde yer alan sanayi ya da ziraat dallarından birinde meslek sahibi edindirilmelerine yönelik olarak eğitilmiştir.¹²⁹

Anadolu’da yer alan bazı Dârüleytamlar, Cumhuriyet’in ilanının ardından Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) tarafından da korunmuş ve Ankara Hükümeti, 1922 yılında yayımladığı bir Talimatname doğrultusunda bu kurumlara

¹²⁴ Bekir Onur. (2005). *Türkiye’de Çocukluğun Tarihi*, İmge Yayınevi, Ankara, s. 84.

¹²⁵ Hakan Aytekin. (2006). *1914- 1924 Yılları Arasında Korunmaya Muhtaç Çocuklar ve Eğitimleri*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, s. 135- 136.

¹²⁶ Çanlı, a.g.e., s. 147.

¹²⁷ Akyüz, a.g.e., s. 143.

¹²⁸ Onur, a.g.e., s. 87.

¹²⁹ Aytekin, a.g.e., s. 139.

sahip çıkmıştır. 1924 yılında yayınlanan Tevhid- i Tedrisat Kanunu ile birlikte Maarif Vekâleti'ne bağlanan Dârüleytamlar, yine şehit, muhacir, mülteci ve yardıma muhtaç ailelerin çocuklarına bakım hizmeti vermeye yönelik olarak değişik adlar altında günümüze dek varlıklarını devam ettirmişlerdir.¹³⁰

2.2.3.4. Dârülaceze

1896 yılında II. Abdülhamit Dönemi'nde kurulmuş olan ve bu doğrultuda da faaliyetlerine başlayan Dârülaceze, Osmanlı İmparatorluğu'ndan günümüze dek kesintisiz olarak hizmet vermeye devam eden ve kimsesiz, bakıma muhtaç çocukların korunmasını amaçlayan bir kurumdur. Dârülaceze, kurulduğu dönem itibariyle özellikle Paris'te, Londra'da ve Berlin'de dilencilik yaptırılan çocukların bakılması için kurulan emsalleri örnek alınarak kurulmuştur.¹³¹

Dârülaceze'de, özellikle İstanbul'da başıboş yaşayan ve dilencilik ve hatta hırsızlık ve dolandırıcılık yapmaya zorlanan kimsesiz çocukların ve dahi kadın ve erkeklerin bakımının ve meslek edindirilmelerinin devlet tarafından üstlenilmesi adına düşünülmüştür. Bununla birlikte bu kişilerden hasta olanların tedavi edilmelerinin sağlanmasına yönelik olarak bir anlamda hastane görevi görmesi amacıyla da kurulmuş olan Dârülaceze, millet, ırk, din ya da mezhep farkı gözetilmeksizin herkese hizmet vermeyi amaç edinmiş ve hangi dine mensup olunursa olunsun dini vecibelerin yerine getirilebilmesi amacıyla kurumda her olanağın sağlanmasına özen gösterilmiştir.¹³²

Öncelikli olarak II. Abdülhamit'in talimatı ile Sadrazam Halil Rıfat Paşa tarafından, inşa edilecek bu kurum için uygun yer seçiminde bulunulabilmesi ve bu kurum için gerekli maliyetin hesaplanabilmesi adına bir komisyon oluşturulmuştur. Komisyon tarafından yapılan etüt çalışmaları neticesinde, kurumun bugün İstanbul'da Okmeydanı olarak bilinen semte, dönem itibariyle de Kâğıthane Köyü'ne inşa edilmesine karar verilmiş ve 72.000 altının yeterli olacağı belirlenmiştir.¹³³

¹³⁰ Turgay Çavuşoğlu. (1999). *Türkiye'de Çocuk Esirgeme Kurumu Ve Çocuk: 1921- 1983*. 2. Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi Bildiri Kitabı, Editör: Onur, B., Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi (ÇOKAUM) Yayınları, Ankara, s. 123.

¹³¹ Salih Özkan. (2011). *Türkiye'de Darüleytamların Gelişimi Ve Niğde Darüleytamu*. Türkiyat Araştırmaları, 19: 211- 229.

¹³² Turgay Çavuşoğlu ve Jale Çetinkaya. (2012). *Darülaceze ve Sosyal Hizmetler*, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, s. 71.

¹³³ İmdat Özen. (2001). *II. Meşrutiyet'e Kadar Islahhaneler ve Darülaceze*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, s. 193.

Şartları sağlayan II. Abdülhamit'in 1890 tarihli Fermanı'na karşın kurumun inşaatına, ancak 1892 yılında başlanabilmiştir. Tamamlanmasının ardından da kurum, II. Abdülhamit'in doğum günü olan 31 Ocak 1896 tarihinde hizmete açılmıştır. 52.000 m²'lik bir alan üzerine inşa edilmiş olan Dar'ülaceze, başlangıçta 1.000 acezeyi barındıracak şekilde tesis edilmiştir.

Kurum içerisinde; Gayrimüslim acezeler için ayrılmış dört daire, koğuşlar, marangozhane, imalathaneler, yemekhaneler, iki kubbeli hamam, okul, hastane, cami, Rum ve Ermeni kiliseleri, mutfak, çamaşırhane vb. gibi bölümler de konumlandırılmıştır.¹³⁴

Kurumun inşaatı için gerekli olduğu belirtilen 72.00 altının büyük bölümü hayırseverler tarafından karşılanmıştır. Hatta bu hayırseverler arasında, kendi şahsi malvarlığından bağışta bulunan II. Abdülhamit'te yer almaktadır. II. Abdülhamit Dârülaceze'ye, 7.000 altın değerinde özel eşya ile 10.000 altın bağışlamıştır. Dârülaceze'nin sadece Müslüman vatandaşlara değil, Gayrimüslim vatandaşlara da hizmet vereceğine yönelik gazetelerde ilan verilmesi doğrultusunda da Rum, Ermeni ve Musevi Gayrimüslim cemaatleri de, kurumun inşaatında kullanılması adına büyük meblağlar içeren bağışlarda bulunmuşlardır.¹³⁵

II. Abdülhamit Dönemi'nde direkt olarak Dâhiliye Nezareti'ne bağlı olarak hizmet veren Dar'ülaceze, II. Meşruiyet'in ilanının ardından 1909 yılı itibariyle "Dar'ülaceze Şehremaneti (Belediyesi)" bünyesinde yer almaya başlamıştır. Buna karşın kurum, 1916 yılında yürürlüğe girmiş olan Dar'ülaceze Nizamnamesi ile tekrar Dâhiliye Nezareti'ne bağlanmıştır.¹³⁶

1890 yılında yayımlanmış olan "Tese'ülün Men'ine Dair Nizamnamesi (Dilenciliğin Önlenmesine Dair Nizamname)" ile öncelikle dilenciliğin önlenmesinin amaçlandığına yer verilmesi ile birlikte, Dârülaceze'ye kabul şartları da yer almıştır. 10 maddeden müteakip Nizamname'de, kimsesiz sakatlarla geçimini sağlayamayan muhtaç, düşkün ve yaşlıların Dârülaceze'de bakılabilecekleri hükmüne yer verilmiştir.¹³⁷

Dârülaceze, erkek ve kadınların ayrı koğuşlarda kalmalarına yönelik olarak düzenlenmiştir. Yine aynı şekilde, farklı ihtiyaçlar söz konusu olmadıkça kurum

¹³⁴ Özkan, a.g.e., s. 216.

¹³⁵ Çavuşoğlu ve Çetinkaya, a.g.e., s. 76.

¹³⁶ Özen, a.g.e., s. 197.

¹³⁷ Vahdettin Engin. (2001). *Sultan Abdülhamit ve İstanbul*, Simurg Yayınları, İstanbul, s. 67.

bünyesinde yer alan iki hastaneden birinin kadınlara, diğersinin de erkeklere hizmet vermesi öngörölmüştür.¹³⁸

Dârülaceze'nin yapılan bağışlar doğrutusunda inşa edilmesinin ardından, faaliyetlerini sürdürebilmesi için de eski padişahlar tarafından gariplerin yedirilip içirilmesine yönelik olarak bağışlanmış olan aynı ve nakdi yardımlar da kuruma aktarılmıştır. Bununla birlikte Tese'ülün Men'ine Dair Nizamnamesi 7. Maddesi kapsamında kurumun gelir kaynakları aşağıda verildiği şekilde belirlenmiştir;¹³⁹

- ✓ “Belediye tarafından el konulan eksik gramajlı ekmekler, günlük olarak kuruma aktarılacaktır.
- ✓ İstanbul'daki tiyatro biletlerine 20'şer ve 40'ar Lira'lık pullar yapıştırılacak ve bilet satışından elde edilen gelir direkt olarak kuruma aktarılacaktır.
- ✓ Camilere ve ibadethanelere konulan yardım sandıklarına halk tarafından yapılan yardımlar direkt olarak kuruma aktarılacaktır.
- ✓ Cemaatler tarafından kurum için halktan toplanan yardımlar, direkt olarak kuruma aktarılacaktır.
- ✓ Yoksullar için devlete yapılan bağışlar, direkt olarak kuruma aktarılacaktır.
- ✓ Madenler ile diğers girişimler için tanınan imtiyazlar doğrutusunda devlet tarafından talep edilen ödemeler direkt olarak kuruma aktarılacaktır.
- ✓ Tüm bunlar haricinde İdare Heyeti tarafından temin edilecek tüm gelirler ve Bab – 1 Âli tarafından dönem dönem uygun görülecek ödemeler direkt olarak kuruma aktarılacaktır”.

Osmanlı Devleti'nin ekonomik açıdan zor durumda olması dolayısıyla, kuruma aktarılacağı taahhüt edilen yardımların birçoğu başka yerlere harcanmış ve dahi Bâb- 1 Âli tarafından yapılacağı söylenen ödemeler de yapılamamıştır. Bu doğrutuda Dâhiliye Nizamnamesi'nde 23. Maddesi kapsamında Dârülaceze'nin gelir kaynakları aşağıda verildiği şekilde yeniden düzenlenmiştir;¹⁴⁰

- ✓ “Tapu senetlerine yapılan zam doğrutusunda, Maliye Hazinesi'nde toplamda yıllık 800.000 kuruş direkt olarak kuruma aktarılacaktır.
- ✓ Şirket- i Hayriye'nin Boğaziçi'ne sefer yapan vapur biletlerinin gidiş- dönüş şeklinde satılanlarına eklenen 10 paraya karşılık yıllık 7.000 Lira direkt olarak kuruma aktarılacaktır.
- ✓ İstanbul'a komşu sahillere sefer düzenleyen Seyr- i Sefain İdaresi vapur biletlerine eklenen on para, yine yıllık olacak şekilde direkt olarak kuruma aktarılacaktır.

¹³⁸ Çavuşoğlu ve Çetinkaya, a.g.e., s. 77.

¹³⁹ Engin, a.g.e., s. 69- 71.

¹⁴⁰ Nafiz Öztürk. (2003). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Sosyal Yardımlaşma Kurumları*. Vakıf Medeniyeti Sempozyumu Bildiri Kitabı, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, s. 111-112.

- ✓ İstanbul'da sahne alan tüm tiyatro ve sinemalar ile patinaj ve her nevi oyun yerlerine giriş biletleri ve hayır işleri için düzenlenen müsamerelerin biletlerine yüzde on hesabı ile eklenecek olan paralar, yıllık olacak şekilde direkt olarak kuruma aktarılacaktır.
- ✓ Cemaatler tarafından kurum için halktan toplanan yardımlar, mevlit kandillerinde ve padişahın tahta çıktığı günlerde toplanacak yardımlar, direkt olarak kuruma aktarılacaktır.
- ✓ Hayır işlerinde kullanılması adına devlete yapılan bağışlar, direkt olarak kuruma aktarılacaktır.
- ✓ Madencilik ve bayındırlık işlerinden imtiyaz alanların kendi rızaları ile verecekleri ve yine kendileri tarafından belirlenmiş tutara karşılık meblağ direkt olarak kuruma aktarılacaktır.
- ✓ Belediyelerin el koydukları eksik gramajlı ekmekler, aynı gün direkt olarak kuruma gönderilecektir.
- ✓ Esnafa kesilen cezalara karşılık alınan ödemeler ve uyarılara aykırı üretim yapan esnaftan toplanan ve sağlığa aykırı olmadığı tespit edilen yiyecek ve içecekler direkt olarak kuruma aktarılacaktır.
- ✓ Dârülaceze'de kalanların yaptıkları üretimlerden elde edilen gelirler, direkt olarak kuruma aktarılacaktır.
- ✓ Hasta ve düşkün olanların ölünceye dek Dârülaceze'de bakılmalarına karşılık kuruma bağışladıkları mal, mülk, maaş ve gelirler, direkt olarak kuruma aktarılacaktır.
- ✓ Dârülaceze'ye bağışlanmış olan taşınmaz malların gelirleri, direkt olarak kuruma aktarılacaktır.
- ✓ Dârülaceze'ye direkt olarak yapılan bağışlar ve yardımlar, sadece kuruma ait olacaktır.
- ✓ İstanbul Vilayeti'nin hususi bütçesinden belirli dönemlerde kurum için yapılacak olan ek ödemeler, direkt olarak kuruma aktarılacaktır.
- ✓ Belediyelerin hususi bütçesinden belirli dönemlerde kurum için yapılacak olan ek ödemeler, direkt olarak kuruma aktarılacaktır.
- ✓ Tüm bu kaynaklar haricinde, hükümet tarafından belirlenecek olan farklı kaynaklardan elde edilecek gelirler, direkt olarak kuruma aktarılacaktır”.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ'NDE ÇOCUK EDEBİYATI TARİHİ

3.1. Osmanlı Devleti'nde Çocuk Edebiyatı Ve Çeviri Dönemi

Edebiyat dünyasında, bir anlamda geleceğin yapı taşlarını oluşturacak olan çocukları ayrı bir yere sahiptirler. Bu doğrultuda genel olarak dünya edebiyatı kapsamında değerlendirildiğinde görülmektedir ki; geniş bir bakış açısı ile çocuk edebiyatına ve özellikle de eğitim amaçlı çocuk yayınlarına ayrı bir önem verilmektedir.

Türk Edebiyat Tarihi çerçevesinde değerlendirildiğinde de, birçok alanda olduğu gibi çocuklara yönelik yayınların, özellikle Tanzimat Dönemi'nden itibaren gelişmesi ve yaygınlaşmaya başladığı görülmektedir. Bununla birlikte Tanzimat öncesi dönemde de çocuklara hitaben yazılmış olan ya da hedef kitlesi çocuklar olan yayınlar mevcutken, konu ile ilgili akademik çalışmaların yetersizliği dolayısıyla bu döneme ilişkin yeterli bilgi sahibi olunabilmesi mümkün olamamaktadır.

Osmanlı Devleti'nde, dünya edebiyatında olduğu gibi çocuk edebiyatında ilk ve en yaygın ürünler, sözlü geleneğin içerisinde yer almak doğrultusunda ortaya konulmuştur. Bu bağlamda Tanzimat Dönemi öncesine uzanan tekerlemeler, ninniler, şiirler, masallar, destanlar, efsaneler, kıssalar, halk hikâyeleri, Karagöz oyunları, Nasreddin Hoca fıkraları vb. bu sözlü geleneğin bir ürünü olarak ortaya konulmuş anlatı türlerini ifade etmektedirler.¹⁴¹

Tanzimat sonrasında Osmanlı Devleti'nde, çocuklara yönelik süreli yayınların ve çeşitli türdeki kitapların yayımlanması hususunda gelişmeler görülmeye başlanmıştır ve dönem itibarıyla Türk edebiyatı bağlamında çocuk edebiyatı içerisinde değerlendirilebilecek olan ilk eserler, Tanzimat'ın ilanından yaklaşık 20 yıl sonra yayımlanmıştır. Bu çerçevede 1859 yılı itibarıyla aşağıda

---

¹⁴¹ Tekeli ve İlkin, a.g.e., s. 125.

verilen üç temel çalışma doğrultusunda, Türk Çocuk Edebiyatı'nın temellerinin atıldığı söylenebilir.¹⁴²

1. Şinasi'nin La Fontaine'den yapılan fabl çevirileri, 1859 yılı itibariyle "Tercüme- i Manzume" adlı kitabında yayımlanmıştır.
2. Kayserili Doktor Rüştü tarafından yazılmış olan "Nuhbetü'l- Etfal" isimli Arapça alfabe kitabının sonunda yer alan çocuk hikâyeleri, fabl tercümeleri ve kısa hayvan hikâyeleri de, yine Tanzimat sonrası Türk Çocuk Edebiyatı'nın ilk örnekleri arasında değerlendirilmektedir.
3. Yusuf Kamil Paşa tarafından, Klasizm Akımı'nın "Zevk Vererek Eğitmek İlkesi" temelinde François de Salignac de la Mothe Fenelon'dan yine "1859 yılı itibariyle çevirmiş olduğu "Telemak (Tercüme- i Telemak)" adlı roman da, Tanzimat sonrası Türk Çocuk Edebiyatı'nın ilk örnekleri arasında değerlendirilmektedir.

Bununla birlikte ilgili alan yazısında "Tercüme- i Telemak", dilinin ağır olması dolayısıyla çocuklara hitap eden eserlerde yer alması gereken önemli bir hususun göz ardı edildiği bir eser olarak da değerlendirilmektedir. Belirtildiği üzere bu üç çalışma temel olarak kabul edilmekle birlikte; yine Şinasi tarafından 1863 yılında yayımlanmış olan "Müntehabat- ı Eş'ar" adlı şiir kitabı da, "Kara Kuş Yavrusu ve Karga Hikâyesi" ve "Arı İle Sivrisinek Hikâyesi" başlıklı iki çeviri fablı içermesi bakımından önemli olarak addedilmektedir.¹⁴³

Sonraki yıllarda Recaizade Mahmut Ekrem tarafından yapılmış olan fabl çevirilerinin yayımlandığı "Naciz (1871)" adlı eseri, Ahmet Mithat Efendi tarafından Fransızca'dan yapılmış olan kısa şiir ve hayvan hikâyeleri çevirileri ve Ziya Paşa tarafından Jean Jacques Rousseau'dan yapılmış olan "Emile" çevirisi de önem arz etmektedir.¹⁴⁴

Tanzimat Dönemi itibariyle söz konusu edilen bu çevirileri, aslında başlangıç itibariyle yetişkinler için yazılmış olan, ancak daha sonraki dönemlerde çocuk romanları içerisinde telakki edilmeye başlanan roman alanındaki aşağıda verilen çeviriler izlemiştir;¹⁴⁵

¹⁴² Alev Sınar. (2006). *Türkiye' de Çocuk Edebiyatı Çalışmaları*. Türkiye Araştırmaları Literatür,4(7): 175- 225.

¹⁴³ Ümit Gürler. (1999). *Çocuk Kitapları Ve Anne- Babanın Bu Konudaki Tutumları Üzerine Bir İnceleme*, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, s. 97.

¹⁴⁴ Oya Adalı. (1993). *Türk Çocuk Edebiyatı Üzerine Gözlemler*. Milliyet Sanat, 15 Nisan: 310.

¹⁴⁵ Hikmet Altınkaynak. (1977). *Önemli Dönemleriyle Çocuk Yazını Ve Geleceği*. Türk Dili, Ağustos Dönemi, 36(310): 163- 166.

- “Hikâye- i Robinson” adı ile Daniel Dafoe tarafından yazılmış olan “Robinson Crusoe” kitabı (1864);
- “Guliver Nam Müellifin Seyahatnamesi” adı ile “Guliver’in Gezileri” kitabı (1872);
- “Seksen Günde Devri- i Âlem” adı ile ilk Jules Verne çevirisi (1876-Çevireni belli değildir).
- Kaptan Hatras’ın Sergüzeşt kitabı (1878);
- “Merkez-i Arza Seyahat” adı ile yine Jules Verne’nin “Dünyanın Merkezi’ne Seyahat” kitabı (1886);
- “Beş Hafta Balon İle Seyahat” adı ile yine Jules Verne’nin “Balonla Beş Hafta” kitabı (1889).

Bu eserlerin ardından da Ahmet İhsan tarafından, 1889- 1904 yılları arasında 16 Jules Verne romanı daha çevrilmiştir. Bununla birlikte söz konusu edilen bu eserler, Tanzimat Dönemi ve sonrası itibariyle birçok farklı çevirisi yapılarak yayımlanmış ya da aynı çevirilerin birçok başka baskıları yapılmıştır. Örneğin; Robinson Crusoe’nun ilki Ahmet Lütfi Efendi tarafından olmak üzere 1876, 1870, 1871, 1874, 1877 ve 1889 yıllarında olmak üzere Cumhuriyet öncesi dönemde altı farklı çevirisi ve baskısı yapılmıştır.¹⁴⁶

Sürelî yayınlar bağlamında değerlendirildiğinde de yine görülmektedir ki; çocuklara yönelik sürelî yayınlar da Tanzimat Dönemi itibariyle yayımlanmaya başlanmıştır. Bu kapsamda ilk çocuk dergisi olan “Mümeyyiz (1869)”; her sayısında çocuklara yönelik haberleri, bilmeceleri, roman tefrikalarını ve ahlaki yazıları içerecek şekilde yayımlanmıştır.¹⁴⁷

Mümeyyiz Dergisi’nin ardından yeni harflerin kabul edilmesine dek yayımlanmış olan diğer çocuk dergileri ya da çocuklara hitaben hazırlanmış olan dergiler de, çalışmanın ilerleyen bölümlerinde ayrıntılı olarak ele alınacağı üzere çocuk edebiyatında önemli yer teşkil etmektedirler.

Tablo 3.1’de, söz konusu edilen bu dergiler yayımlanmaya başladıkları tarihler, kaç sayı yayımlandıkları ve son yayım tarihleri bağlamında verilmektedir.

¹⁴⁶ Altınkaynak, a.g.e., s. 164.

¹⁴⁷ Gülten Dayıoğlu. (1978). *Ülkemizde Çocuk Yazını*. Sanat ve Toplum, Aralık Dönemi, 3: 152- 155.

Tablo 3.1. Osmanlı Devleti'nde Çocuk Dergileri(Kaynak: Çıkla, 2005: 93)

<u>YAYIM TARİHİ</u>	<u>DERGİ ADI</u>	<u>SAYI</u>	<u>SON YAYIM TARİHİ</u>	<u>YAYIM TARİHİ</u>	<u>DERGİ ADI</u>	<u>SAYI</u>	<u>SON YAYIM TARİHİ</u>
1869	Mümeyyiz	49	1870	1913	Talebe Defteri	68	1918
1873	Hazine- i Etfâl	1	1873	1913	Çocuk Duygusu	61	1914
1875	Sadâkat	6	1875	1913	Türk Yavrusu	2	1913
1875	Etfâl	16	1875	1913	Çocuklar Âlemi	10	1913
1875	Ayîne	41	1875	1913	Kırlangıç	3	1913
1880	Tercümân- ı Hakikat	26	1880	1914	Çocuk Bahçesi	21	1914
1880	Aile	3	1880	1914	Çocuk Dostu	13	1914
1880	Bahçe	20	1881	1914	Mini Mini	7	1914
1881	Mecmua- i Nevresidegân	4	1881	1918	Küçükler Gazetesi	8	1918
1881	Çocuklara Arkadaş	12	1881	1918	Hür Çocuk	3	1918
1881	Çocuklara Kıraat	18	1882	1919	Haftalık Çocuk Gazetesi	8	1919
1882	Vasita- i Terakki	4	1882	1919	Lâne	3	1920
1886	Etfâl	23	1886	1920	Hacıyatmaz	1	1920
1887	Numûne- i Terakki	9	1888	1922	Bizim Mecmua	74	1927
1887	Debistân- ı Hired	1	1887	1923	Yeni Yol	113	1926
1887	Çocuklara Talim	9	1888	1923	Musavver Çocuk Postası	18	1923
1896	Çocuklara Mahsus Gazete	626	1908	1923	Çıtı Pıtı	4	1923
1897	Çocuklara Rehber	166	1901	1924	Haftalık Resimli Gazetemiz	7	1924
1905	Çocuk Bahçesi	43	1905	1924	Resimli Dünya	21	1925
1909	Musavver Küçük Osmanlı	3	1909	1925	Sevimli Mecmua	13	1925
1910	Mekteblilere Arkadaş	14	1910	1925	Mektebliler Âlemi	6	1925
1913	Çocuk Dünyası	94	1918	1926	Türk Çocuğu	24	1928
1913	Ciddî Karagöz	3	1913	1926	Çocuk Dünyası	30	1927
1913	Çocuk Yurdu	7	1913	1927	Çocuk Yıldızı	10	1927
1913	Mektebli	19	1913				

1927- 1928 tarihleri arasında ayrıca; Sabiha Zekeriye Sertel, Mehmet Zekeriye Sertel ve Faik Sabri Duran tarafından hazırlanmış ve bastırılmış olan ve 4 cilt olarak yayımlanan “Çocuk Ansiklopedisi” de önem arz etmektedir. Yeni harflere geçilmesi ile birlikte birtakım sorunlar yaşanması doğrultusunda yayımlanmasına bir

süre ara verilmiş olan Çocuk Ansiklopedisi, 1938 yılı itibariyle “Yeni Çocuk Ansiklopedisi” olarak yeniden yayımlanmaya başlamış ve 2 cilt daha yayımlanarak yayın hayatına son vermiştir. 1928 yılı itibariyle de “Yeni Türk Alfabesi”nin kullanılmaya başlanması ile birlikte, çocuk dergilerin sayısında ve yayımlanma sıklığında artış olduğu görülmektedir.¹⁴⁸

3.2. Tanzimat Sonrası Dönem Telif Çocuk Edebiyatı

Tanzimat Dönemi yazarları, söz konusu edilen çeviriler yanında, çocuklara yönelik telif eserler de kaleme almışlardır. Bu bağlamda Ahmet Mithat Efendi tarafından yazılmış olan “Hâce- i Evvel (1870)” ve “Kıssadan Hisse (1871)” adlı eserler, Türk Çocuk Edebiyatı’nın ilk çocuk kitapları arasında yer almaktadır. Bu eserler arasında ayrıca Rezaizade Mahmut Ekrem tarafından yazılmış olan “Tefekkür (1886)” ile Muallim Naci tarafından yazılmış olan “Ömer’in Çocukluğu (1890)” adlı eserler önem arz etmektedir. Bununla birlikte dönem itibariyle 1880 yılında Çaylak Tevfik tarafından yazılmış olan ve Nasreddin Hoca’nın biyografisine de yer veren “Letaif- i Nasreddin” adlı kitap da önemli bir kaynak olarak değerlendirilmektedir.¹⁴⁹

Tanzimat Dönemi’nde sayıları giderek artmaya başlamış olan çocuklara yönelik eserlerin II. Meşrutiyet Dönemi’ndeki örnekleri arasında da; özellikle Mehmet Emin Yurdakul, Fuat Köprülü, Ömer Seyfettin, Ziya Gökalp, Celal Sahir Erozan, Yusuf Ziya Ortaç, Orhan Seyfi Orhon, Halit Fahri Ozansoy, Faruk Nafiz Çamlıbel, Enis Behiç Koryürek gibi edebiyatçılar, çocuklara milli ve manevi değerlerin aşılabilmesine yönelik olarak eserler ve çocuk şiirleri kaleme almışlardır.¹⁵⁰

Dönem itibariyle çocuk şiirleri kitaplarının da yayımlanmaya başladığı görülmektedir. Ali Ulvi Elöve tarafından yazılmış olan “Çocuklarımıza Neşideler (1912)”, “İbrahim Alaettin Gövsa tarafından yazılmış olan “Çocuk Şiirleri (1913)”, Tevfik Fikret tarafından yazılmış olan “Şermin (1914)”, Ali Ekrem Bolayır tarafından yazılmış olan “Çocuk Şiirleri (1917)” ve “Şiir Demeti (1923)”, Köprülüzade Mehmet Fuat tarafından yazılmış olan “Mektep Şiirleri (1922)”, Ziya Gökalp tarafından yazılmış olan “Kızıl Elma (1915)”, “Yeni Hayat (1918)” ve “Altın

¹⁴⁸ İnci Enginün. (1987). *Çocuk Edebiyatına Toplu Bir Bakış*. Çocuk Edebiyatı Yıllığı – 1987, Hazırlayan: Şirin, M. R., Gökyüzü Yayınları, İstanbul, s. 167- 169.

¹⁴⁹ Cüneyd Okay. (1998). *Osmanlı Çocuk Hayatında Yenileşmeler (1850 – 1900)*, Kırkambar Yayınları, İstanbul, s. 57.

¹⁵⁰ Ahmet Hamdi Tanpınar. (1982). *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Çağlayan Kitabevi, İstanbul, s. 97.

Işık (1923)” adlı eserler de bu türün dönem itibariyle söz konusu edilebilecek eserleri arasında yer almaktadır.¹⁵¹

Eserler haricinde Türk kültür tarihinde Dede Korkut’un önemine yer verilen “Kitab- ı Dede Korkut (1916)” da, Kilisli Rıfat Efendi tarafından hazırlanarak “Kitab - ı Dede Korkut Âlâ Lisân- ı Taife- i Oğuzân” ismi ile bastırılmıştır. Bu tarihten itibaren de Dede Korkut Kitabı, hem yetişkinlere hem de çocuklara hitap eden birçok baskısı ile yeniden yayımlanır hale gelmiştir. Bu doğrultuda da Dede Korkut Kitabı, Türk Çocuk Edebiyatı’nda Osmanlı Devleti’nden itibaren var olan önemli çocuk kitapları arasında yer almaktadır denilebilir.¹⁵²

3.3. Osmanlı Devleti’nde Gazete Ve Dergiler Bağlamında Çocuk Edebiyatı

3.3.1. Mümeyyiz

Osmanlı’daki ilk çocuk dergisi olma niteliğini taşıyan ve kendisi ile aynı adı taşıyan “Mümeyyiz” adlı günlük olarak yayımlanan günlük gazetenin çocuklara özgü eki olarak yayımlanan Mümeyyiz Dergisi, hafta bir kez yayımlanmakta ve “Asmaaltı Camlıhan Matbaası” tarafından çıkarılmıştır. Bu bağlamda hem gazetenin hem de derginin imtiyaz hakkı Sıdkı Bey’e aitti ve gazetenin ve derginin bir yıllık aboneliği kırk kuruş, altı aylığı yirmi beş kuruş ve üç aylığı on beş kuruş olarak belirlenmiştir.¹⁵³Eğer gazete ve dergi küçük nüsha şeklinde talep edilmekteyse de, bu durumda küçük nüshası yirmi para, büyük nüshası kırk para olarak belirlenmişti. Haftalık olarak toplamda 49 sayı olarak yayımlanmış olan Mümeyyiz Dergisi’nin ilk sayısı Hicri 9 Receb 1286 (Miladi 15 Ekim 1869) tarihinde yayımlanmıştır.¹⁵⁴,

Mümeyyiz Dergisi’nin yayımlanma amacı ise, derginin imtiyaz sahibi Sıdkı Bey tarafından şu şekilde ifade edilmiştir;¹⁵⁵

“Mümeyyiz Dergisi; çocuklara daha iyi ahlak sağlayabilmek, terbiye ve tahsil konularında bilgi verebilmek ve fakat bunlar çocukların anlayabileceği bir dille yazabilmek amacıyla yayımlanmaktadır”.

Mümeyyiz Dergisi, dönem itibariyle nispeten anlaşılabilir bir dile içermesine karşın, çocukların anlayabilecekleri ve ilgilerini çekebilecek bir dilden

¹⁵¹ Enver Naci Gökşen. (1985). *Örnekleriyle Çocuk Edebiyatımız*, Remzi Kitabevi, İstanbul, s. 109.

¹⁵² Hülya Argunşah. (1991). *Çocuk Edebiyatı*. Türk Aile Ansiklopedisi, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, Ankara, s. 91- 92.

¹⁵³ Cüneyd Okay. (1999). *Eski Harfli Çocuk Dergileri*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, s. 63.

¹⁵⁴ Yavuz Bayram. (2005). *Türk Edebiyatının İlk Çocuk Dergisi: Mümeyyiz (1869- 1870)*. Hece Aylık Edebiyat, Yıl: 9, Ağustos- Eylül Dönemi, 104- 105: 484- 500.

¹⁵⁵ Hasan Sacit Keseroğlu, H. (1995). *Batıda Ve Osmanlı İmparatorluğu’nda Süreli Yayınların Ortaya Çıkışı Ve Özellikleri*. Mütferrika, 6: 19-28.

uzak bir nitelik arz etmektedir. Belirtilen amaçlarına uygun olarak da dergi; çocuklar için küçük hikâyelere, eğitici yazılara, çeşitli okullar tarafından hazırlanmış olan makalelere, çocukların ilgilerini çekebilecek haberlere ve çocuk okuyucularının mektuplarına yer vermek doğrultusunda hazırlanmıştır.¹⁵⁶

Mümeyyiz Dergisi'nin en önemli özelliklerinden bir diğeri de, derginin her hafta başka renkte bir kâğıda basılması ve bu doğrultuda çocukların ilgisini çekmeye yönelik hazırlanmasıdır. Aynı çerçevede dergi, her nüshasında çocuklara muhtelif bilmeceler sorulmasına yönelik hazırlanması açısından da eğitici ve öğretici bir nitelik arz etmektedir.¹⁵⁷

3.3.2. Sadakat

İlk sayısı Hicri 11 Nisan 1291 (Miladi 23 Nisan 1875) tarihinde çıkmış olan Sadakat Gazetesi'nin bir nüshası on para üzerinden satılmaktaydı ve derginin matbaası ve mahalli idaresi, İstanbul'da Bab- ı Âli Caddesi 34 Numara'da bulunmaktadır. Sadakat Gazetesi'nin bir yıllık aboneliği yirmi kuruş, altı aylık aboneliği ise on iki kuruş üzerinden yapılmıştır. Bununla birlikte taşraya gönderilecek olan gazeteler için öngörülen ücrete ek ücret ilave edilmektedir.¹⁵⁸

İmtiyaz sahibi Tahsin Bey olan gazete, çocuklara mahsus olarak yayımlanması dolayısıyla, yine çocuklara mahsus çocuk kitaplarının ilanlarından başka ilanlara yer vermemektedir. Bu doğrultuda ilk sayısı hem çocuklar hem de yetişkinler tarafından büyük ilgi gördüğü için iki baskı yapmış olan Sadakat Gazetesi, ilk baskısında 1.500, ikinci baskısında da 1.500 dönem itibarıyla büyük rakamlar olarak değerlendirilen satış rakamlarına ulaşmıştır.¹⁵⁹

Son sayısı Hicri 18 Mayıs 1292 (Miladi 30 Mayıs 1875) tarihinde olmak üzere altı sayı yayımlanmış olan Sadakat Gazetesi; çocuklara yönelik küçük hikâyelere, bilmecelere ve cevaplarına, çocukların anlayabilecekleri düzeydeki bilimsel sorulara ve cevaplarına ve çocuk okuyucularının mektuplarına yer vermiştir.

¹⁵⁶ Alemdar Yalçın ve Gıyasettin Aytaş. (2002). *Çocuk Edebiyatı*, Akçağ Yayınevi, Ankara, s. 39.

¹⁵⁷ Şeyma Yaşar. (2001). *İlk Çocuk Dergilerinden Mümeyyiz*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, s. 76.

¹⁵⁸ İsmet Kür. (1991). *Türkiye'de Süreli Çocuk Yayınları*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, s. 96.

¹⁵⁹ Mehmet Nuri İnuğur. (2005). *Basın ve Yayın Tarihi*, Der Yayınları, İstanbul, s. 49.

Sadakat Gazetesi imtiyaz sahibi Tahsin Bey, gazetenin altıncı ve son sayısında artık “Etfâl” adı ile yayın hayatına devam edeceklerini belirtmiş ve gazete, belirtildiği doğrultuda bir sonraki sayısında bu isimle yayımlanmaya başlanmıştır.¹⁶⁰

3.3.3. Etfâl

Arapça “çocuklar” anlamında gelen “Etfâl” kelimesini seçmiş olmak bakımından Etfâl Gazetesi, ismi ile de çocuklara mahsus bir gazete olduğu mesajını vermek istemiştir. Hafta bir yayımlanmış olan Etfâl Gazetesi’nin nüshası on para, bir yıllık aboneliği yirmi kuruş ve altı aylık aboneliği de on iki kuruş olarak belirlenmiştir. Diğer gazete ve dergilerde olduğu gibi taşraya gönderilmesi durumunda da, öngörülen ücrete ek ücret ilave edilmiştir.¹⁶¹

Sadakat Gazetesi ile aynı yayın kurallarına endeksli olarak yayın hayatını devam ettirmiş olan Etfâl Gazetesi’nin imtiyaz sahibi, gazetenin Sadakat Gazetesi’nin bir devamı olarak yayımlanmaya devam etmesi doğrultusunda yine Tahsin Bey’dir. Bu doğrultuda toplam 16 sayı olarak yayımlanmış olan gazetenin ilk sayısı Hicri 23 Mayıs 1291 (Miladi 4 Haziran 1875) tarihinde yayımlanmıştır.¹⁶²

3.3.4. Ayine

Hem çocuklara hem de hanımlara mahsus bir gazete olarak yayımlanmış olan Ayine Gazetesi, haftada bir gün ve Pazar günleri olmak üzere Selanik’te yayımlanmıştır. Selanik’te yayımlanması dolayısıyla da, İstanbul dışında yayımlanmış olan ilk çocuk gazetesi olma niteliğine sahiptir. Gazeteyi satın almak isteyen okuyucular Zaman Gazetesi İdaresi’ne başvurmakta ve aboneliğini gerçekleştirmek doğrultusunda gazetenin kendilerine gönderilmesini sağlayabilmişlerdir.¹⁶³

İmtiyaz sahibi Mahmud Hamdi Bey olan Ayine Gazetesi’nde ağırlıklı olarak hanımlara yönelik yazılar ve yayınlar yer almışsa da, çocuklara mahsus köşelerde yer almış ve bu doğrultuda çocukların bilgilendirilmeleri adına hareket edilmiştir.

¹⁶⁰ Atiye Gözen. (1995). *Çocuk Hikâyelerinde Dinî Motiflerin Eğitim Açısından İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, s. 91.

¹⁶¹ Enginün, İ. (2000). *Tanzimat Sonrası Edebiyatçılarımız Ve Çocuk. Araştırmalar ve Belgeler*, Dergâh Yayınları, İstanbul, s. 116.

¹⁶² Memet Yeleğen. (1998). *Bütün Çocuklar Okuma Zevki Kazanabilir*. Öğretmen Dünyası, Aralık Dönemi, 19(228): 21-33.

¹⁶³ Turgut Bağrıaçık (1995). *Millî Eğitim Ve Çocuk Yayınları*. Millî Eğitim, Mayıs Dönemi, 127: 11 – 13.

İlk sayısı Hicri Teşrin- i Sani 1291 (Miladi 14 Kasım 1875) tarihinde yayımlanmaya başlamış olan gazete, dönem itibariyle yayımlanmış olan diğer gazete ve dergilere göre daha uzun bir yayın hayatına sahip olmuş ve toplamda da 41 sayı yayımlanmıştır.¹⁶⁴

3.3.5. Aile

Hanımlar ve çocuklar özelinde ailelere mahsus bir gazete olması dolayısıyla “Aile” ismini taşımasının uygun görüldüğü belirtilen Aile Gazetesi, hanımların ev idaresi konusunda bilgilendirilmesi amacını taşımış ve aynı zamanda da çocukların ailenin önemi konusunda bilgilendirilmesini sağlamayı amaçlamıştır.¹⁶⁵

İstanbul’da Mihran Matbaası’nda basılan Aile Gazetesi’nin imtiyaz sahibi Mihran Bey ve muharriri de Şemseddin Sami’dir. İlk sayısı Hicri 17 Cemaziyelahir 1297 (Miladi 27 Mayıs 1880) olan gazete, toplamda 3 sayı olmak üzere her sayısı 15 sayfa olarak yayın hayatını tamamlamıştır. Gazete’de bu doğrultuda çocuklara yönelik hikâyelere, oyunlara ve yazılara da yer verilmiştir.¹⁶⁶

3.3.6. Bahçe

Çocuklara mahsus bir dergi niteliğindeki “Bahçe Dergisi”, çocukların ilim ve edebiyat konularında bilgilendirilmesini amaçlamış ve bu doğrultuda da haftada bir kez yayımlanmıştır. İmtiyaz sahibi Kemal Efendi olan Bahçe Dergisi’nin Heyet- i Tahririye Müdürü de Nihal Avni Bey’di. İstanbul’da Mekteb- i Sanayi- i Şahane Matbaası’nda basılan ve bir nüshası kırk para olan derginin yıllık aboneliği otuz beş kuruş, altı aylık aboneliği yirmi kuruş ve yıllık posta ücreti de on altı kuruş olarak belirlenmiştir.¹⁶⁷

İlk sayısı Hicri 10 Teşrin 1296 (Miladi 22 Ekim 1880) tarihinde yayımlanmış olan Bahçe Dergisi, birçok açıdan Avrupalı nitelik arz eden bir dergi

¹⁶⁴ Şimşek, H. (2001). *XIX. Yüzyıl Çocuk Dergiciliği Ve Eğitsel İşlevleri Üzerine*. Milli Eğitim, Temmuz- Ağustos- Eylül Dönemi: 150- 159.

¹⁶⁵ Pınar Dögen- Demir. (2003). *Milli Eğitim Tarafından Yayımlanan 6-15 Yaş Arası Çocukların Okuyabileceği Kitapların Eğitici ve Görsellik Açısından Tasnifi, Dil ve Anlatım Yönlerinde Eleştirel Bir Şekilde İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, s. 72.

¹⁶⁶ Nihat Bayat, N. (2002). *Eski Harfli Çocuk Dergilerinin (Çocuk Bahçesi, Çocuk Dünyası) Çocuk Eğitimindeki İşlevleri*, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, s. 51.

¹⁶⁷ Şeyma Büyükkavas- Kuran ve Zehra Nur Ersözlü. (2009). *Sınıf Öğretmenlerinin Çocuk Edebiyatına İlişkin Görüşleri*. Yüzcüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Haziran Dönemi, 6(1): 1 – 17.

olarak değerlendirilmektedir. İlk sayısında yer verilen “Mukaddime”de çocukların ilim ve fen konularında bilgilendirilmeleri sürecinde sıkılmamaları adına aynı zamanda edebiyat ve eğlence sayfalarına da yer verilmiştir.¹⁶⁸

Çocukların eğitilmeleri ve bilgilendirilmeleri sürecinde Avrupa ülkelerinden aktarmalara ve haberlere yer vermesi doğrultusunda bu noktada yayınlara yer veren ilk dergi olma niteliğine de sahip olan Bahçe Dergisi, çocuklara Fransızca öğretilmesine yönelik olarak seri yazı ve hikâyelerin de yayımlanmasına özen göstermiştir. Aynı şekilde dergide, Batı dillerinden tercüme edilmiş hikâyelerde yer almıştır.¹⁶⁹

Derginin imtiyaz sahibi Kemal Efendi, çocukların daha fazla gazete ve dergi okumasına olanak sağlanması açısından, 31 Teşrin- i Evvel 1296 tarihli sayıdan itibaren fiyatlarının kırk paradan yirmi paraya çekildiğini açıklamıştır ve bu fiyat da derginin son sayısına dek değiştirilmemiştir. Bu çerçevede toplamda 40 sayı olarak yayımlanmış olan dergi, dönemin en yenilikçi dergileri arasında değerlendirilmiş ve belirtildiği üzere çocuk yayıncılığında Avrupalı bir yöntem benimsemiş olması doğrultusunda, çocuklara daha uygun ve modern bir anlayışla yayın hayatını devam ettirmiştir.¹⁷⁰

3.3.7. Mecmua- i Nevresidegan

Rüştiyelerde ve İdadilerin ilk sınıflarında eğitim gören öğrencilerin okul derslerine yardımcı olunması amacıyla çıkarılan bir okul dergisi niteliğindeki “Mecmua- i Nevresidegan Dergisi”, Maarif Nezareti’nin onayı ile İstanbul’da Mekteb- i Sanayi Matbaası’da basılmaya başlanarak yayın hayatı içerisinde yer almıştır.¹⁷¹

Öğrencilerin hesap, tarih vb. derslerine destek olunmasını sağlamaya yönelik olarak ders konularının işlenmesine bu konulardaki sorulara ve çözümlenmelerine yer veren Mecmua- i Nevresidegan Dergisi, dönem itibarıyla

¹⁶⁸ Cahit Kavcar. (1999). *Edebiyat ve Eğitim*, Engin Yayınevi, Ankara, s. 66.

¹⁶⁹ Sedat Sever. (2004). *Çocuk ve Edebiyat*, Kök Yayıncılık, Ankara, s. 102.

¹⁷⁰ Muharrem Öçalan. (2006). *Çocuk Algılamasında İmgelerin Önemi, Eğitimbilimsel Açıdan Çocuk Edebiyatında İmge Kullanımı*, Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana, s. 98.

¹⁷¹ Hasan Refik Ertuğ. (1970). *Basın ve Yayın Hareketleri Tarihi*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, s. 39.

Osmanlı Devleti'nde eğitime ve öğrencilerin akademik başarılarına daha fazla önem verilmeye başlanmasının da bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir.¹⁷²

2.3.8. Çocuklara Arkadaş

“Çocuklara Arkadaş Dergisi”, on beş günde bir olmak üzere, Mecmua- i Nevresidegan Dergisi gibi Maarif Nezareti'nin onayı ile yayımlanmaktaydı. Nüshası elli para olarak belirlenmiş olan dergi, İstanbul'da Bab- ı Ali Caddesi 7 Numara'da bulunan Mihran Matbaası basılmıştır. Derginin ilk sayısı Hicri 1 Cemaziyülevvel 1298 (Miladi 1 Nisan 1881) tarihine aittir.¹⁷³

Çocuklara Arkadaş Dergisi; çocukların eğitilmelerine ve bilgilendirilmelerine yönelik olarak resimler, güzel sözler, ahlâki yazılar ve hayvanlar âlemi ile ilgili bilgiler içerecek şekilde hazırlanmıştır. Bunun yanı sıra dergide; İstanbul ve semtlerinin tarihi yapıları hakkında da bilgilendirmeye ve çocukların tarih konusundaki bilgilerinin genişletilebilmesine yönelik olarak tarih konularının işlenmesine yer verilmiştir. Haricinde de eğlendirici hikâyelere ve çocuk okuyucularının mektuplarına yer veren dergi, toplamda 12 sayı yayımlanmasının ardından yayın hayatına son vermiştir.¹⁷⁴

3.3.9. Çocuklara Kıraat

“Çocuklara Kıraat Dergisi”, İptidai ve Sıbyân Okulları öğrencilerine mahsus olarak on beş günde bir yayımlanmıştır. Nüshası kırk para olarak belirlenmiş olan dergi için bir yıllık abonelik ücreti bir sim mecdiye öngörülmüştür. Taşra için posta ücreti de, diğer dergi ve gazetelerde olduğu gibi öngörülen dergi ücretine ilave edilmiştir.¹⁷⁵

İmtiyaz sahibi Mehmed Ziya Bey olan Çocuklara Kıraat Dergisi, İstanbul'da Çakmakçılar Yokuşu Agopyan Hanı'nda yer alan matbaada basılmıştır. İlk sayısı Hicri 1 Sefer 1299 (Miladi 23 Aralık 1881) tarihinde yayımlanmış olan derginin sayfalarında çocuklardan “İptidai ve Sıbyâniye Çocukları” diye bahsedilmiştir. Dergide çocuklara yönelik olarak ekler, hikâyeler, eğlenceler, bentler,

¹⁷² A. Ferhan Oğuzkan. (2000). *Çocuk Edebiyatı*, Anı Yayıncılık, Ankara, s. 27.

¹⁷³ Doğan Duman ve Mustafa Doğdu. (2010). *1930- 1950 Dönemi Çocuk Dergilerinde Yurttaşlık Bilinci Gelişimi Kapsamında Ulus- Devlet Algısının Sağlanması: Türk Çocuğu- Cumhuriyet Çocuğu*. Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları (ÇTTAD), 9(20- 21): 157- 170.

¹⁷⁴ Cüneyd Okay. (2006). *Eski Harfli Çocuk Dergileri*. Türkiye Araştırmaları Literatür, 4(7): 511- 518.

¹⁷⁵ Ali Gurbetoğlu. (2007/a). *Childhood Conception On Child Periodicals Of Second Constitutional Period*. Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences, 40(2): 63- 92.

resimler, tatil günlerinde oynayabilmeleri için oyunlar, kız çocukları için örgü ve nakış örnekleri, Avrupa'dan getirilmiş olan el işlerine ilişkin kitaplardan alıntılar yer almıştır.¹⁷⁶

18 sayı yayımlanmasının ardından yayın hayatına son veren Çocuklara Kıraat Dergisi'nin imtiyaz sahibi olan Mehmed Ziya Bey, bir eğitimci olması dolayısıyla dergide öğretmen ve velilere yönelik yazıların yayımlanmasına da önem vermiştir. Bu doğrultuda da dergi, sadece çocukların değil, velilerin ve öğretmenleri de ilgisini çekmiştir.¹⁷⁷

Mehmed Ziya Bey; hem çocuklara hem de yetişkinlere hitap etmesi adına dergide eğitici ve ahlaki konulara, Avrupa eğitim sistemi hakkında bilgilendirmelere, Avrupa şehirlerinin ve binalarının tanıtılmasına yer verilmesine özen gösterilmiştir. Dergide yayımlanmış olan bu yöndeki yazılarda kimi zaman insan ve hayvan resimlerine de yer verilmiştir. Ancak Mehmed Ziya Bey, derginin üçüncü sayısından itibaren artık dergide insan ve hayvan resimlerine yer verilmeyeceğini açıklamıştır. Bu çerçevede devam eden birkaç sayıda belirtildiği doğrultuda bu yöndeki resimlere yer verilmemişken, bir süre sonra tekrar bu resimlerin paylaşılması adına hareket edilmiştir.¹⁷⁸

3.3.10. Vasıta- i Terakki

“Vasıta- i Terakki Gazetesi”, çocuklara mahsus bir gazete olarak on beş günde bir yayımlanmakta ve gazetede çocukların eğitilmelerine ve bilgilendirilmelerine yönelik olarak da edebiyat ve fen konularına yer verilmiştir. İmtiyaz sahibi Nasiri Serafım Bey, muharrirleri de Fahri Bey, İsmail Bey ve İhsan Bey olan Vasıta- i Terakki Gazetesi, İstanbul'da Matbaa- i Aramyan'da basılmıştır.¹⁷⁹

4 sayı yayımlanmasının ardından yayın hayatına son veren ve ilk sayısı Hicri 1298 (Miladi 28 Nisan 1881) tarihili olan Vasıta- i Terakki Gazetesi, çocukların eğitilmeleri amacını gütmeye doğrultusunda, dönem itibarıyla yayımlanan

¹⁷⁶ Ahmet Balcı. (2014). *Çocuklara Kıraat Dergisi*. Ahmet Yesevi Üniversitesi Bilig, Kış Dönemi, 68: 25- 48.

¹⁷⁷ İbrahim Kıbrıs. (2000). *Uygulamalı Çocuk Edebiyatı*, Tekağaç Eylül Yayınları, Ankara, s. 41.

¹⁷⁸ Zeki Gürel, Fahri Temizyürek ve Namık Kemal Şahbaz. (2007). *Çocuk Edebiyatı*, Öncü Kitabevi, Ankara, s. 92.

¹⁷⁹ Öner Ciravoğlu. (1998). *Çocuk Edebiyatı*, Esin Yayınevi, İstanbul, s. 53.

diğer dergi ve gazetelerden farklı olarak ikinci sayısında Niagara Şelalesi'nin fotoğrafını yayımlamış ve bu yönüyle farklılık yaratmıştır.¹⁸⁰

3.3.11. Numune- i Terakki

“Numune- i Terakki Gazetesi”; Numune- i Terakki Mektebi'nin eğitim amacı güden yayın organı olarak imtiyaz sahibi Mehmed Nadir Bey tarafından İstanbul'da Bâb- ı Âli Cadde 34 Numara'da bulunan Cemal Efendi Matbaası'nda bastırılmıştır. Gazete'nin imtiyaz sahibi olan Mehmed Nadir Bey, aynı zamanda Numune- i Terakki Mektebi'nin de müdürü olarak görev yapmıştır.¹⁸¹

İlk sayısı Hicri 1303 (Miladi 7 Nisan 1887) tarihinde yayımlanmış olan Numune- i Terakki Gazetesi; “Umumi”, “İptidai”, “Rüşdi” ve “Âli” isimlerindeki bölümlerden oluşmuştur. Her bir bölümde, farklı sınıf düzeylerindeki öğrencilerin seviyelerine uygun çeşitli problemlere ve sorulara yer verilmiş ve bu soruları doğru yanıtlayan öğrencilerin de dergiye 3 aylık, 6 aylık ve 12 aylık aboneliklerle ödüllendirileceği belirtilmiştir. Bu bağlamda da ilk kez bir eğitim ve çocuk gazetesinde promosyon yapılması doğrultusunda hediye dağıtılması adına hareket edilmeye başlandığı görülmektedir.¹⁸²

Numune- i Terakki Gazetesi'nin “İlm- i Hesap Muallimlerine Rehber” başlığı altında da, dönemin okul öğretmenlerine de eğitim yöntem ve teknikleri hususunda destek sağlanması adına hareket edilmiştir. Bununla birlikte dergide; coğrafya konularında deniz, yağmur ve iklim ile ilgili bilgilendirmeye yer verilmekte ve “Fezaya Atf- ı Nazar” başlığı altında basit astronomi konuları işlenmiştir.

Numune- i Terakki Gazetesi'nde ayrıca; Numune- i Terakki Mektebi'nin ilköğretim bölümü olarak değerlendirilebilecek olan iptidai öğrencileri için basit hikâye ve nasihatlere, rüşdi ve idadi bölümündeki öğrencilere yönelik olarak formüllere, hesaplamalara, riyazî eğlencelere, Newton ve Kepler Kanunları'nda ve genel fizik kurallarına yer verilmiştir.¹⁸³Bu nitelikleri doğrultusunda “eğitim gazeteciliği” anlamında neredeyse günümüz anlayışına ve kalitesine yakın bir çizgide yayın hayatını devam ettirmiş olduğu belirtilen Numune- i Terakki Gazetesi'nin, Hicri 1303 (Miladi 9 Haziran 1887) tarihinde gazete işlerinin okul işleri ile birlikte

¹⁸⁰ Makbule Sarıkaya. (2010). *Türk Çocuk Dergilerinde Tarih: 1918- 1931*. Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Yıl: 6, Güz Dönemi, 12: 51- 84.

¹⁸¹ Enfel Doğan. (2010). *Numune - i Terakki*. İstanbul Erkek Lisesi, 9(10): 84- 85.

¹⁸² Doğan, a.g.e., s. 85.

¹⁸³ Selçuk Altuntaş. (2006). *Burhan- ı Terakki Gazetesi Üzerine Bir İnceleme*, EgeÜniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, s. 43.

yürütülmesinde sıkıntılar yaşandığı belirtilerek, önce on beş günde bir yayınlanacağı duyurulur. Buna karşın gazete, on beş gün sonra değil, ancak on ay sonra yeni bir sayı ile yayımlanmış olur. Neticesinde de Numune- i Terakki Gazetesi, Hicri 1034 (Miladi 27 Mart 1888) tarihi itibarıyla, 9. sayısının ardından yayın hayatına son vermiş olur.¹⁸⁴

3.3.12. Debistan- ı Hîred

“Debistan- ı Hîred Gazetesi”; Maarif Nezareti’nin onayı ile on beş günde bir çıkartılan bir gazetedir ve nüshası altmış para olarak belirlenmiştir. Bu çerçevede de gazetenin yayımlanmasının temel amacı, “Etfâl- i Mekatibin Terakkiyat- ı Tahsiliyesi’ne hizmet etmek” olarak ifade edilmiştir. İmtiyaz sahibi Giridi Tahsin Bey olan Debistan- ı Hîred Gazetesi, Dersaadet için yıllığı otuz kuruş, altı aylığı on altı kuruş ve İran için de yıllığı on Kıran abonelik ücreti öngörülerek yayımlanmıştır.¹⁸⁵

Osmanlı topraklarındaki İranlılara ait ilk okul olan “Debistan- ı İraniyan Okulu”nun yayın organı olma niteliğine sahip olan Debistan- ı Hîred Gazetesi’nin ilk nüshası, Hicri 20 Receb 1304 (Miladi 2 Nisan 1887) tarihinde yayımlanmıştır. Oldukça ağır bir dile sahip olmasına karşın tüm yazıları Türkçe olan ve hedef kitlesi İran asıllı Osmanlı vatandaşı çocuklar olarak belirlenmiş olan gazete; çocukların eğitilmelerine ve bilgilendirilmelerine destek olunması, öğrencilere terbiye ve edep aşılması ve hareketlerinin ıslah edilebilmesi amacıyla yayınlandığını sayfalarında sıklıkla yinelemiştir.¹⁸⁶Bunun sağlanabilmesi için de imtiyaz sahibi Giridi Tahsin Bey, gazetede sürekli olarak şu ifadenin yer verilmesine özen gösterilmesini istemiştir;¹⁸⁷

“Gazetemizi okumak için, derslerinize mani olacak zamanları tahsis etmenizi asla arzu etmeyiz”.

¹⁸⁴ Adalı, a.g.e., s. 310.

¹⁸⁵ Meral Güdek. (2012). *Modernleşme Döneminde Osmanlı’da Çocuk Eğitimi ve Literatürü*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı, Ankara, s. 61.

¹⁸⁶ İlknur Haydaroğlu- Polat. (2003). *Osmanlı İmparatorluğu’nda Yabancı Okullar*, Ocak Yayınları, Ankara, s. 124.

¹⁸⁷ Özdemir Nutku. (2003). *Osmanlı Şenliklerinde Çocuk. Toplumsal Tarihte Çocuk*, Editör: Onur, B., Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, s. 76.

3.3.13. Çocuklara Talim

“Çocuklara Talim Gazetesi”, on beş günde bir yayımlanan çocuklara mahsus bir gazetedir. Mehmed Şemseddin Bey’in hem imtiyaz sahibi hem de muharrirliğini yaptığı Çocuklara Talim Gazetesi, nüshası bir kuruştan satılmıştır.

Yıllık abone bedeli 24 nüsha için yirmi kuruş, altı aylık için on kuruş olarak belirlenmiş olan gazete, taşra için de posta bedeli dâhil yıllık abone bedeli yirmi, altı ay abonelik için on iki kuruş olarak yayın hayatını devam ettirmiştir.¹⁸⁸

İlk sayısı Hicri 4 Kanun- i Evvel (Miladi 16 Aralık 1887) tarihinde yayımlanmış olan Çocuklara Talim Gazetesi, belirtildiği üzere hem imtiyaz sahibi hem de derginin muharriri olan Mehmed Şemseddin Bey’in son gazetesidir. Mehmed Şemseddin Bey gazetede çocuklar için eğitici yazılar yayımlamaya özen göstermiş ve hayvanların da çeşitli resimler vasıtası ile çocuklara tanıtılması adına hareket etmiştir.¹⁸⁹

3.3.14. Çocuk Bahçesi

“Çocuk Bahçesi Dergisi”, çocuklara mahsus bir gazete olarak haftada bir kez yayımlanmıştır. Dergi’nin temel amacı da, çocukların ahlak ve terbiye açısından eğitilmeleri olarak ifade edilmekteydi. İmtiyaz sahibi Necati Bey olan Çocuk Bahçesi Dergisi’nin nüshası on para olarak belirlenmiştir.¹⁹⁰

Selanik için yıllık aboneliği yirmi beş kuruş ve altı aylık aboneliği on üç kuruş, diğer mahaller için de yıllık aboneliği otuz kuruş ve altı aylık aboneliği on beş buçuk kuruş olarak belirlenmiş olan Çocuk Bahçesi Dergisi, ilan fiyatını da satır başına iki kuruş olarak belirlemiştir. Selanik’te Hamidiye Sanayi Mektebi Matbaası’nda basımı yapılan derginin ilk sayısı Hicri 13 Kanun- i Sani 1320 (Miladi 13 Ocak 1905) tarihinde yayımlanmıştır.¹⁹¹

Çocukların boş zaman etkinliklerinin verimli kılınabilmesini sağlamanın temel amaçları arasında yer aldığını ifade eden Çocuk Bahçesi Dergisi imtiyaz sahibi Necati Bey, bu gazetede çocukların ihtiyaç duyabilecekleri her türlü bilgiyi bulabileceklerini ifade etmektedir. Bu bağlamda dergide Mehmed Emin Yurdakul,

¹⁸⁸ Okay, a.g.e., s. 39.

¹⁸⁹ Okay, a.g.e., s. 516.

¹⁹⁰ Celal Aslan. (2008). *Bahçe Dergisi (1908- 1910)*. Ahmet Yesevi Üniversitesi Bilig, Güz Dönemi, 47: 167- 176.

¹⁹¹ Mehmet Azim. (2000). *Çocuk Bahçesi Dergilerinin İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, İstanbul, s. 49.

Tevfik Fikret, Ali Ulvi Elöve, Nigar Binti Osman, Hüseyin Cahit Yalçın, Celal Sahir Erozan gibi edebiyatın usta kalemleri yazar olarak görev almıştır.¹⁹²

Nitelikleri doğrultusunda alanında öncü olan Çocuk Bahçesi Dergisi, dil açısından ağır olmakla birlikte, usta yazarların eserlerine yer vermiş olması bakımından alanında ilk dergi olarak nitelendirilmiştir. Bununla birlikte Çocuk Bahçesi Dergisi, 13 Haziran 1321 tarihinde yayımladığı yazıları dolayısıyla tatil edilen ilk çocuk gazetesi olma niteliğine de sahip olması bakımından dikkat çekici bir gazete olarak değerlendirilmektedir.¹⁹³

Çocuk terbiyesine yönelik şiirlerin ve mektep tiyatrolarının yayımlanması adına hareket edilmiş olan dergi, Hicri 1 Kanun- i Evvel 1321 (Miladi 14 Aralık 1905) tarihinde 14. sayısı ile yayın hayatını sona erdirmiştir.¹⁹⁴

3.3.15. Musavver Küçük Osmanlı

“Musavver Küçük Osmanlı Dergisi” imtiyaz sahibi Şerif Bey’dir. İstanbul’da Ruşen Matbaası’nda basılan derginin ilk sayısı Hicri 30 Teşrin- i Sani 1325 (Miladi 13 Aralık 1909) tarihinde yayımlanmıştır ve dergi, toplamda 3 sayı yayımlanmasının ardından yayın hayatını sona erdirmiştir.¹⁹⁵

3.3.16. Mekteplilere Arkadaş

“Mekteplilere Arkadaş Dergisi”, on beş günde bir yayımlanan ve çocukların fenni, ahlaki ve edebi açıdan eğitilmelerini ve bilgilendirilmelerini amaçlayan bir çocuk mecmuasıdır. İmtiyaz sahibi Midhat Sadullah Bey olan Mekteplilere Arkadaş Dergisi’nin yıllık abonelik bedeli yedi kuruş ve altı aylık abonelik bedeli on beş kuruş olarak belirlenmiştir. Derginin Memalik- i Ecnebiye için yıllık abonelik bedeli otuz kuruş ve altı aylık abonelik bedeli de yirmi kuruş olarak saptanmıştır.¹⁹⁶

İlk sayısı Hicri 5 Kanun- i Sani (Miladi 18 Ocak 1910) tarihinde yayımlanmış olan Mekteplilere Arkadaş Dergisi’nde; sohbetlere, eğlencelere, tiyatroya dair yazılara, derslerle ilgili konu anlatımlarına, sorulara ve soru çözümlerine, milli tarihe ilişkin bilgilendirmeye ve sağlık konularına yer

¹⁹² Bayat, a.g.e., s. 61.

¹⁹³ Ciravoğlu, a.g.e., s. 77.

¹⁹⁴ Gürel, Temizyürek ve Şahbaz, a.g.e., s. 78.

¹⁹⁵ Kenan Akyüz. (1990). *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, s. 46.

¹⁹⁶ Emiroğlu, Ö. (1992). *Tanzimat’tan 1928’e Kadar Yayımlanan Çocuk Gazete ve Dergileri Üzerine Bir İnceleme*, Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış, Kayseri, s. 101.

verilmekteydi. Bununla birlikte daha çok edebiyat ağırlıklı yazıların yayımlandığı dergi, otuz iki sayfa olarak toplamda 14 sayı olarak yayımlanmasının ardından, Hicri 1326 (Miladi 28 Temmuz 1910) tarihinde yayın hayatına son vermiştir.¹⁹⁷

3.3.17. Ciddi Karagöz

“Ciddi Karagöz Dergisi”, imtiyaz sahibi olan Nuri İsmet Bey’in ifadesi ile “Osmanlı Türk yavrularının milli terbiyesinin sağlanması amacıyla çalışmalarda bulunan” ve haftada bir yayımlanan bir dergidir. Niteliği itibariyle Türkçülüğü esas aldığı belirtilen ve Bursa’da Muin- i Hilâl Matbaası’nda basılan Ciddi Karagöz Dergisi, 3 sayı yayımlanmasının ardından yayın hayatına son vermiştir.¹⁹⁸

Dil açısından ağır olduğu belirtilen derginin günümüze hiçbir nüshasının aktarılamamış olduğundan, içeriği ve niteliği hakkında tam bir bilgi edinilebilmesi mümkün olamamıştır.¹⁹⁹

3.3.18. Çocuk Yurdu

“Çocuk Yurdu Dergisi”, çocukların ahlâki açıdan eğitilmeleri ve terbiye edilmeleri amacıyla ve çocuklara mahsus bir dergi olarak toplam 7 sayı olarak yayımlanmıştır. İlk sayısı Hicri 1329 (Miladi 22 Mayıs 1913) tarihinde yayımlanmış olan Çocuk Yurdu Dergisi, çocukların eğitilmelerine ve bilgilendirilmelerine yönelik olarak kısa yazı ve hikâyelerle birlikte Balkan Harpleri’nin işlendiği makalelere yer vermiştir.²⁰⁰

Kütüphanelerde tam koleksiyonu bulunmayan Çocuk Yurdu Dergisi, dönem itibariyle de adından çok fazla söz edilmiş olmayan bir dergi olarak değerlendirilmemektedir.²⁰¹

3.3.19. Çocuk Duygusu

“Çocuk Duygusu Dergisi”, “çocukların tezyid- i malumat ve tehzib- i ahlak etmelerine hadîm” ifadesi ile her hafta Perşembe günleri yayımlanmaktaydı. İmtiyaz sahibi Leon Lütfi Bey olan Çocuk Duygusu Dergisi’nin nüshası için on para öngörülmüştür. Yıllık abonelik bedeli on beş kuruş ve altı aylık abonelik bedeli sekiz

¹⁹⁷ Gökşen, a.g.e., s. 33.

¹⁹⁸ Gözen, a.g.e., s. 38.

¹⁹⁹ İnuğur, a.g.e., s. 128.

²⁰⁰ Kavcar, a.g.e., s. 52.

²⁰¹ Sarıkaya, a.g.e., s. 73.

kuruş olarak belirlenmiş olan derginin ilk sayısı Hicri 1329 (Miladi 19 Haziran 1913) tarihinde yayımlanmıştır.²⁰²

Dergi'nin Hicri 1329 (Miladi 21 Ağustos 1913) tarihli 10. sayısında çocuklara “Türk Oyunu” adında bir savaş oyunu öğretilmiştir. Baba Tevfik, Faik Ali Ozansoy, Selim Sırrı Tarcan, Edhem Haşim, Mahmud Ekrem gibi yazarların yazılarının yayımlandığı Çocuk Duygusu Dergisi, Hicri 1330 tarihli 61. ve son sayısı ile yayın hayatını sona erdirmiştir.²⁰³

3.3.20. Türk Yavrusu

“Türk Yavrusu Dergisi”, “mekteblilerin tenvir- i fikrine hadim” ifadesi ile her hafta Perşembe günleri yayımlanan “Türk Risale- i Musavveresi” olarak nitelendirilmektedir. İmtiyaz sahibi Gündüz Alp Bey olan Türk Yavrusu Dergisi, ilk sayısının Hicri 1329 (Miladi 9 Ekim 1913) tarihinde yayımlanmasının ardından, ikinci sayısı ile birlikte yayın hayatını sona erdirmiştir.²⁰⁴

3.3.21. Çocuklar Âlemi

Çocukların eğitilmelerine ve bilgilendirilmelerine yönelik olarak yayımlanan “Çocuklar Âlemi Dergisi”nin imtiyaz sahibi Darülmuallimin Şemsülmekatib Muallimleri'nden Mustafa Fegani Bey'dir. İlk sayısı Hicri 14 Kanun - i Evvel (Miladi 27 Aralık 1913) tarihinde yayımlanmış olan dergi, toplamda 10 sayı olarak yayımlanmıştır.²⁰⁵

3.3.22. Çocuk Bahçesi

“Çocuk Bahçesi Dergisi”, çocuklara mahsus bir dergi olarak her hafta bir kez ve Perşembe günleri yayımlanmıştır. İmtiyaz sahibi Mehmed Zihni Bey olan Çocuk Bahçesi Dergisi'nin yıllık abonelik ücreti posta ücreti dâhil yirmi kuruş olarak belirlenmiştir. Dergi için altı aylık abonelik öngörülmemiştir. Derginin Memalik- i Ecnebiye için yıllık abonelik ücreti de altı frank olarak belirlenmiştir.²⁰⁶

İstanbul'da Hikmet Matbaası'nda basımı yapılmış olan derginin ilk sayısında yer alan “Çocuk Bahçesinin Bahçıvanları” başlıklı yazıda, Çocuk Bahçesi

²⁰² Yalçın ve Aytaş, a.g.e., s. 67.

²⁰³ Tanpınar, a.g.e., s. 135.

²⁰⁴ Sever, a.g.e., s. 56.

²⁰⁵ Sever, a.g.e., s. 57.

²⁰⁶ Sarıkaya, a.g.e., s. 76.

Dergisi'nin hem genel olarak tüm çocuklara hem de özel anlamda idadi ve sultani öğrencilerine hitap edeceği belirtilmiştir. Meşrutiyet Dönemi gazete ve dergileri arasında baskı kalitesi ve resimleri ile ön plana çıkan dergi; resimli hikâyelere, masallara, bilmecelelere, fıkralara ve şiirlere yer vermektedir.²⁰⁷

Toplamda 21 sayı yayımlanmasının ardından Hicri 1330 (Miladi 23 Temmuz 1914) tarihinden yayın hayatına son veren Çocuk Bahçesi Dergisi, tüm bunların yanında dört ilave ek ve promosyon olarak da bir gümüş saat vermesi bakımından da oldukça dikkat çekicidir.²⁰⁸

3.3.23. Çocuk Dostu

“Çocuk Dostu Dergisi”, “mini mini çocuklara arkadaş” olacağı iddiası ile yayın hayatına başlamış olan bir dergidir. Hafta bir gün ve Perşembe günleri yayımlanmış olan Çocuk Dostu Dergisi'nin imtiyaz sahibi Tefik Nureddin Bey'dir. İlk sayısı Hicri 1330 (Miladi 14 Nisan 1914) tarihinde yayımlanmış olan dergi, hedef kitlesi yaş grubu itibariyle en küçük olan dergi olarak nitelendirilmektedir.²⁰⁹

Küçük yaş grubundaki çocuklara hitap etmesi dolayısıyla algılanmasının kolay olması açısından büyük boy resimlere ve büyük puntolu yazılarla basit anlatımlara yer verilen derginin nüshası için on para, yıllık abonelik bedeli için de on beş kuruş öngörülmüştür. Toplamda 21 sayı olarak yayımlanmış olan Çocuk Dostu Dergisi'nin Hicri 1330 (Miladi 23 Temmuz 1914) tarihinde yayımlanan son sayısı Milli Bayram dolayısıyla renkli olarak basılmıştır.²¹⁰

3.3.24. Küçükler Gazetesi

“Küçükler Gazetesi”, “çocukların tenvir- i efkârına ve tehzib- i ahlâkına hadim musavver gazete” ifadesi ile hafta bir gün ve Perşembe günleri yayımlanmıştır. İmtiyaz sahibi Aziz Bey olan Küçükler Gazetesi'nin yıllık abonelik bedeli yüz elli kuruş, altı aylık abonelik bedeli de yetmiş beş kuruş olarak belirlenmiştir.²¹¹

Birinci Dünya Savaşı'nın kaybedildiğinin anlaşıldığı bir dönemde yayın hayatına başlamış olan gazete, 9 Mayıs 1918 tarihli ilk sayısında “Birinci Ders”

²⁰⁷ Okay, a.g.e., s. 516.

²⁰⁸ Nejdîet Neydim. (1998). *Çocuk ve Edebiyat*, Bu Yayınevi, İstanbul, s. 21.

²⁰⁹ Cemil Ozan Ceyhan. (2010). *Eski Harfli Bir Çocuk Dergisi: Çocuk Dostu. Türkoloji Kültür*, 1(1): 121- 125.

²¹⁰ Gurbetoğlu, a.g.e., s. 72.

²¹¹ Erdoğan, a.g.e., s. 146.

başlıklı yazısında dünyanın oluşum safhalarına ve kıtaların oluşumuna yer vermiştir. “Küçük Haberler” başlıklı bölümünde de, çocukların eğitilmelerine ve terbiye edilmelerine yönelik olarak birtakım olayların anlatılmasından yola çıkılarak çocukların kıssadan hisse anlamında dersler çıkarmaları öngörülmüştür.²¹²

30 Mayıs 1918 tarihli 4. sayısında Küçükler Gazetesi çocuklara yönelik din dersleri vermeye başlamış ve tarih itibariyle Ramazan- ı Şerif’e birkaç gün kalması dolayısıyla “İslam’ın Şartları” konu edilmiştir. Genel olarak iptidai bir yayın olarak nitelendirilen Küçükler Gazetesi, toplamda 8 sayı yayımlanmasının ardından yayın hayatına son vermiştir.²¹³

3.3.25. Hür Çocuk

“Hür Çocuk Dergisi”, hafta bir ve Perşembe günleri yayımlanan resimli bir dergidir. Nüshası beş kuruş olarak belirlenen derginin ilk sayısı, Hicri 1334 (Miladi 16 Mayıs 1918) tarihinde yayımlanmıştır. Temel amacı çocukların sıhhi ve terbiyevi açıdan eğitilmeleri ve bilgilendirilmeleri olarak ifade edilen Hür Çocuk Dergisi, 3. ve son sayısının ardından yayın hayatını tamamlamıştır.²¹⁴

3.3.26. Haftalık Çocuk Gazetesi

“Haftalık Çocuk Gazetesi” imtiyaz sahibi Ahmed Hilmi Bey’dir. Gazete’nin nüsha bedeli altmış para, yıllık abonelik bedeli altmış beş kuruş, altı aylık abonelik bedel, otuz beş kuruş olarak belirlenmiştir. Taşra için yıllık abonelik bedeli seksen kuruş ve altı aylık abonelik bedeli kırk beş kuruş olarak öngörülmüştür.²¹⁵

31 Temmuz 1919 tarihli ilk sayısında basım yeri olan Bursa’nın tanıtılmasına, çocuklara memlekette olan bitenin üslubu ile anlatılmasına, doğru yolun gösterilmesine ve çocukların güzeli ve çirkini ayırt edebilmelerine yer veren Haftalık Çocuk Gazetesi; bu amacını da sevimli hikâyelere, eğlenceli masallara, şiirlere, bilmecelelere ve çocuk haberlerine yer vererek gerçekleştirmek istemiştir.²¹⁶

Kendisini abartılı ve iddialı cümleler ile tanıttığı belirtilen Haftalık Çocuk Gazetesi, bununla birlikte sade ve akıcı bir üslup kullanan bir yayın organı olarak

²¹²Nazmiye Özkan. (2001). *Çocuk Kitaplarında Dil Sorunu*, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, s. 19.

²¹³Bağrıaçık, a.g.e., s. 12.

²¹⁴Fatma Boztepe. (2002). *Çocukta Okuma Eğilimleri Ve Okuma Teknikleri*, Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale, s. 39.

²¹⁵Çelebi ve Asan, a.g.e., s. 267.

²¹⁶Emiroğlu, a.g.e., s. 57.

değerlendirilmektedir. İlk sayısında yer “Beni Oku” başlıklı yazının altında “Dünya” imzası yer almaktadır ve yazıda, Dünya’nın kendi ağzından Güneş ve Ay ile ilgili bilgilere yer verilmektedir. 8. ve son nüshada da, sağlıkla ilgili nasihatlere ve haberlere yer verilmiştir.²¹⁷

3.3.27. Lane

“Türk çocuklarına mahsus bir mecmua” ifadesi ile yayımlanmış olan “Lane”, on beş günde bir yayımlanan edebi, ahlaki ve fenni bir mecmua olarak nitelendirilmektedir. Ülkenin her yerinde beş kuruş üzerinden satılmaya başlanmış olan dergi, Memalik- iOsmaniye’nin her yeri için yıllık yüz yirmi beş kuruş, altı aylık altmış beş kuruş ve üç aylık otuz beş kuruş üzerinden satışa sunulmuştur.²¹⁸

İlk sayısı Hicri 18 Kanun- i Evvel 1335 (Miladi 18 Aralık 1919) tarihinde yayımlanmış olan Lane Dergisi’nin bu sayısında Ercümend Ekrem, derginin çocukların hem eğlenmelerine hem de bilgilendirilmelerine yönelik olarak yayımlanmaya başladığını belirtmiştir. Ancak mütareke döneminin ağır şartları doğrultusunda vaat ettiği büyük promosyonları gerçekleştirmemiş olan dergi, üç sayının ardından yayın hayatını tamamlamıştır.²¹⁹

3.3.28. Hacıyatmaz

“Hacıyatmaz Dergisi”, on beş günde bir yayımlanan bir çocuk ve aile dergisi olarak değerlendirilmektedir. Nüshası beş kuruştan satışa sunulan derginin İstanbul’dan abonesi bulunmamakla birlikte, taşra için abonelik ücreti yıllık iki yüz kuruş olarak belirlenmiştir.²²⁰

3.3.29. Bizim Mecmua

“Bizim Mecmua”, her hafta Perşembe günleri yayımlanmış olan ve çocuklara mahsus olan bir dergidir. Fiyatı beş kuruş olarak belirlenmiş olan derginin ilk sayısı, 5 Nisan 1922 tarihinde ve İstiklal Harbi’nin devam ettiği dönemlerde yayımlanmıştır. Aynı yılın Kasım ayı itibariyle son sayısı yayımlanmış olan Bizim

²¹⁷ Erdoğan, a.g.e., s. 148.

²¹⁸ Dilek Herkmen. (2003). *Nasihat İçerikli Metinlerde Öksüz Ve Yetim Kavramları. Savaş Çocukları Öksüzler Yetimler*, Editör: Naskali, E. G., Kişisel Yayınlar, İstanbul, s. 49.

²¹⁹ Kavcar, a.g.e., s. 87.

²²⁰ Kavcar, a.g.e., s. 91.

Mecmua, tanıtım yazısında çocuklar tarafından çok sevilecek bir dergi olacaklarına inanılan bir dergi sunumu ile yayın hayatına başlamıştır.²²¹

Dergide şiirlere, hikâyelere, masallara, bilmecelere, dünyadan haberlere ve küçük promosyonlara yer verilmiş ve bu doğrultuda çocukların bilgilendirilmeleri ve eğitilmeleri adına hareket edilmiştir. 28 sayı yayımlanmasının ardından bir süre yayın hayatına ara vermiş olan Bizim Mecmua, 1925 yılı itibariyle yeniden yayımlanmaya başlanmıştır.²²²

3.3.30. Yeni Yol

“Yeni Yol Dergisi”, on beş günde bir yayımlanan resimli çocuk mecmuasıdır. İmtiyaz sahibi Nedim Bey olan Yeni Yol Dergisi, nüshası beş kuruş üzerinden satışa sunulmuştur. Derginin yıllık abonelik bedeli yüz yirmi kuruş, altı aylık abonelik bedeli de altmış kuruş olarak belirlenmiştir. İlk sayısı Hicri 1339 (Miladi 1 Şubat 1923) tarihinde yayımlanmış olan derginin basım yeri Bursa’dır.²²³

İlk sayısında, çocuk dergisi olma iddiasında olan diğer dergilerin bir çocuk dergisi olmaktan çok yetişkinlere yönelik olarak yayımlandığını belirten Yeni Yol Dergisi, kendi dergilerinin ise sadece çocuk okuyuculara hitap edecek şekilde hazırlandığını belirtmiştir. Bu doğrultuda derginin ilk sayısında iki buçuk sayfalık “Mustafa Kemal Paşa Hazretleri’nin Çocukluk Hayatı” başlıklı yazı yayımlanmıştır.²²⁴

9. sayısına kadar Bolu’da, diğer sayıları da Akhisar’da basılan derginin son sayıları da İstanbul’da basılmıştır. Dergide özellikle tarihi bilgilere yer verilmesi adına hareket edilmiş, düşmana karşı her zaman intikam duyguları ile yaklaşılması gerektiğine yer verilmiş ve yeni rejimle sürekli paralel bir tutum içerisinde olunmasına özen gösterilmiştir.²²⁵

3.3.31. Musavver Çocuk Postası

“Musavver Çocuk Postası”, Türk çocuklarının bilgi düzeylerinin yükseltilmesine yönelik olarak haftalık olarak yayımlanan bir gazete olma ifadesi ile yayın hayatına başlamıştır. İmtiyaz sahibi Süleyman Tevfik Bey olan derginin

²²¹ Keseroğlu, a.g.e., s. 23.

²²² Neydim, a.g.e., s. 29.

²²³ Hasan Kallıncı. (1979). *Çocuk Yayınları*. Töre, Ekim Dönemi, 9(101): 34- 36.

²²⁴ Burhan Günel. (1999). *Çocuk Ve Edebiyat*. Öğretmen Dünyası, Eylül Dönemi, 20(237): 5- 6.

²²⁵ Kallıncı, a.g.e., s. 35.

nüshası için öngörülen bedel yüz para olarak belirlenmiştir. Yıllık abonelik bedeli de Türkiye için elli kuruş, ecnebi memleketler için iki yüz kuruş olarak öngörülmüştür.²²⁶

İlk sayısı Hicri 1339 (Miladi 3 Eylül 1923) tarihinde yayımlanmış olan Musavver Çocuk Postası; sağlık konularına, fıkralara, atasözlerine, kısa hikâyelere, şiirlere, okullardan haberlere, masallara ve bilmecelere yer verecek şekilde hazırlanmaktaydı. Musavver Çocuk Postası'nın bilinen son sayısı da, Hicri 31 kanun - i Evvel 1339 (Miladi 31 Aralık 1923) tarihinde 18. sayı olarak yayımlanmıştır.²²⁷

3.3.32. Çıtı Pıtı

“Çıtı Pıtı Dergisi”, haftada bir gün ve Cumartesi günleri yayımlanan ve edebi, fenni ve mizahi niteliği olan çocuklara mahsus bir dergi olarak nitelendirilmektedir. İmtiyaz sahibi İbnülhilmî Vasfî olan Çıtı Pıtı Dergisi, Cumhuriyet'in ilanından önce yayın hayatına başlamış ve Hicri 1339 (Miladi 17 Eylül 1923) tarihinde ilk sayısı yayımlanmıştır.²²⁸

Yıllık elli dört sayı için abonelik bedeli yüz kuruş, nüshası da yüz para olarak satışa sunulan Çıtı Pıtı Dergisi, ilk sayısında çocuk dili ile yazı yazmanın çok zor olduğuna yer vermiş ve çocuk dergilerinin 54 yıl önce yayımlanmaya başlanmasına karşın, hala çocuk dili ve üslubu ile yazı yazmada sorunlar yaşandığını belirtmiştir.²²⁹Daha çok promosyonlar ile belirli bir okuyucu kitlesine ulaşma hedefinde olduğu belirtilen dergi; yayımlanan bilmeceleri doğru olarak yanıtlayanlar arasında yapılan çekilişler neticesinde birinci olanlara yazı takımı, ikinci olanlara bir cep atlası, üçüncü olanlara özel bir cüzdan ve dördüncü olanlara da şık bir resim defteri hediye edileceği taahhüdünde bulunmuştur ki, bu hediyeler onuncu olanlara kitap ve ellinci olanlara da kartpostal şeklinde devam ettirilmiştir.²³⁰

Çocukların yazmaya teşvik edilmesine yönelik yazıların yayımlanmasına da özen gösteren Çıtı Pıtı Dergisi, bununla birlikte taahhüt edilen bu promosyonların birçoğunu karşılayamamıştır.²³¹

²²⁶ Kür, a.g.e., s. 86.

²²⁷ Ahmet Muharrem Bilgin. (2012). *Musavver Çocuk Postası*. Dünebakan, Kasım Dönemi: 24- 26.

²²⁸ İrfan Karakoç. (1999). *Çıtı Pıtı Dergiler, Eski Harfli Çocuk Dergileri*. Virgül, Haziran Dönemi, 20: 101-119.

²²⁹ Bilgin, a.g.e., s. 35.

²³⁰ Kür, a.g.e., s. 87.

²³¹ Karakoç, a.g.e., s. 109.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ÇOCUKLARA REHBER: ETFÂL- İ ZÜKÜR VE İNASIN TEHZİB- İ AHLÂK VE TEVSI- İ MALÛMATINA HADİM RİSALE DERGİSİ VE ANALİZİ

4.1. Çocuklara Rehber Dergisi Ve Yayınlanışı

“Çocuklara Rehber: Etfâl- i Zükür ve İnasın Tehzib- i Ahlâk ve Tevsi- i Malûmatına Hadîm Risale Dergisi”, 1897 yılı itibariyle yayınlanmaya başlanmış bir dergi olarak, çocukların eğitilmesinde ve yetiştirilmesinde önemli bir görev üstlenmiştir. “Çocuklara Rehber Dergisi”; 166 sayı yayımlanmış ve bu yönüyle de, 1928 öncesi dönemde eski harflerle yayımlanan en uzun ömürlü ikinci çocuk dergisi olma niteliğine sahiptir.²³²

Çocuklara Rehber Dergisi hakkında ilgili alan yazısında çok fazla kaynak yer almamıştır. Bu bağlamda Çocuklara Rehber Dergisi ile ilgili ilk bilgiler; Nahid Sırrı Örik (1950) tarafından yazılmış olan ve İstanbul Kütüphaneleri’ne ilişkin yapılan taramalardan elde edilen veriler ile hazırlanmış “Eski Dergi, Gazete ve Salmameler”²³³ adlı eser ile Dergi’nin mevcudiyetinden bahsedilen, ismi ve yayıncısı hakkında tespitlerde bulunulan ve Türkmen Parlak (1989) tarafından yazılmış olan “Yeni Asır’ın Selanik Yılları”²³⁴ adlı eserde yer almaktadır. Bununla birlikte Çocuklara Rehber Dergisi’nden, çocuk edebiyatı üzerine yazılmış olan kitaplarda da çok fazla bahsedilmiştir. Okay (1999)²³⁵, Kür (1991)²³⁶ ve Emiroğlu (1992)²³⁷ ise, konu ile ilgili olarak yazılmış olan diğer eserlere nazaran Çocuklara Rehber Dergisi’nden daha ayrıntılı olarak bahsetmişlerdir. Hatta Çocuklara Rehber Dergisi Okay (1999) tarafından “Avrupa standartlarına yaklaşan bir dergi” olarak

---

²³² Dergi koleksiyonları; Ankara Milli Kütüphane’de “1956/SB- 219”, İstanbul Atatürk Kitaplığı’nda “O.224”, Erzurum Seyfeddin Özege Kütüphanesi’nde “213” ve Hakkı Tarık Us Kütüphanesi’nde “78” numara ile kayıtlı bulunmaktadır.

²³³ Ayrıntılı Bilgi İçin Bakınız: Nahid Sırrı Örik. (1950). *Eski Dergi, Gazete Ve Salmameler*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul.

²³⁴ Ayrıntılı Bilgi İçin Bakınız: Türkmen Parlak. (1989). *Yeni Asır’ın Selanik Yılları*, Yeni Asır Yayınları, İstanbul.

²³⁵ Okay, a.g.e., s. 93- 94.

²³⁶ Kür, a.g.e., s. 154.

²³⁷ Emiroğlu, a.g.e., s. 105- 120.

nitelendirilmiş ve Osmanlı Çocuk Edebiyatı'nın ilk örneklerinin bu dergi ile ortaya konulmaya başlandığı ortaya koyulmuştur.²³⁸

Okay (1999) Çocuklara Rehber Dergisi'ni; aktüalite haberleri ve çeşitli türlerde yayımlanan yazıları ile çocukların hem eğlenmesini hem öğrenmesini sağlayan başarılı bir dergi olarak addetmiştir.²³⁹Kür (1991) de çalışmasında Çocuklara Rehber Dergisi'nin ilk sayısında yer alan tüm yazıların çevirisine yer vermiş, daha sonraki sayıların da bazı bölümlerinde yer alan yazıları örneklendirmek suretiyle çalışmasına dâhil etmiştir.²⁴⁰

Emiroğlu (1992) da eserinde Çocuklara Rehber Dergisi'nin ulaştığı olduğu 163. Sayısı'nın değerlendirilmesine yer vermiş ve Çocuklara Rehber Dergisi'nde resim kullanılmadığı hususu ile çocuk dergileri içerisinde ilk kez çocuk tiyatrosu yayımlayan dergi olmasına dikkat çekmiştir.²⁴¹

Çocuklara Rehber Dergisi'nin yayımlanmaya başlaması ile birlikte aşağıda verilen not da dergide yayımlanmaya başlamıştır;

“Risâlemizin bidâyet- i intişârı hakkında Dersaadet'te vükelâyı deâviden izzetü Osman Nuri Efendi lütfen âtideki târih- i cevheri tanzîm ve ihdâ buyurmuşlardır;

Tevfik- i Hudâ rehber- i sıbyân ola Nûrî”.²⁴²

Mısra öncesinde kullanılan ifadelerde geçen “târih- i cevher” tamlamasından, sadece noktalı harflerin kullanılarak tarih düşürüldüğü anlaşılmaktadır. Bu mısradaki harfler aşağıda verildiği gibidir;²⁴³

ت و ف ی ق خ د ا ر ه ب ر ص ب ی ا ن ا و ل ه ن و ر ی

Noktalı harflerin ebced hesabıyla toplanması neticesinde, Hicrî 1314 tarihi elde edilmiştir.

Dergi künyesi ile ilgili olarak verilen bu bilgiler, hemen her sayıda bazı küçük değişiklikler dışında korunmuştur. Birinci yılın 24. Sayısı'ndan itibaren abone bedeli ile ilgili kısma,“Mecidiye On Dokuz Kuruş Hesabıyla” ifadesi eklenmiştir.

²³⁸ Okay, a.g.e., s. 93- 94.

²³⁹ Okay, a.g.e., s. 93- 94.

²⁴⁰ Kür, a.g.e., s. 154.

²⁴¹ Emiroğlu, a.g.e., s. 105- 120.

²⁴² *Çocuklara Rehber: Etfal- i Zükür ve İnasın Tehzib- i Ahlâk ve Tevsi- i Malûmatına Hadim Risale Dergisi.* (1897). Erzurum Seyfeddin Özege Kütüphanesi Numara: 213,Sayı: I/4, s. 7.

²⁴³ A.g.e, Sayı: I/4, s. 7.

Selanik merkezli Çocuklara Rehber Dergisi'nin şehir dışı temsilcilikleri olarak, birinci yılın 24. Sayısı'ndan itibaren 38. Sayı'ya kadar Edirne'de Merih Kütüphanesi, 41. Sayı'dan itibaren 44. Sayı'ya kadar da İstanbul'da Rauf Bey Kütüphanesi gösterilmiştir.

Çocuklara Rehber Dergisi'nin yayın iznini gösteren belge, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı'nda İradeler Tasnifi/ İrade- i Dâhiliye'de 2868 Sıra No, 1455 Genel No, 8 Hususi No, 4 Adet ile 3 ve 4 Vesika Numaraları ve 4 C. 1314 tarihi ile şu şekilde tespit edilmiştir;

“Selânik'de çocuklara mahsus olarak haftada bir kere neşr olunmak üzere Çocuklara Rehber namıyla bir gazetenin neşrine ruhsat i'tâsı hakkında”.

4.2. Çocuklara Rehber Dergisi'nin Temel Nitelikleri

Derginin sahibi olan Ahmet Midhat hakkında, ilgili literatürde çok geniş bilgilendirme yer almamakla birlikte; “Çocuklara Rehber Dergisi”nin içeriğinde, yazarın “Rehber- i Hesab” isimli bir matematik kitabının olduğu belirtilmektedir. Çocuklara Rehber Dergisi, toplam 5 ciltten oluşmaktadır. Eserin İkinci Cildi sadece, Türkiye Basmaları Katalogu'nda da yer verildiği üzere, Erzurum Seyfeddin Özege Kütüphanesi'nde bulunan ve çalışma kapsamında ulaşılan nüshayı ifade eden kayıta şu içerikle verilmektedir;²⁴⁴

“Ahmed Midhat, Muallim: Rehber- i Hesab. 2 Defter. Selânik 1315 (1899), Osmanlı Matbaası, 20, s. 25, Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi- 11436; Seyfeddin Özege Salonu- IV/16601”.

Eserin kapağında ise;

“Osmanlı Kütüphanesi / Adedi 2 / Rehber- i Hesab / İkinci Defter / Mürettibi: Muallim Ahmed Midhat / Maarif Nezâret- i Celîlesinin 17 Cemaziyelevvel 312 Tarih ve 667 Numaralı ruhsat- ı resmîyesini hâizdir / Selânik / (Osmanlı Matbaası) Aziz Midhat ve Şürekâsı / 1315”ibaresi yer almaktadır.²⁴⁵

İptidailer için matematik çalışma defteri olarak düzenlenen eser, öncelikli olarak toplama işlemine yönelik konularla başlamaktadır. Eserle birlikte, derginin üçüncü yayın yılıyla birlikte renkli kapaklarda verilmeye başlanmış ve bu kapaklarda Ahmed Midhat “Muallim” sıfatı ile anılmıştır.

²⁴⁴A.g.e. 213.

²⁴⁵A.g.e. 213.

Osmanlı arşivlerinde bulunan kayıtlardan, derginin imtiyazının Ahmed Midhat'a 23 Temmuz 1896 tarihli başvurusundan yaklaşık dört ay sonra ve 10 Kasım 1896 tarihinde verildiği anlaşılmaktadır.²⁴⁶

İzin verilme sürecinde Muallim Ahmed Midhat hakkında gerekli araştırmalar yapılmış ve II. Abdülhamit döneminin doğal bir sonucu olarak derginin uyması gereken şartlar izin belgelerinde ifade edilmiştir.²⁴⁷

Dergi, “Matbûât Nizamnâmesi”ne tabi olacaktır ve Dergi'nin;

“Selânik vilâyeti tarafından kontrol edilmek; din, siyaset ve genel ahlâk açısından uygunsuz yazılar yayınlamamak; eleştiri, şahsi yazılar ve anlamı açık olmayan yazılarla, edebe uygun olmayan yazılara yer vermemek; mekteb talebelerinin gönderecekleri mektupları ve yazıları yayınlamamak; sansür memurları tarafından yayımlanması sakıncalı görülen yazılar hakkında bilgi vermemek ve fikir yürütmemek; yayımlanacak olan yazılardan sansür tarafından çıkarılacak olan bölümlere üç nokta koymamak; sansür tarafından çıkarılan yazıların yerlerini beyaz yayınlamamak” şartlarına uyması gerektiğini belirtilir.²⁴⁸

Çocuklara Rehber Dergisi'nin ilk sayısında, dergi künyesi ile birlikte aşağıda verilen bilgiler de yer almaktadır;²⁴⁹

²⁴⁶ “Ma’rûz- ı çâker- i kemîneleridir ki; Selânik’de çocuklara mahsus olarak haftada bir kere neşr olunmak ve edebiyattan bahis olmak üzere “Çocuklara Rehber” namıyla bir gazetenin neşrine ruhsat i’tâsı kitâbçı Ahmed Midhat Efendi tarafından istid’â olunduğu ve mûmâiley- hin evsâf- ı matlûbeyi hâiz olub ale’l- usûl kendisinden sened alınarak hıfz edildiği Selânik vilâyeti celîlesinden iş’âr olunmasına mebnî istifsâr- ı mumâeleyi havî Matbû’ât- ı Dâhiliye Müdüriyeti’nden verilen müzekkerenin leffîyle Dâhiliye Nezâret- i Celîlesi’nden me’bûs tezkerenin irsâl kılındığı beyân- ı âlîsiyle icâbının icrâ ve inbâsını emr- i şerefvârid olan 19 Ağustos sene 312 (31 Ağustos 1896) tarih ve yüz doksan dört numarolu tezkere- i sâmiye- i cenâb- ı sâdâret-penâhîleri encümen- i teftîş ve muâyeneye lede’l- havâle mezkûr gazete münhasıran fûnûn ve edebiyâtdan bâhis ve sâr gazeteler hakkında mer’î olan usûl- ı muâmelâta ve Matbû’ât Nizamnâmesi ahkâmına tâbi’ olmak ve kable’t- tab’ muâyene edilerek diyânet ve siyâset ve âdâb-ı umûmiyeye cihetiyle kelîmât ve fikarât- ı gayr- ı lâyık ve tenkidât ve şahsiyât ve manâsı mübhem her nev’i fikrât ve makâlât ve ihâmlı makâlât ve mekâtib şâkirdânı ve nisvânı tarafından gönderilen her nev’i varaka ve makâlât derc olunmamak ve muâyene me’mûru tarafından tayy ü ihrâc olunan mevâdd hakkında i’tâyı ma’lûmât ve beyân – ı mütâlaât edilmemek ve ihrâc olunan fıkralara nokta konulmamak veyâhûd beyâz çıkarılmamak üzere ihdâs ve neşri makrûn- ı müsâade- i hazret- i hilâfet- penâhî olduğu halde mezkûr gazetenin te’sisinde encümençe dahi bir mahzûr görülmediği ve ancak ulûm ve fûnûndan bâhis olmakla beraber gazete ünvâmı tahtında neşr olunacağına ve Dersâadet’de emsâli gazetelerin encümençe muâyene olunub Matbû’ât- ı Dâhiliye- i İdâre- i behiyyesinden tedkik olunmakda bulunduğuna nazarân mezkûr gazetenin dahi mektûbî- i vilâyet tarafından muâyenesi icâb edeceği husûslarının cevâben arz ü iş’ârı ifâde olunmağın ol bâbda emr ü fermân hazret- i veliyyü’l- emrindir”.

fi 22 Rebiyyülahir sene 1314 ve fi 19 Eylül sene 1312 (1 Ekim 1896). Maârif- i Umûmiye Nâzırı Zühdü Başbakanlık Osmanlı Arşivi İrâdeler Tasnifi İrâde- i Dâhiliye, Sıra No: 2868, Genel No: 1455, Husûsî No: 8, Aded: 4, Vesika: 3.

²⁴⁷ Yavuz Selim Karakışla. (2000). *Arşivden Bir Belge- Çocuklara Rehber Dergisi’ne İmtiyaz Verilmesi (1896)*. Toplumsal Tarih, 76: 24- 27.

²⁴⁸ Karakışla, a.g.e., s. 25.

²⁴⁹ *Çocuklara Rehber*, Sayı: I/1, s. 1.

“Çocuklara Rehber / 1314 / Mahall- i İdâresi Hükûmet Caddesi’nde (Ali Neş’et Kütüphanesi) / Sâhib- i İmtiyâz ve Müdürü “Ahmed Midhat” / Umûr- ı İdâre ve Tahfîriyesi İçin Kütüphaneye Müracaat Olunur / Bedel- i İştirâsı Bir Seneliği Selanik İçin 20 / Altı Aylığı 12 / Sâir Mahaller İçin Bir Seneliği 30 Altı / Aylığı 17 Kuruştur / Nüshası 20 Paradır / Etfâl- i Zükûr ve İnâsın Tehzîb- i Ahlâk ve Tevsi’- i Ma’lûmâtına Hâdim Haftalık Risâledir / Numara 1 / Birinci Sene / 20 Zilkade / 1314 / Perşembe / 10 Nisan 1313”.²⁵⁰

Çocuklara Rehber Dergisi’nin basım yeri olan Osmanlı Matbaası”, Ahmed Midhat’a aittir. Çocuklara Rehber Dergisi’nin yayımlanmaya devam ettiği süre içerisinde “Osmanlı Asır Matbaası” adını alan bu matbaa, derginin arka sayfalarında bu şekilde anılmaya başlanmıştır. Derginin adının değişmesi ile birlikte yeri de değişmiş ve bu durum derginin arka sayfalarında aşağıdaki ifadelerle bildirilmiştir;

“İdârehânemiz, Osmanlı Asır Matbaası’nda {9} numaralı daireye naklolunmuştur. Gazeteye aid bilcümle muâmelât için buraya müracaat edilmek lâzım gelir”.²⁵¹

İkinci hamur kâğıda basılan Çocuklara Rehber Dergisi; ilk ve ikinci yılında 52, üçüncü yılında 50 ve son yılında da 12 olmak üzere, toplamda 166 sayı yayımlanmıştır. Haftalık olarak yayımlanan Çocuklara Rehber Dergisi, her nüshada sekiz sayfa ve iki sütun şeklinde düzenlenmiş ve belirtildiği üzere sayılar da her yıl 1. Sayı’dan tekrar başlayacak şekilde numaralandırılmıştır.

Çocuklara Rehber Dergisi’nin genellikle de her sayısında manzumeler ilk sayfaya ve çocuk okurlara yönelik duyuru ve haberler de son sayfaya yerleştirilmiştir. Dergi’nin üçüncü yıl yayımlanan sayılarında da mavi, yeşil vb. renkli sayfalara yer verilmiştir. Dergi’nin tüm sayılarında dipnot kullanılması gerektiğinde ve uzun manzumelerde her ne kadar puntoların büyüklüğü düşürülmüş ve satır aralıkları daraltılmış olursa da, yine de çocuk okurların okuyabileceği büyüklüğe uygun punto ve satır aralıklarının kullanılmasına özen gösterilmiştir.

Dergi’nin boyutları hususunda da yine çocuk okurların kolayca kullanabilmelerine olanak sağlayacak şekilde (20 x 27 cm.) ölçülerine yer verilmesi adına hareket edilmiştir. Üçüncü yıl yayımlanan sayılarda her ne kadar kapak sayfalarında bazı motiflerin kullanılmasına yer verilmiş olursa da, neticede Okay

²⁵⁰ Dergi sayıları her yıl yeniden 1’den başlamak üzere numaralandığı için, dergi içerisinden yapılan alıntıların hangi yıla ait olduğu Romen rakamları ile verilmiştir. Örneğin; Sayı: I/1- Birinci Yıl- Birinci Sayı.

²⁵¹ A.g.e, Sayı: II/34, s. 8.

(1999: 93- 94) tarafından yapılan belirleme ile de ortaya konulduğu üzere Çocuklara Rehber Dergisi'nde fotoğraf ve resim kullanılmamıştır.²⁵²

Tanınmış yazar ve şairlerden Emine Semiye (Yularkıran), Ali Ulvi (Elöve), İsmail Safa, Selanikli Tevfik, Recâizâde Mahmut Ekrem ve Mahmut Fuad'ın da dergide birkaç yazısı görülür. Derginin asıl yazar kadrosunu ise, öğretmen kökenli isimler oluşturur. Dergi sayfalarında en çok Sa'di'nin ismi görülmektedir ve Sa'di'nin, 67'si manzume, 10'u "letâif" olmak üzere farklı yazılar ve hazırladığı bilmecelerle toplam 121 sayıda imzası bulunmaktadır.²⁵³

Çocuklara Rehber Dergisi'nde yazıları yayımlanmış olan diğer bazı yazarlar ve yazıları ile ilgili belirlemeler de aşağıda verildiği gibidir;²⁵⁴

✓ **Hüseyin Muhiddin**

Bilmece ve Sorular, Güzel Sözler ve "Bir Merkebin Sergüzeşti" tefrikası başta olmak üzere toplam 68 sayıda yazıları yayımlanmıştır.

✓ **Doktor Cemil Haveri**

"Küçük Bir Devr- i Âlem" üst başlıklı gezi tefrikası, "Çocuklar Hıfzı's-Sıhhası" tefrikası ve "Zahire Aldanmayınız" isimli çocuk tiyatrosunun tefrikası başta olmak üzere toplam 39 sayıda yazıları yayımlanmıştır.

✓ **Necip Vecdi**

25 sayıda manzumeleri olmak üzere toplam 25 sayıda yazıları yayımlanmıştır.

✓ **Edhem İsmail**

Fen ile ilgili olarak yazmış olduğu yazılarını kapsayacak şekilde toplam 16 sayıda yazıları yayımlanmıştır.

✓ **Osman Şevki**

"Hitabet Dersleri" ve manzumeler başta olmak üzere toplam 15 sayıda yazıları yayımlanmıştır.

✓ **Ali Galip**

"Şuun- ı Mekatib" ve "Akval- i Hikemiyye" sütunlarında olmak üzere toplam 10 sayıda yazıları yayımlanmıştır.

²⁵² A.g.e. 213

²⁵³ Karakışla, a.g.e., s. 25- 26.

²⁵⁴ Ahmet Balcı. (2002). *Çocuklara Rehber Dergisi'nin Çocuk Eğitime Katkısı Açısından İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Hatay, s. 39- 44.

✓ **Ahmed Midhat**

“Şuun- ı Mekatib” sütununda olmak üzere toplam 47 sayıda yazıları yayımlanmıştır.

✓ **Ali Saib**

“Şakirdana Coğrafya Hediyesi” yazı dizisi ile toplam 22 sayıda yazıları yayımlanmıştır.

✓ **Ohannes Efendi**

“Telhis- i Mebadi- i İlm- i Servet” başlıklı ekonomi üzerine olan tefrikaları ile toplam 14 sayıda yazıları yayımlanmıştır.

Çocuklara Rehber Dergisi’nde birçok öğretmen ve öğrencinin yazıları ile imzasız yayımlanan yazılar olmak üzere oldukça fazla sayıda yazı yayımlandığı görülmektedir.

4.3. Çocuklara Rehber Dergisi’nin Eğitsel İşlevi

Çocuklara Rehber Dergisi’nin yayın ilkeleri, her yıl ilk sayı ile birlikte verilen değerlendirme yazıları ile sunulmaktadır. Bu bağlamda derginin ilk yayın yılında, “Mesleğimiz” başlıklı yazı ile birlikte, derginin temel hedef ve ilkeleri ifade edilmiştir.²⁵⁵

“Mesleğimiz” yazısı, aşağıda verilen ifadeyi içerecek şekilde devam ettirilmiştir;

“Sevgili kar’iler;

Riyâzet- i bedeniyyeye aid oyunlardan, nâfi’ eğlencelerden sizi men edecek değiliz; bilakis onları tervîc edeceğiz. Şu kadar ki vaktinizi hüsn- i isti’ mâl etmeyi, dâima fâideli eğlenceler bulmayı bilemezseniz, biz bu hususta size rehberlik edeceğiz. Risâlemize ‘Çocuklara Rehber’ nâmını bunun için verdik.”²⁵⁶

Bu ifadelerle Çocuklara Rehber Dergisi’nin; çocuklara rehberlik etmekle birlikte, onların eğlenmelerini sağlamak ve onlara faydalı olmak gibi bir amaca da sahip olduğu belirtilmiş ve çocuklara bu konuda rehberlik etme görevinin gönüllü olarak üstlenildiğine yer verilmiştir.

Çocukların dergide yer alan yazılar doğrultusunda hem bilgiyi hem de eğlenceli oyunları bulabileceklerine yönelik de, aşağıdaki ifadelere yer verilmiştir;

²⁵⁵ A.g.e. 213, Sayı: I/1, s. 1- 2.

²⁵⁶ A.g.e. 213, Sayı: I/1, s. 1.

“Derslerinizin hitâmında hikâye gibi, manzûme gibi latîf fıkralar, âhenkli sözler, okumak veya dinlemek, hoş bir tarz- ı ifâde ile merakınızı mûcib olan şeyleri işitip öğrenmek tatlı bir eğlence yerine geçmez mi? İşte (Rehber)imizin mütalaasından istifâde olunacak hazda budur.”²⁵⁷

Çocuklara Rehber Dergisi'nin ilk sayısından itibaren, Dergi'de ahlaki- fenni hikâyelere, sergüzeştlere, seyahatnamelere, fıkralara, bilmecelere ve okullara ait haberlere yer verileceği belirtilmiş ve bu şekilde de bir anlamda Dergi'nin var olma amacı ortaya konulmuştur. Yakın tarih ile ilgili olan o dönemin güncel meseleleri çocukların bilgisine sunulmuştur. Diğer yandan da çeşitli örneklerle milli duygular ve tarihsel unsurlar çocuklara benimsetilmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda Çocuklara Rehber Dergisi'nin çocuk okurları için hem eğlenceli hem de faydalı olmaya yönelik yayımlar yapacağı aşağıda verildiği şekilde belirtilmiştir;

“Bu suretle eğlendire eğlendire ahlakınızın tezhibine, ma'lumatınızın tevsî'ine, idrak ü isti'dadınızın küşayışına hizmet edeceğiz”.²⁵⁸

Çocuklara Rehber Dergisi'nde ilk sayıdan itibaren, Dergi'nin amaçlarına uygun olması koşuluyla öğrenciler tarafından gönderilecek olan yazılar da yer verilebileceği duyurulmaya başlanmıştır. Bu doğrultuda öğrenciler tarafından gönderilen yazılar Dergi'de yayımlanırken, yazarlar tarafından yazıların değerlendirilmesine de yer verilmiş ve öğrencilerden faydalı konulara değinmeleri ve moral bozucu konulara yer vermemeleri istenmiştir.

Çocuklara Rehber Dergisi, bir çocuk dergisi olmanın bilinci ile dil konusunda da her zaman hassasiyet içerisinde olacağını yinelemeye özen göstermiş ve önemli olanın anlaşılabilir olmak olduğu sürekli olarak vurgulanmıştır. Anlatımda ve dilin kullanımında sürekli olarak sadelikten yana olunduğunun ortaya konulmasına yönelik olarak, öğrenciler tarafından gönderilen yazıların değerlendirilmesini içeren ve Dergi'de yer verilen aşağıdaki ifadeler de dikkat çekicidir;

“Mekteb- i Terakki Rüşdi üçüncü sene talebesinden Pertev Efendi- Tasavvur ve tasvirdeki muvaffakiyetiniz şayan- ı tebrikdir. İsti'dadınızı daha ziyade inbisata getirmek için devam u gayret ediniz. Bir de daha açık yazmayı i'tiyada çalışınız”.²⁵⁹

²⁵⁷ A.g.e. 213, Sayı: I/1, s. 1- 2.

²⁵⁸ A.g.e. 213, Sayı: I/1, s. 2.

²⁵⁹ A.g.e. 213, Sayı: I/7, s. 9.

“Şu kadar ki; ba’de- ma daha açık bir ifade ile yazmanızı rica ederiz”.²⁶⁰

“Edirne’de Bürhan- ı Terakki Mektebi Müdürü Mekremetli Efendi- Gazetemiz mündericatinın açık ve sade bir ifade ile yazılması, mesleğimiz ve matlubumuz iktizasındandır. Şu kadar ki; yazdığımız makalelerde ibtidaiyeden idadiye kadar bi’l- umum şakirdanı nazar- ı dikkate alıyoruz. Binaenaleyh bunların derecat-ı muhtelifede olması tabidir.

Bir de sırf Türkçe’de tamamıyla mukabilleri olmayan, olsa da isti’mal edilmeyen ta’birat- ı mahsusa bir’t- tabi değiştirilemez. Bununla birlikte madem ki ibtidai ve tali şakirdan ekseriyeti teşkil ediyor, mümkün mertebe açık yazmaya çalışacağız. Gazetemiz hakkında daima teveccüh- i âlilerine intizar eyler”.²⁶¹

“Manastır İdadi- i Mulkisi talebesinden H. Basri Efendi- Ma’lumdur ki bugünkü lisanımız sırf Türkçe değil Osmanlıcadır; binaenaleyh kelimat- ı Arabiye ve Farisiye’den büsbütün farig olamayız.

İmla yerine (yazak), taklid yerine (yansılama) gibi köhne ve metruk kelimeleri bugün de kabul ve isti’mal etmekle lisanımızı ıslah etmiş olmayız. Ancak lisan- ı Osmanî için mükemmel bir sarfa, bir lügate, muayyen bir imlaya muhtacı”.²⁶²

Çocuklara Rehber Dergisi’nin ders kitaplarında da anlatımda ve dilin kullanımında sürekli olarak sadelikten yana olduğunun ortaya konulmasına yönelik olarak “Şuun- ı Mekatib” başlıklı yazıda şu belirlemelere yer verilmiştir;

“Her ne kadar “Osmanlıca” mütakellim isek de; avam- ı nasımız bilhassa köylülerimiz arasında hemen sırf Türkçe tekellüm edenler pek çok olduğundan, hiç olmazsa mektep kitaplarının bu yolda yazılmış olmasında ne kadar muhassanat olacağını hepimiz anlar, cümlemiz takdir ederiz. Çünkü muallim efendiler çok defa bir tarih veya hesap kitabında olan ta’biriyeti tercüme edip ma’nasını anlatmakta iza- i evkata mecbur olduğunu siz de görüyorsunuz.

Bu gibi dersleri yalnız mütalaa ederken “lügat” kitabına müracaat ettiğiniz böyle bir kitabınız yok ise, dersi öğrenmemiş kaldığınız vaki olduğunu biliriz. İşte Sa’di Efendi bu mahzuru def’ etmek için çok çalışıyor. Şimdilik bu yolda yazdığı asardan bir mükemmel “Tarih- i Osmanisi’nin yakında neşri ma’muldur”.²⁶³

Çocuklara Rehber Dergisi’nin diğer bazı sayılarında da konu ile ilgili yazılara yer verildiği görülmektedir. Bu yazılar, başlıkları doğrultusunda aşağıda verildiği gibi belirlenmiştir;

²⁶⁰ A.g.e. 213, Sayı: I/28, s. 8.

²⁶¹ A.g.e. 213, Sayı: II/14, s. 8.

²⁶² A.g.e. 213, Sayı: II/23, s. 8.

²⁶³ A.g.e. 213, Sayı: I/46, s. 6- 7.

- ✓ “İkinci Senemiz”²⁶⁴;
- ✓ “Kari’in ü Kariat- 1 Rehber- Üçüncü Senemiz”²⁶⁵;
- ✓ “Kari’in ü Kariat- 1 Rehber- Dördüncü Senemiz”²⁶⁶

Söz konusu edilen bu yazılarda aynı zamanda bir önceki yılın değerlendirilmesine yer verilmiş ve her yazıda çocuk okurların hem eğlendirilmesine hem de bilgilendirilmesine ve ahlaki gelişim sağlamalarına yönelik yazılar yayımlanması amacıyla vazgeçilmediği belirtilmiştir.

Çocuklara Rehber Dergisi’nin en önemli özelliği, eğitim camiası ile sürekli iç içe olmasıdır. Bunun sağlanabilmesinde Dergi’nin imtiyaz sahibi olan Ahmed Midhat’ın “muallim” olmasının payı büyüktür. Bu doğrultuda Ahmed Midhat Dergi’nin her yılının değerlendirilmesinde okullarla ilgili bilgilendirmelere de yer verilmesine özen göstermiştir.

Dergi’nin ikinci yılında yayımlanmış bu değerlendirmelerinden birinde Ahmed Midhat, dönemin Maarif Nazırı Zühdü Paşa olan görüşmesine yer vermiştir. “Tahdis- i Ni’met” başlıklı yazısında Ahmed Midhat; Maarif Nazırı Zühdü Paşa’nın maarif yoluyla gerçekleştirdiği başarılarına, Zühdü Paşa’nın Çocuklara Rehber Dergisi’ni öven sözlerine ve Zühdü Paşa’ya yönelttiği teşekkürlerine yer vermektedir.²⁶⁷

Sonuç itibarıyla Çocuklara Rehber Dergisi; okurları ile sürekli bağlantı içerisinde olmayı önemsemiş, aboneliği teşvik etmeye yönelik kolaylıklar sağlamış ve ödüllü bilmeceler sayesinde hem okurların Dergi’ye olan ilgilerini artırmış hem de kazanmalarını olanaklı kılmıştır. Okurlardan gelen her mektubun Dergi’de mümkün olduğunca yayımlanmasına özen gösterilmiş ve bunun için de “Açık Muhabere”, “Muhabere- i Aleniyye” ve “Muhaberat- 1 Aleniyye” başlıkları doğrultusunda bir haberleşme sütunu oluşturulmuştur.

Sütunlarda ayrıca, okurlardan gelen yazılara ilişkin değerlendirmelere ve okuyuculara iletilmesi istenilen duyuru ve haberlere yer verilmiştir. Bu duyuru ve haberlerin genel olarak eğitim ile ilgili olmasına özen gösterilmesi adına da, bu sütunlarda çoğunlukla yeni yayımlanmış olan yardımcı ders kitaplarının tanıtılmasına yönelik bilgilere yer verilmiştir.

²⁶⁴ A.g.e. 213, Sayı: II/1, s. 1- 2.

²⁶⁵ A.g.e. 213, Sayı: III/1, s. 1- 1.

²⁶⁶ A.g.e. 213, Sayı: IV/1, s. 1- 2.

²⁶⁷ A.g.e. 213, Sayı: II/48, s. 1.

4.4. Çocuklara Rehber Dergisi Ve Çocuk Eğitimine Katkıları

4.4.1. Eğlendirerek Eğitim Anlayışının Eğitim Sistemine Kazandırılması

Çocukların hem eğlendirilmesi hem de eğitilmesi ve bilgilendirilmesi amacı doğrultusunda Çocuklara Rehber Dergisi, bu yönde bir anlayışı eğitim sistemine kazandırmış olması bakımından oldukça önemli bir işlev üstlenmiştir. Bu doğrultuda eğitici ve öğretici olmayı temel hedef olarak kabul ettiğini ortaya koymaya yönelik olarak Dergi, hemen hemen her sayısında yayımlanan bütün yazılarda bu amaca yönelik hareket etmiştir.

Çocuklara Rehber Dergisi her sayısında çocukların öğrenmelerinin daha eğlenceli bir hale getirilebilmesini sağlamaya yönelik olarak çocuk oyunlarına, bilmecelere, sorulara ve deney örneklerine yer vermiş ve eğitim sürecinde derste aktarılan bilgiler kadar oyunların da önemli ve gerekli olduğu sürekli vurgulanmıştır.²⁶⁸

Çocuklara Rehber Dergisi'nde yer alan bu kapsamdaki bilgilendirici ve eğlendirici yazılar aşağıda verilen alt başlıklar doğrultusunda değerlendirilecektir.

4.4.1.1. Oyunlar

Çocuklara Rehber Dergisi'ndeki "Mekteb Oyunları" başlığı altında yayımlanan çocuk oyunları, içeriğinde oyunların tanıtımına kadar derginin bakış açısını da barındırır. Oyunun gerekliliği ilk yazıda vurgulanır;

"Bütün günün hemen arası kesilmeyen, yorucu meşguliyetlerine ma'rûz olan zihinler, ulûm ve fûnûnun kuru ve sert üslûbu ma'lûmâtını bellemeye mecbur tutulan küçücük, nazik dimağlar biraz da eğlenceye, serbestîye muhtac değil midir?"²⁶⁹

"Mekteb Oyunları" başlıklı yazının devamında da; öğrencilerin beyinlerinin gün boyu okulda çalıştığı ve bedenlerinin de sürekli hareketsiz durduğu belirtilmekte, bu nedenle de bir anlamda bozulan beden- akıl dengesinin sağlanabilmesi için oyunlara ihtiyaç duyulduğu ifade edilmektedir. Bu doğrultuda yazıda, okulların temel görevlerinden birisinin beden sağlığının korunmasına yönelik olarak "riyazet- i bedeniye (jimnastik)" çalışmaları yapmak olduğu vurgulanmıştır.

Çocuklara Rehber Dergisi'nde yayımlanmış olan bir başka yazıda da, çocukların bütün bir günü sadece oyunla geçirmelerinin de uygun olmayacağına yer verilmiştir.²⁷⁰

²⁶⁸ A.g.e. 213

²⁶⁹ A.g.e. 213, Sayı: I/23, s. 7.

Bir başka yazıda, çocuk oyunlarında eğitici bir yarar gözetilmesinin önemli olacağı belirlenmesinde bulunulmuştur;

“Ma'lumdur ki mekteb oyunlarında hareket- i bedeniye hizmet etmek, hüsn- i ahlakça bir faide çıkarmak, şakirdanın efkârını ma'lumat- ı lazıma ile zenginletmek gibi neticeler aranır”.²⁷¹

Ahmed Midhat tarafından yazılmış olan bir yazıda da, çocukların hem bedenlerini hem de zihinlerini açacak oyunlara ihtiyaç duydukları belirlenmesinde bulunulmuştur;

“Artık öğrenmiş, kanaat hâsıl etmişlerdir ki eğlence yalnız koşmak oynamaktan ibaret değildir. Vakıa riyazet- i bedebiye için zayıf olan; uyuşan kavaeyi- i zihniyenin cebr- u iadesi için vücudu harekette, zihni faaliyette bulunduracak oyunlar da lazımdır”.²⁷²

Çocuklara Rehber Dergisi'nde yayımlanmış olan ilk oyun, 7- 10 yaş arasındaki kız çocukları ve daha küçük yaşta erkek çocukları için olduğu belirtilen “nesr- i tair” oyunudur. Dergi'nin diğer sayılarında da “büyücek çocuklar”, “kız çocukları” ve “11- 14 yaş arası erkek çocukları” için olduğu belirtilen ayrı ayrı başka oyunlar da yayımlanmıştır.²⁷³

Dergi'de her oyunun nasıl oynanması gerektiği, oyun için kaç kişinin gerekli olduğu, oyun içerisinde kullanılması gereken adlandırmalar ve söylenmesi gereken sözler, nasıl bir alanda oynanması gerektiği, takımların nasıl kurulması gerektiği, oyunun kurallarının neler olduğu, ebenin nasıl seçilmesi gerektiği, cezalandırmaların ve ödüllendirmelerin nasıl yapılması gerektiği, oyunda hangi malzemelerin kullanılması gerektiği vb. gibi hususlar her zaman belirtilmektedir.²⁷⁴

Çalışmanın bu aşamasında, genel olarak çocukların birtakım kelimeleri bulmalarına yönelik düzenlenen bu bilmecelerle ilgili ayrıntılı belirlemelere yer verilecektir.

4.4.1.2. Bilmeceler

Bilmece grubunda, verilen kelime ya da kelimelere yeni ekler getirerek, okuyucuların türetme yapmaları beklenir. Kelime dağarcığının artmasına olumlu yönde katkıda bulunan bu örneklerde, verilen kelimelerin başına ve sonuna farklı harflerin getirilmesiyle asıl bulunması istenen kelime aranmaktadır;

²⁷⁰ A.g.e. 213, Sayı: I/16, s. 2.

²⁷¹ A.g.e. 213, Sayı: I/4, s. 7.

²⁷² A.g.e. 213, Sayı: I/42, s. 6.

²⁷³ A.g.e. 213, Sayı: I/23.

²⁷⁴ A.g.e. 213, Sayı: I/23, Sayı: I/25, Sayı: I/27 ve Sayı: I/28.

“Memleket, zaman ve peyk manalarını bildiren bir kelimenin sonuna bir harf getirilmekle, Türkçe’de tatlılık bildiren bir ismin sonuna bir harf ilavesinden hâsıl olacak diğer bir isme müsâvi olur ki, bunun Arapça mukabili ikinci harfinin başına, birinci harfinin sonuna getirirsek ‘sinek’ olur”.²⁷⁵

Çocuklara Rehber Dergisi’nde yer alan bilmecelerin bir bölümü de “darb- 1 mesel” olarak verilmiştir. Atasözleri ile ilgili olarak sorulan bilmeceler de, genellikle kelimenin içerisindeki bazı harflerin verilmesi ve bazı harflerin de noktalı olarak boş bırakılması şeklinde hazırlanmakta ve çocukların tahminde bulunarak bu atasözünü bulmaları istenmiştir. Bazı atasözlerine ilişkin bilmecelerde de, atasözünün içerisinde yer alan kelimelerin sadece ilk harfleri ve son harfleri verilmekte ve bu şekilde çocukların atasözünü bulmaları sağlanarak, bilgi düzeylerini ölçmeleri istenmiştir.²⁷⁶

Kelime birleştirme yöntemine dayanan bilmecelerde aynı zamanda çocukların yabancı dil bilgilerini ve genel kültür düzeylerini sınamaları sağlanmıştır. Özellikle Farsça gramer bilgisinin ölçülmesine ve çocukların coğrafya ile ilgili bilgi düzeylerinin sınanmasına yönelik olarak hazırlanan bu bilmecelerde, çocukların aynı zamanda verilen kelimelerden yeni kelimeler türetmeleri sağlanmakta ve bu şekilde de eğlenmeleri olanaklı hale getirilmiştir.²⁷⁷

Çocuklara Rehber Dergisi’nde yer alan bu yöndeki bilmecelerden birisi aşağıda verildiği gibidir;

“Zemair- i şahsiye- i Farisiyeden birinin ahirine edevat- ı nesebiyyeden biri ilavesiyle kazalarımızdan birinin ismi çıkar”.²⁷⁸

Bilmecelerden bazıları da, cevabın kelimelerin yerlerinin değiştirilmesi ile bulunabileceği şekilde hazırlanmıştır.²⁷⁹ Bu şekilde hazırlanmış olan bilmecelerden birinde, bilmecede verilen harflerin düzenlenmesi ile bir gazetenin adına ve yayımlandığı şehrin ismine ulaşılabileceği belirtilmiştir;

ب ر - ه ر - ق ه - ج ه - ج و ل - س ك ا ن - ج ل ی

“Bu kelimelerdeki harflerin yerleri değiştirilirse, bir gazetenin ismi ile neşrolunduğu mahallin ismi zuhur eder”.²⁸⁰

²⁷⁵ A.g.e. 213, Sayı: I/6, s. 7.

²⁷⁶ A.g.e. 213, Sayı: I/6.

²⁷⁷ A.g.e. 213, Sayı: I/15.

²⁷⁸ A.g.e. 213, Sayı: I/15, s. 7.

²⁷⁹ A.g.e. 213, Sayı: I/28, s. 8.

²⁸⁰ A.g.e. 213, Sayı: I/27, s. 8.

Çocuklara Rehber Dergisi'nin özellikle üçüncü yılından itibaren yayımlanmaya başlanan bilmecelerde de, çocukların bir nesneyi bulmaları istenmiş ve bu nesneyi bulmaya yönelik olarak nesnenin adında yer alan harfleri içeren sorular sorulmuştur. Bu şekilde çocukların mantıksal bir dizge ile hareket ederek, buldukları cevapları soruda verilen noktalı yerlere yazmaları ve cevaba ulaşmaları istenmiştir. Bu yönde sorulan bilmecelere, Çocuklara Rehber Dergisi'nin birçok sayısında yer verilmiştir.

Bu bilmecelere ilişkin örneklerden biri aşağıda verildiği gibidir;

“Bir Harf: .
Her Şahsa Verilen Bir Şey: ..
Can Sıkıntısı: ...
İbadet Mahalli: ....
Bir Şehr – i Arabi: .....”²⁸¹

Çocuklara Rehber Dergisi'nde, özellikle 2. ve 3. Sayı'dan itibaren çocukların bulmaları istenilen nesnelere kendi ağızlarından sordukları sorular vasıtasıyla bu nesnenin bulunmasına yönelik hazırlanmış olan bilmeceler de yer almıştır. Bu bilmecelerde nesnelere önce kendilerini tanıtmış ve ardından da “Acaba ben kimim?” ya da “Beni anladınız mı?” şeklinde sorular sormaktaydılar ve bu şekilde çocukların hangi nesne olduklarını bulmaları istenmiştir.

Özellikle Hüseyin Muhiddin tarafından hazırlanan bilmecelerde de, manzum olarak sorular ve cevaplar hazırlanmış ve bu şekilde çocukların cevaba ulaşmaları istenmiştir.²⁸²

Dergi Koleksiyonu'nun Erzurum Seyfeddin Özege Kütüphanesi'nde “213” Sıra Numarası ile yer alan örneğinde, Çocuklara Rehber Dergisi'nin ikinci yılından itibaren bilmecelerin farklı bir karakterde yayımlanmaya başladığı görülmüştür. Sa'di tarafından hazırlanmış olan bu bilmecelerden “Rü'ya” başlıklı bir örneğinde, yazar bir rüyasını anlattığını belirtmekte ve bu rüyadan hareketle bilmecenin çözümlenmesini istemiştir;

“Vasi' bir meydanlık içerisinde bir kalabalık bulunuyordu. Bir herif arada bir merkep oynatıyor; bunu temaşa ediyorlar, gülüşüyorlardı. Ben de bu seyirciler arasına sokuldum. Dikkatle temaşaya koyuldum. Bir de dehşetli bir yılan herifin başına dolanmış da o şekli almış olduğunu görmeyeyim mi?

²⁸¹ A.g.e. 213, Sayı: I/43, s. 8.

²⁸² A.g.e. 213, Sayı: I/33, s. 7.

Rüya bu ya? Ben bi- perva oraya takarrüb ile o yılanın kuyruğunu kopardım. Ne merkep kaldı; ne bir şey; o seyirciler ise bunu temaşa ile hepsi hayrette kalmışlar idi. Fakat herif şiddetli bir hastalığa tutulmuş oldu. Ben buna da acıdım. Yanına yanaşarak istifsar-ı hatır ediyordum.

- Nerelisin? Dedim.

- Hastalığıma benzeyen memleketliyim...

cevabını vermesin mi?

Bu sırada uyanmış idim. Kendi kendime bu garip rü'yanın ne olacağını düşünüyordum. Düşünmekle her şey bililir.

Haydi, biraz da siz düşününüz. Bakalım şu rü'ya içindeki bilmece ne imiş?"²⁸³

Çocuklara Rehber Dergisi'nde yer alan bilmecelelerin cevapları, bilmece hangi türde ya da hangi sorularla sorulmuş olunursa olunsun, genellikle aynı ya da benzer kısa cevapları bulmaya yönelik hazırlanmıştır;

"Şeytan, kalem, nokta, cahil, gece- gündüz, imtihan, yemek, gemi, Şems, Receb, ebced, ateş, yağmur, kar, muamma, İbrahim, Cüneyd, kandil, şişe, tarih, Dersaadet, leylak, karanfil, şebboy, güneş, sema, nehir, çiğdem, baba, Hamid, Ekrem, Firdevs, Ramazan, Mine, Ahmed Midhat, Sadık, Kadri, Ahmed, mermi, kuşak, demir, terazi, tılsım, baykuş, çekirge, midye, Basra, Şiraz, Drama, Ankara, Balat, vakıf, minare, edeb, rahle, nargile, Eskişehir, İzmir, Feyz- i Sıbyan Mektebi vb."²⁸⁴

Genel olarak sorulan atasözleri ve deyimler de aşağıda verildiği şekilde belirlenmiştir;

"Hesabı pak olanın yüzü ak olur."

"Gülme komşuna gelir başına."

"Kem göz kem akçe sahibinindir."²⁸⁵

Bununla birlikte bilmecelelerde genellikle isimleri sorulan Osmanlı yazarları da aşağıda verildiği gibidir;

"Ahmet Midhat, Muallim Naci, Recaizade Mahmud Ekrem, İsmail Safa vb."²⁸⁶

Dergi'nin yayımlandığı şehirlerin isimlerinin de sorulduğu bilmecelelerin ilkinde de, Çocuklara Rehber Dergisi'nin ilk yayımlandığı yer olan "Selanik" sorulmuştur.²⁸⁷

4.4.1.3. Eğlenceli Sualler

"Eğlenceli Sualler" başlığıyla hazırlanan sorular; genel kültür, tarih, coğrafya, sağlık ve özellikle matematik gibi alanlardan faydalanılarak hazırlanmıştır. Bu soruların cevapları; genellikle bir sonraki sayıda açıklamaları ile birlikte ve hangi

²⁸³ A.g.e. 213, Sayı: II/33, s. 8.

²⁸⁴ A.g.e. 213, Sayı: I/19, s. 8, Sayı: I/20, s. 8, Sayı: I/21, s. 8, Sayı: I/22, s. 8.

²⁸⁵ A.g.e. 213, Sayı: I/19, s. 8, Sayı: I/20, s. 8, Sayı: I/21, s. 8, Sayı: I/22, s. 8.

²⁸⁶ A.g.e. 213, Sayı: I/19, s. 8, Sayı: I/20, s. 8, Sayı: I/21, s. 8, Sayı: I/22, s. 8.

²⁸⁷ A.g.e. 213, Sayı: I/28, s. 8.

sorunun ve hangi sayının cevabı olduğu belirtilerek “Suallerimizin Cevapları”, “Sualimizin Cevabı”, “Suallerimizin Cevabı” ya da “Sual ve Bilmecemizin Cevabı” başlığı altında yayımlanmıştır.

Eğlenceli suallerin cevapları da genellikle aşağıda verilen nesne ya da şehirleri içerecek şekilde düzenlenmiştir;

“Kulak, kaplan gözü, mendil, pencere, dürbün, kömür, tekne, Varna, Selanik vb.”²⁸⁸

Eğlenceli suallerin bir kısmı da kelime birleştirme yöntemi kullanılarak bulunabilmiştir. Bu yöndeki örnekler de aşağıda verildiği şekilde belirlenmiştir;

“Şeb- ab: Şebab

Ten- bel: Tenbel”.²⁸⁹

Eğlenceli suallerde bazen de çocukları bilgilendirmeye yönelik açıklamalara yer verilmesi söz konusu olmuştur;

“Çeşme ve ırmakların suları yazda serindir; çünkü çeşme ve ırmaklara gelen suların menba’ ve mecraları dağlardandır; dağlardan taşlardan gelen sular serin olur, bir de bunlar güneşin harareti tesir etmeyecek derecede örtülüdür”.²⁹⁰

4.4.1.4. Fennî Eğlenceler

Çocuklara Rehber Dergisi’nin temel yayın politikasına uygun olarak çocukların hem öğrenmelerini hem de eğlenmelerini sağlamaya yönelik olarak yayımlanan bir diğer yazı grubu da, “Fenni Eğlenceler” üst başlığını taşımaktadır. Bu başlık altında, akademik bir dilden ziyade sade bir dil kullanılmasına özen gösterilerek deneyler ayrıntıları ile anlatılmış ve bu yöndeki bilgilerin çocuk okurlara aktarılmasının sağlanması kadar eğlenmelerinin de sağlanmasının önemsendiği sıklıkla vurgulanmıştır.²⁹¹

Hüseyin Muhiddin tarafından hazırlanmış olan ve “Fenni Eğlenceler” kapsamında çocuk okurlara aktarılan ve nasıl yapılacağı ayrıntıları ile belirtilen deneylerden birisi aşağıda verildiği gibidir;

“Canfesten bir uçurtma i’ mal ediniz. Üzerine uydurabildiğinin surette bir demir müselles geçiriniz. Bunu uçurtmak için kenevirden ma’ mul bir sicim alınız ve bütün tulünce elektrik cereyanını müsavi kılmak için kalaydan bir ip ile teşhiz ederek sicim ucunda birkaç metre uzunluğunda ipekten

²⁸⁸ A.g.e. 213, Sayı: I/19, s. 8; Sayı: I/20, s. 8, Sayı: I/21, s. 8, Sayı: I/22, s. 8.

²⁸⁹ A.g.e. 213, Sayı: I/19, s. 8; Sayı: I/20, s. 8, Sayı: I/21, s. 8, Sayı: I/22, s. 8.

²⁹⁰ A.g.e. 213, Sayı: I/2, s. 8.

²⁹¹ A.g.e. 213, Sayı: I/38, s. 6- 7; Sayı: I/52, s. 5; Sayı: II/1, s. 6; Sayı: III/15, s. Editör Sayfası.

bir şerit bırakırsanız hava fırtınalı olduğu vakit uçurursunuz. Bulutlara yakın geldiği vakit pirinçten ma'mul ipten birtakım kıvılcımların çıktığını görürsünüz. Fakat bu tecrübe pek tehlikelidir".²⁹²

Bu yöndeki bir deney haricinde Çocuklara Rehber Dergisi'nde; "İçi Boşaltılan ve Yanmayan Yumurta Deneyi", "Zımpara Kâğıdı İle Yakılan Kibrit Deneyi", "Bulutlardaki Elektriği Açığa Çıkarma Deneyi" ve "Buhardan Su Elde Etme Deneyi" başlıkları doğrultusunda başka birtakım deneylerin de çocuk okurlarla paylaşıldığı görülmekte ve bu deneyler vasıtası ile çocukların fen derslerine de yardımcı olunması amacı güdüldüğü belirtilmektedir.²⁹³

4.4.1.5. Genel Kültür, Tarih, Coğrafya

Çocuklara Rehber Dergisi'nde; çocuk okurların genel kültür, tarih ve coğrafya kapsamında bilgilendirilmelerinin sağlanmasına yönelik olarak şu konularda yazılar yayımlaması adına hareket edilmiştir; Çin'de bulunan bazı nehirlerin isimleri, yağmur suyu ile deniz suyu arasındaki farklılıklar, dünyanın en yüksek noktasının neresi olduğu ve yüksekliği, en derin denizin neresi olduğu ve derinliği, Nil Nehri'nin kaynakları ve bu kaynakların kim tarafından keşfedilmiş olduğu, seviyeleri birbirinden farklı olan iki denizin birleşmesinin nasıl olanaklı olduğu, dünyanın en yüksek ağacın yüksekliği ve en geniş ağacın genişliği ile bu ağaçların nerede bulunduğu, dünyanın en büyük beş gölünün isimleri ve bu göllerin nerede bulunduğu, Selanik'in kurulu olduğu tepenin ismi ve özellikleri, Avrupa'da bulunan burunların isimleri ve bu burunların nerelerde bulunduğu vb.²⁹⁴

Hayvanların özellikleri, sağlığın korunması, kül ile örtülü ateşin uzun süre dayanması, insan nefesi, yüksek yerlerde neden bağırarak konuştuğumuz, sıcaklığa bağlı olarak çalar saatlerin geri kalması veya ileriye gitmesi, Afrika vahşilerinin sevdikleri ağaçlar, yaz aylarında açık kış aylarında koyu renkte elbiseler giyilmesinin sebebi, deniz vapurlarının kâşifi Afrika kıtasındaki sömürge hareketleri, Avrupalıların Amerika'daki yerliler üzerindeki baskıları, Amerika kıtasının İspanya hâkimiyetine geçişi, litografyanın ve termometrenin kâşifleri, Galile'nin hapsedilme sebebi, tarihî yer isimleri gibi genel kültür, tarih, sağlık bilgileri ve fen bilgisine dayalı birçok soru örneği yayınlanır;

"Terli bulunduğu vakit cereyân-ı hevâyâ mukâbil bulunmak niçin tehlikelidir?".²⁹⁵

²⁹² A.g.e. 213, Sayı: III/15, s. Editör Sayfası.

²⁹³ A.g.e. 213, Sayı: I/38, s. 6- 7; Sayı: I/52, s. 5; Sayı: II/1, s. 6.

²⁹⁴ A.g.e. 213, Sayı: I/1, s. 8; Sayı: I/6, s. 7; Sayı: I/13, s. 8.

²⁹⁵ A.g.e. 213, Sayı: I/1, s. 8.

“Kışın ellerimizi ısıtmak için üflediğimiz gibi kahve veya çorba gibi içeceğimiz sıcak şeyleri soğutmak için yine üflüyoruz. Bunun sebebi nedir?”.²⁹⁶

“Amerika'nın keşfi üzerine ma'denlerde kırmızı vahşileri istihdâma niçin başlamışlardı? Avrupalıları, bu bîcâreleri istihdâmdan vazgeçirten kim idi?”.²⁹⁷

Çocuklara Rehber Dergisi'nde coğrafya ile ilgili olarak yayımlanan yazılardan büyük bir kısmı, çocuk okurların fiziki ve beşeri coğrafya ile ilgili bilgilendirilmelerine yönelik olarak hazırlanmaktaydı. Fiziki coğrafya konuları içerisinde özellikle coğrafi terimlere, yeryüzü şekillerine ve hareketlerine, gökyüzü ile ilgili bilgilendirmelere, madenlere, kıtaların oluşumlarına vb. konulara ilişkin yazılara yer verilmekteydi. Beşeri coğrafya konuları içerisinde de özellikle ülke coğrafyalarına, şehirlerin demografik yapısına, gezi- inceleme neticesinde kaleme alınan yazılara, şehirlerdeki sosyal yaşam konusunda okurların bilgilendirilmesine yönelik yazılara vb. yer verilmekteydi.

Çocuklara Rehber Dergisi'nde coğrafya ile ilgili yazılar içerisinde yer alan en uzun soluklu yazı, Ali Saib tarafından hazırlanan ve Dergi'de 24 sayı yayımlanmış olan “Şakirdana Coğrafya Hediyesi” başlıklı yazı dizisidir. “Şakirdana Coğrafya Hediyesi” başlığı altında Ali Saib, Osmanlı topraklarının coğrafi ve idari yapısı ile ilgili bilgilendirmelere yer vermekte ve soru- cevap şeklinde düzenlenmiş metinler kullanarak çocuk okurlara ayrıntılı coğrafi bilgiler aktarılmasını sağlamaktadır.

Çocuklara Rehber Dergisi'nde yayımlanan coğrafya yazıları arasında, çocuk okurların Kutuplar ve Afrika ile ilgili bilgilendirilmelerine yönelik olarak da “Afrika Seyahatleri” ve “Kutba Seyahat” başlıklı tefrikalar da yayımlanmıştır. Öğretici tarzın hâkim olduğu bu yöndeki yazılardan birisi aşağıda verildiği gibidir;

“Sizin için yalnız vereceğimiz ma'lumatı dikkatle okumak, bir de mektebde aldığınız coğrafya ve pek az da tarih derslerini iyice hatırlayarak zihinlerinizi hazırlamaktan başka güçlük yoktur. Temin ederiz ki, o halde alacağınız ma'lumat zahmetinize ziyadesiyle değerlidir”.²⁹⁸

4.4.1.6. Sağlık Bilgisi

Sağlık hakkında verilen bilgiler, özellikle Doktor Cemil Hâverî tarafından hazırlanan uzun soluklu “Çocuklar Hıfzı's- Sıhhası” tefrikasıyla verilir. Oldukça ayrıntılı sağlık bilgilerinin aktarıldığı bu tefrikada, sohbet havasında kaleme alınmış

²⁹⁶ A.g.e. 213, Sayı: I/6, s. 7.

²⁹⁷ A.g.e. 213, Sayı: I/13, s. 8.

²⁹⁸ A.g.e. 213, Sayı: I/18, s. 4- 6.

ve hikâyeleştirilmiş olaylarla koruyucu tıp bilgileri, fazla yemeğin ve sigaranın zararları; kolera, kızıl, kızamık hastalıkları, sağlıklı bir vücut için gerekli olan spor, düzenli uyku gibi alışkanlıklar, vücudun yapısı, temizlik gibi başlıklar işlenir.

Farklı başlıklar altındaki yazılarda da sağlıkla ilgili tavsiyelerde bulunulmuştur. “Mektepli Ferid” başlıklı “sıhhî roman”da, sağlık ile ilgili kazanılan bilgilerin hem birey hem de toplum için faydalı olduğu fikri çocuklara kazandırılmaya çalışılır.

Çocuk okurların sağlık konusundan bilgilendirilmesine yönelik Çocuklara Rehber Dergisi’nde yayımlanan yazılardan bir kısmı da, “Mektebli Ferit” başlığı altında ve “sıhhi roman” niteliği ile yayımlanmıştır. Bu yazılardan birinde, hem birey hem de toplum açısından sağlıklı olmanın ne denli önemli olduğunu belirtilen ifadeler şu şekilde verilmiştir;

“Bu ilme vakıf olanlar, sırası geldikçe, nesayih ü asar- ı fi’liye ile halka menfa’at- bahş olurlar. Ehemmiyet- i azime ile telakkisi mefruz olan sıhhate büyük iyiliklerde bulunabilirler”.²⁹⁹

Çocuklara Rehber Dergisi’nde yayımlanan konu ile ilgili bir diğer yazı da aşağıda verildiği gibidir;

“İşte okunulan şeyler, alınan ma’lumatı hafızaya nakşetmek, bunları harice tatbik ile hem fevaid- i şahsiyyemizi te’min hem de vezaif- i insaniyemizi ifaya muvaffak olmak suretiyle müstefid olmaya çalışmalıyız”.³⁰⁰

Çocuklara Rehber Dergisi’nde çocuk okurların sağlık konusunda bilgilendirmelerine yönelik yayımlanan yazılardan birinde de, dönem itibariyle okullarda “Hıfzû’s- Sıhhat (Sağlık Bilgisi)” tarzında bir dersin yer almayışı aşağıda verildiği şekilde eleştirilmektedir;

“İşte zükur ve inas bi’l- cümle mekatibimizin şiddetle muhtaç bulunduğu bir ders ki, lüzum - ı tedsiri henüz layıkıyla anlayamamış ekser mekatib programlarına ithal olunmamıştır. Hıfzû’s – Sıhhat, terbiye- i bedeniyyeye hizmet etmekle beraber, terbiye- i ma’neviyyeyi ta’lime vesatata eder”.³⁰¹

4.4.1.7. Matematik

Matematik alanında ağırlıklı olarak dört işlemin kullanıldığı sorulara yer verilmiştir. Soruların önemli bir kısmında, formüllerden ziyade akıl yürütme ve mantığın kullanılması beklenilmektedir. Bu sorular içerisinde oldukça uzun

²⁹⁹ A.g.e. 213, Sayı: I/7, s. 5.

³⁰⁰ A.g.e. 213, Sayı: I/16, s. 7.

³⁰¹ A.g.e. 213, Sayı: III/45, s. 1.

problemler olduğu gibi kısa tutulanlar da vardır. Problemler için çoğunlukla “mes’ele”, “hesap mes’elesi” ya da “hendese mes’elesi” gibi ifadeler kullanılmıştır. “Hendese mes’elesi” başlığı altında dikdörtgenler ve alan hesaplamaları gibi geometri bilgileri sınıdır.

Sorularda ise ağırlık ölçüleri hesaplamaları, mesafe ve uzunluk hesaplamaları, faiz hesaplamaları, kesirli ifadelerin bulunması ve ısı hesaplamaları bilgilerinin kullanımı istenmiştir;

“Bir kıyye dakik bir neferin $2 \frac{1}{2}$ ta’yînine kifâyet eder. Her çuvalı 85 franga olarak 210 kıyye dakiki hâvî bulunur. Bir kumandanın idaresinde bulunan neferâta bir günde 3900 franklık dakik verilirse, kumandanın ma’iyyetinde bulunan neferâtın ta’yîni ve bir frank 4 kuruş 20 para farz edildiği takdirde bir ta’yînin kaç paradan ibaret bulunduğu matlûbtur?”³⁰²

“Mesele;

– Bir sermayedar servet- i umumiyesini üç kısma taksim etmiş. (120.000) kuruştan ibaret olup da birinci kısmını teşkil eden miktar- ı serveti ile sonu % $3 \frac{1}{2}$ icar getirebilecek bir hane satın almış. İkinci kısmını bir sarrafa verip % $5 \frac{1}{2}$ nema almış. Üçüncü kısmını dahi % $7 \frac{1}{2}$ ticaret getirebilen bir işte kullanmış. İkinci kısmın hâsılatı, üçüncü kısmın $\frac{2}{5}$ 'ine müsavi ve ikinci kısım ile üçüncü kısmın hâsılatı, hâsılat- ı umumiyenin $\frac{11}{12}$ 'sine muadil olduğu ma'lum olunca, o zatın servet - i umumiyesinin ta'yini?”³⁰³

Bununla birlikte Çocuklara Rehber Dergisi’nde, bazı matematik sorularında da soruların çözümlenebilmesine katkı sağlaması amacıyla parantez içerisinde çözüme yönelik yardımcı bilgilerin verildiği de görülmektedir. Bu yöndeki örneklerden birisi aşağıda verildiği gibidir;

“Dört derece- i hararete (santigra- yı demizanü’l- hararesi) bulunan ma- i mukattar ile tamamen dolu bir kabımız vardır. Evvela;

Bu kabın sıkliti 452,4 gram tezyit etmek için kaç adet beş Franklık gümüş sikke ilavesi lazımdır. Saniyyen kap aynı ma- i mukattar ile tamamıyla dolu farz edildiği takdirde, mezkûr kap için (1.000) Franklık altın sikke ithal edilse kabın sıkliti ne kadar tezayüd eder?

(Bir desimetre mik’abı gümüş sikkenin sıkliti 10.500 kilogram ve bir desimetrenin mik’ab- ı altın sikkenin sıkliti ise 19 kilogramdır.)

(Aynı sıklitte bulunan altın ile gümüşten, altının kıymeti gümüşten 15,5 kere ziyadedir.)”³⁰⁴

Çocuklara Rehber Dergisi’nde matematik sorularının cevapları bir sonraki sayıda, genellikle çözüm için yapılması gereken işlemlerin nasıl yapılması gerektiğine yönelik açıklamalarla birlikte verilmiştir. Bu cevaplar “Hesap

³⁰² A.g.e. 213, Sayı: I/4, s. 7.

³⁰³ A.g.e. 213, Sayı: I/9, s. 7.

³⁰⁴ A.g.e. 213, Sayı: I/29, s. 8.

Mes'ele'si'nin Suret- i Halli" üst başlığı ile verilmekte ve matematiksel işlemlerin ve formüllerin akıl yürütme yolu ile kavranabilmesi için yapılması gerekenler anlatılmaktaydı.³⁰⁵

4.4.1.8. Dil

Çocuklara Rehber Dergisi'nin, bir çocuk dergisi olmanın bilinciyle dil konusunda belirli bir hassasiyet göstermekte ve anlaşılabilirliği ön plana çıkarmaktadır. Anlatım ve dilde sadelikten yana olduklarını okurlara verilen cevaplardaki bazı örneklerden anlamak mümkündür;

"Mekteb- i Terakki Rüşdî üçüncü sene talebesinden Pertev Efendi- Tasavvur ve tasvîrdeki muvaffakiyetiniz şâyân- ı tebrikdir. İsti'dâdınızı daha ziyâde inbisâta getirmek için devam- u gayret ediniz. Bir de daha açık yazmayı i'tiyada çalışınız".³⁰⁶

"Şu kadar ki; ba'de- mâ daha açık bir ifade ile yazmanızı ricâ ederiz".³⁰⁷

"Edirne'de Bürhân- ı Terakki Mektebi Müdürü Mekremetli Efendi- Gazetemiz mündericâtının açık ve sâde bir ifade ile yazılması mesleğimiz, matlahımız iktizâsındandır.

Şu kadar ki; yazdığımız makalelerde ibtidâiyeden idâdiye kadar bi'l- umûm şâkirdânı nazar- ı dikkate alıyoruz. Binâaleyh bunların derecât- ı muhtelifede olması tabiidir.

Bir de sırf Türkçe'de tamamiyle mukabilleri olmayan, olsa da isti'mâl edilmeyen ta'bîrât- ı mahsûsa bi't- tabi değiştirilemez. Bununla beraber mademki ibtidâi ve tâli şâkirdân ekseriyeti teşkil ediyor, mümkün mertebe açık yazmaya çalışacağız.

Gazetemiz hakkında dâima teveccüh- i âlilerine intizâr eyler".³⁰⁸

"Manastr İdâdî- i Mülkîsi talebesinden H. Basri Efendi- Ma'lumdur ki bugünkü lisanımız sırf Türkçe değil Osmanlıcadır; binâaleyh kelimât- ı Arabiye ve Farîsiyeden büsbütün fârig olamayız. İmlâ yerine (yazak), taklîd yerine (yansılama) gibi köhne ve metrûk kelimeleri bugün de kabul ve isti'mâl etmekle lisânımızı ıslah etmiş olmayız Ancak lisân- ı Osmânî için mükemmel bir sarfa, bir lügate, muayyen bir imlâya muhtacız".³⁰⁹

Çocuklara Rehber Dergisi'nde dil konusu ile ilgili yer verilen bir örnekte de yabancı dillerden faydalanılmış ve soruda yer alan parantez içerisindeki ifadenin Latin harfleri ile soldan sağa doğru yazılması ile soru oluşturulmuştur. Bu yöndeki soru aşağıda verildiği gibidir;

"(Comptabilite) ile (Tenedelivre) arasında ne fark vardır?".³¹⁰

³⁰⁵ A.g.e. 213, Sayı: I/29, s. 8; Sayı: I/9, s. 7; Sayı: I/4, s. 7.

³⁰⁶ A.g.e. 213, Sayı: I/7, s. 8.

³⁰⁷ A.g.e. 213, Sayı: I/28, s. 8.

³⁰⁸ A.g.e. 213, Sayı: II/14, s. 8.

³⁰⁹ A.g.e. 213, Sayı: II/23, s. 8.

³¹⁰ A.g.e. 213, Sayı: I/24, s. 8.

4.4.2. Çocukların Bilgilendirilmesine Katkısı

Çocuklara Rehber Dergisi'nde yayımlanacak olan eserlerin seçilmesinde, özellikle çocuk okurların seviyesine uygun yazılar olmasına özen gösterilmekte ve yazılar belirli bir dikkat doğrultusunda tespit edilerek Dergi'de yer alması söz konusu olabilmektedir. Bazı yazılar da uzun olmaları nedeniyle Dergi'de tefrika şeklinde yayımlanmaktadır. Bununla birlikte Çocuklara Rehber Dergisi'nde, belirli bir yazı grubu içerisinde değerlendirilmese de “Mütenevvia”, “Şetta”, “Niçin?- Çünkü:” ve Küçük Ma'lumat” başlıklı yazılar da yayımlanmakta ve bu doğrultuda çocuk okurların tarih, coğrafya, genel kültür, aktüalite konularında bilgilendirilmeleri adına hareket edilmektedir.

Çocuklara Rehber Dergisi'nde yer alan bilgilendirme yazılarında, zaman zaman günlük gazetelerdeki haberlerin verilmesine yönelik üslup da kullanılabilir. Bu yöndeki yazılar da; sağlık bilgisi, fen bilgisi, bilim adamlarının hayat hikâyeleri, ekonomi, güzel sanatlar vb. gibi konulara yer verilmiş ve bu şekilde çocuk okurların bilgilendirilmesine önem verilmiştir.³¹¹

Çocuklara Rehber Dergisi'nde, çocuk okurlardan gelen bazı yazıların da bilgilendirmede bulunmaya yönelik yayımlandığı görülmektedir. Okuyuculardan gelen ve Dergi'nin yayın prensiplerine uygun olduğuna kanaat getirilen yazılar, genellikle “Şakirdanın Mahsulât- ı Kalemîyyesi”, “Talebatımızın Mahsulât- ı Kalemîyessinden” ve “Talib-u Talebatın Mahsulât- ı Kalemîyessinden” başlıkları içerisinde yayımlanmakta ve bu yazıların değerlendirilmesi çerçevesinde yapılan yorumlar da, yine yazı ile birlikte Dergi'de yer almıştır.

Çocuklara Rehber Dergisi, çocuk okurlarının bilgilendirilmesine her şeyden daha fazla önem veren bir dergi olarak, farklı konulardaki yazıları ve de en önemlisi çocukların ilgisini çekebilecek nitelikteki yazıları yayımlamaya özen göstermiştir. Bu yönüyle kendisine “eğitiminde hizmetinde olan bir dergi” olarak nitelendiren Çocuklara Rehber Dergisi; çocuk okurlarının sağlık haberleri, eğitim dünyasından haberler, dünyadan haberler, ekonomi haberleri, güncel haberler vb. doğrultusunda da bilgilendirmeyi amaç edinmiştir.

Çocuklara Rehber Dergisi'nde eğitim dünyasından haberler, “Şuun- ı Mekatib” üst başlığı doğrultusunda verilmiştir ki, Dergi'nin imtiyaz sahibi olan Muallim Ahmed Midhat'ın yazıları da yine bu bölüm altında yayımlanmıştır. Bu

---

³¹¹ A.g.e. 213.

kapsamda yazdığı yazılarında Ahmed Midhat, Selanik ve çevresinde gezdiği okullar ile ilgili izlenimlerini aktarmakta ve bu okulların tanıtımlarına yer vermiştir. Bu yöndeki yazılarda çoğunlukla, Selanik'teki en popüler okullar olarak nitelendirilen “Mekteb- i Terakki” ve “Mekteb- i Feyz- i Sıbyan” ile ilgili bilgilere ve bu okulların tüm faaliyetlerinin aktarılmasına yer verilmiştir. Bununla birlikte “Şuun- ı Mekatib” başlıklı yazılarında Ahmed Midhat; başarılı öğrencilerin isim listelerinin yayımlanması, okulların sınav tarihleri hakkında öğrencilerin bilgilendirilmesi, tevzi - i mükâfat törenlerinin tarihlerinin duyurulması, öğrenciler tarafından sevilen ve başarılı bulunan öğretmenlerin isimlerinin paylaşılması, öğretmenlerin tayin dönemleri ile ilgili haberlerin iletilmesi, yeni açılan okulların tanıtılması, yardımcı ders kitaplarının tanıtılması vb. hususlara yer vermektedir.

Yazılarda Ahmed Midhat ayrıca, okullardaki etkinlikler ve geziler ile ilgili öğrencilerin bilgilendirilmesi adına hareket etmiştir ki, bu geziler arasında özellikle Balkan coğrafyasında şehirlere yapılan geziler bu şehirlerdeki okulların tanıtılması ayrı bir yer tutmuştur.³¹²

Çocuklara Rehber Dergisi'nde “Şuun- ı Mekatib” başlığı altında Ahmed Midhat ile birlikte ayrıca, diğer yazarların da yazıları yer alabilmiştir. Bu yazılar içerisinde zaman zaman dönemin eğitim- öğretim sistemin eleştirisine yer verilmiş ve Dergi yazarlarının eğitim- öğretim sisteminin iyileştirilmesine yönelik görüş ve fikirleri paylaşılmıştır.

Gevgili'de bulunan bir Sırp Mektebi'nde hâlihazırda görev yapmaya devam eden ve ezbercilikten uzak durmaya çalışan bir öğretmenin bu başarısı ve portresi de Dergi'de şu şekilde yer edinmiştir;

“Bu mektebde gördüğüm bir usul nazar ı dikkatimi celbetti:

Talebeye mütenevvi alat i'mal ettiriyorlar. Küçük erkek çocuklara türlü türlü el işleri yaptırıyorlar ki; bu usul Avusturya Mektepleri'nde mevki' - i icraya konulmuş, bugün en ziyade İsveç ve Norveç Mektepleri'nde icra edilmekte bulunmuştur”.³¹³

Aynı öğretmen için Muallim Ahmed Midhat da bir yazısında şu ifadelere yer vermiştir;

“Bu zat mektebinde büyük bir muvaffakiyet gösteriyor. Talebede ezberciliği katiyen men etmiş, derslerini çocuk lisanıyla anlatıp belletiyor, yine kendi lisanlarıyla ders alıyor”.³¹⁴

³¹² A.g.e. 213.

³¹³ A.g.e. 213, Sayı: II/43, s. 7- 8.

³¹⁴ A.g.e. 213, Sayı: II/3, s. 7.

“Şuun- 1 Mekatib” yazılarında, “Lisan- 1 Osmanî” derslerini de başarılı olarak veren öğretmenlerin övüldüğü yazıların yer aldığı görülmüştür. Bu yazılardan birinde, azınlık okulunda olmasına karşın Lisan- 1 Osmanî’yi başarı ile veren bir öğretmen övülmüştür.³¹⁵

Konu ile ilgili olarak Ahmed Midhat da bir “Şuun- 1 Mekatib” yazısında, Köprülü Bulgar Mektebi’nde Lisan- 1 Osmanî dersinin iyi yetişmemiş öğretmenler nedeniyle gereğine uygun işlenmeyişi “nazar- 1 teessüfle” şu şekilde ifade etmiştir;

“Muallimi henüz Türkçe tekellüme muktedir olmadığı cihetle şakirdan bi’t- tabi derslerinden istifade edemiyorlar. Bu ders; lisanımıza vakıf bir muallim, en iyisi bir Türk muallime tevdi edilirse muvaffakiyet şüphesizdir”.³¹⁶

Başarılı olmasına ve öğrencileri tarafından çok sevilmesine karşın görevinden alınan bir öğretmenin yerine de “usul- i cedide tedrise gayr- 1 vakıf” bir öğretmenin getirilmesi ile ilgili olarak Muallim Ahmed Midhat bir yazısında şu ifadelerle yer vermiştir;

“Bu hale teessüf etmemek elden gelmez”.³¹⁷

Doktor Cemil Hâverî tarafından hazırlanan “Çocuklar Hıfzû’s- Sıhhası” tefrikasında da; sohbet havasında kaleme alınmış olan ve çocuk okurların ilgisini çekmeye yönelik hikâyeleştirilmiş olayların aktarılması doğrultusunda tıbbi bilgilere, aşırı yemek yemenin zararlarına, sigaranın birey ve toplum sağlığına yönelik zararlarına, kolera, kızıl ve kızamık hastalıklarına, düzenli spor yapılmasının beden ve ruh sağlığına sağlayacağı katkılara, düzenli uykunun beden ve ruh sağlığına getireceği artılara, temizlik alışkanlığının birey ve toplum sağlığı açısından önemine, çocuk okurların vücut yapısı ve işlevleri hakkında bilgilendirilmesine vb. yer verilmiştir.

Çocuklara Rehber Dergisi’nde çocuk okurların bilgilendirilmelerine yönelik yayımlanan yazılar arasında, hayvanlar âleminin tanıtılması ile ilgili olarak yazılmış yazılar da yer almıştır. Bu yazılarda çocukların ilgisini çekecek anlatımlarla evcil ve vahşi hayvanların özelliklerinin tanıtılmasına yer verilmekte ve bu doğrultuda çocuklarda hayvan sevgisinin oluşturulmaya çalışıldığı belirtilmektedir.

Çocuk okurların bitkilerle ilgili bilgilendirilmelerine yönelik olarak da Dergi’de birtakım yazılar yayımlanmıştır. Birçok ağaç ve bitki türünün tanıtılmasına yer verilen bu yöndeki yazılarla da, çocuklarda tabiat ilimlerini karşı bir merak ve

³¹⁵ A.g.e. 213, Sayı: I/16, s. 7.

³¹⁶ A.g.e. 213, Sayı: II/16, s. 5.

³¹⁷ A.g.e. 213, Sayı: IV/8, s. 5.

ilgi uyandırılmasının amaçlandığı belirtilmiştir. Hayvanların ve bitkilerin tanıtılmasına yönelik bu yazılar da genellikle “Mütenevvia”, “Şetta” ve “Küçük Ma'lumat” üst başlıklı bölümlerde yayımlanmıştır.³¹⁸

Çocuklara Rehber Dergisi'nde çocukların ilgisini çeken ve yine konu ile ilgili olarak bilgilendirilmelerine yönelik hazırlanan bir başka bölüm de, “İlm-i Eşya” üst başlığı doğrultusunda hazırlanmıştır. Bu başlık altında günlük yaşam içerisinde sıkça tüketilen gıda maddelerinin besin içeriklerine ve faydalarının tanıtılmasına, yazlık, kışlık ve baharlık giysilerin tanıtılmasına ve bu mevsimlerde neden bu tür kıyafetler giyilmesi gerektiğine yönelik bilgilendirmelere, yeni keşifler hakkında haberlere, eşyaların tarihine, oluşturulma sürecine, temel özelliklerine ve gerekliliklerine ilişkin belirlemelere vb. yer verilmektedir.

Çocuklara Rehber Dergisi'nde “Mütenevvia”, “Şetta” ve “Küçük Ma'lumat” bölümler içerisinde ayrıca, çocuk okuyucuların aktüel konuları ve güncel haberleri takip edebilmelerine yönelik yazılar da yayımlanmıştır. Bu yazılar da- bir gazete niteliği taşımasa da- dünyada ve özellikle de Osmanlı topraklarında neler yaşandığına ilişkin çocukların bilgilendirilmesine yönelik yazılar yer almaktaydı ve Selanik çevresinden haberler aktarılmıştır. Bu yöndeki ilginç haberlerden birisi, Marsilya'daki farelerle yapılan mücadeleye ve farelerin insanlara verdikleri zararların aktarılmasına yönelik olarak aşağıda verildiği şekilde hazırlanmıştır;

“Ma'lumdur ki veba mikroplarının suret- i sirayeti hakkında ahiren icra kılınan tetkikat- ı fenniye bu mikropların en ziyade fareler vasıtasıyla bir mahalden mahall- i ahire intikal eyledikleri tahakkuk eylemiş idi”.³¹⁹

Çocuklara Rehber Dergisi'nde çocuk okurların ev işleri, okul malzemeleri, pratik ilkyardım bilgileri, hava tahmini vb. gibi birçok başka hususta bilgilendirilmelerine yönelik olarak da, yine “Mütenevvia”, “Şetta” ve “Küçük Ma'lumat” bölümlerinde yazılar yayımlanmaktaydı. Genellikle kısa yazılar şeklinde yayımlanan bu yöndeki yazılardan biri, “Eski Cevizlere Taze Hali ve Lezzeti Vermek” başlığı doğrultusunda aşağıda verildiği gibi hazırlanmıştır;

“Eski cevizleri bir kaba koyup üzerine sıcak ve tuzlu su dökmeli, soğuyup çıkarılınca taze ceviz hal ve lezzetine girer”.³²⁰

³¹⁸ A.g.e. Numara: 213.

³¹⁹ A.g.e. 213, Sayı: IV/8, s. 7.

³²⁰ A.g.e. 213, Sayı: II/19, s. 6.

4.4.3. Çocuklara Ahlâki Değerlerin Kazandırılmasına Katkısı

Çocuklara Rehber Dergisi, sadece öğretim boyutu ile değil, aynı zamanda ve belki de daha fazla çocukların daha nitelikli bireyler olabilmelerine yönelik eğitilebilmeleri ile ilgili yazılarda yayımlayan bir dergi olma niteliğine sahiptir. Bu bağlamda çocuk okurların bilgi kazanmaları yanında iyi ve toplum tarafından kabul görmüş ahlâklı bireyler olarak yetiştirilmelerinin de önemli olduğu Dergi’de sıklıkla vurgulanmakta ve dini ve ahlâki değerlerin çocuklara benimsetilmesine yönelik açık telkinler içeren yazıların yayımlanması adına hareket edilmiştir.

Konuyla ilgili yazılar Dergi’de “Ahlâk” üst başlığı dâhilindeki bölümde yayımlanmıştır. Bu bölümde “Veciz Sözler”, “Güzel Sözler”, “Akvâl- i Hikemiyye” ve Cümel- i Hikemiyye” başlığı ile yayımlanan yazılarda çocuklara olumlu değerlerin kazandırılmasını sağlayacak anlatımlara yer verilmiş ve bu yöndeki olumlu davranış kalıpları örnekleri ile aktarılmıştır. Bazı sayılarda da konu ile ilgili tercüme metinler Arapça, Farsça ve Fransızca orijinaleri ile birlikte verilmiş ve bu şekilde çocukların hem bilgilendirilmeleri hem de yabancı dillerini geliştirilmeleri sağlanmıştır.

“Ahlâk”, “Güzel Sözler”, “Akvâl- i Hikemiyye” ve “Cümel- i Hikemiyye” sütunları ile manzumeler başta olmak üzere bütün yazı türleri içerisinde benimsenmesi istenen ilke ve değerler ortaya konulur. İnsanların güvenlerini kötüye kullanmama, insan haklarına riayet, iyilikleri örnek almak gerektiği, her işi zamanında yapma, çalışkanlık, namus, kanaatkârlık, vatan sevgisi, sır tutma, daima iyilikten yana olma, fedakârlık, hayvan sevgisi, kötü arkadaşlardan uzak durma, yardımseverlik, Allah inancı, eğitimin önemi, anne- babayı sevme ve sayma, yasalara uyma, terbiye, cömertlik, insanları küçük görmeme vb. gibi akla gelebilecek bütün olumlu değerler metin içlerinde mesaj olarak kullanılır. Bu mesajlar bir olayın içindeki kahramanın ağzından verilebildiği gibi; manzume, düz yazı ya da vecizelerle doğrudan ifade edilmiştir.

Sayıları oldukça önemli bir yekûn tutan örneklerden birkaçı şu şekildedir;

“Cenâb- ı Hakk’ın verdiği rızka râzı olup kanaatkâr olan kimse, geçmiş zamanına müteessif ve mahzûn olmaz”.³²¹

“Terbiyesi güzel olan kişinin iyiliği, fenâlığını örter”.³²²

³²¹ A.g.e. 213, Sayı: II/11, s. 5- 6.

³²² A.g.e. 213, Sayı: IV/3, s. 5.

“Anaya, babaya itaat ve riâyet, mukâbilinde görülen iltifat kadar kalbe sevinç veren bir şey yoktur”.³²³

“Çocuklukta tahsil olunan edeb, taştaki nakış gibidir”.³²⁴

“Zengin olmak hissiyatıyla kendinizi her fertten müstesna bir mahlûk addediyorsunuz. Öyle mi? Siz terbiyesiz, ahlaksız, mağrur kızlardan başka bir şey değilsiniz. Fazilet- i zatiyye servetle hâsıl olmaz. Mademki fakir de Cenab- ı Hakk’ın sevimli bir mahlûkudur; niçin, ne hak ile onları tahkir etmeliyiz?

Bu bir vicdansızlık, büyük bir küstahlıktır. Eğer sizi bu fakir fakat edib kızcağız alicanibane bir surette affetmemiş olsaydı, şediden duçar- ı mücazat olacaktınız. Bilmiyor musunuz ki, Müzeyyen size her şeyde; evet, gerek ahlakça ve gerek dersçe tefevvuk eylemiştir”.

Çocuklara Rehber Dergisi’nde, çocukların ahlaki açıdan yetiştirilebilmelerine yönelik olarak hem olumlu davranış örneklerinin aktarılmasına ve övülmesine hem de olumsuz davranış örneklerinin aktarılmasına ve yerilmesine yer verilmektedir. Hatalı davranış örneklerinin eleştirilmesi ile çocuklara yol gösterilmesi ve bu yöndeki davranışlarda da bulunmamaları konusunda telkinde bulunmakta ve bu şekilde çocukların doğru yolu bulmaları sağlanmaktadır. Bu yazılardan birisi de, çocukların kötü davranış örneklerini daha kolay benimseyebildiklerine vurgu yaparak “Su- i İmtisal” başlığı altında şu ifadelere yer vermektedir;

“Çocuklar! Akranının fena hareketlerinden örnek aldıkları gibi, ba’zan tahsil ve terbiyeleri yolunda olanlara imtisal etseler yine bir dereceye kadar zararlarını tazmin etmiş olurlar”.³²⁵

Çocukların ahlâki açıdan eğitilmelerine yönelik olarak Çocuklara Rehber Dergisi’nde yayımlanan yazılar, genellikle hikâyeleştirme, nasihat etme, manzum ifadeler ve veciz sözler şeklinde hazırlanmaktadır ve bu yazılar da savurganlık, düzensizlik, yalancılık, kötü arkadaşlar edinme, insanlara kötülük yapma ve zarar verme, öfke, gurur, övünme, ayıpları yüze vurma, açgözlülük, yaramazlık yapma, oburluk, sağlığa özen göstermeme, tembellik etme, cahillik, kendini beğenme, bilgisizlik vb. gibi davranışlar, kötü davranış örnekleri arasında eleştirilerek çocuklara aktarılmıştır.

Önceki anlatımlarda da yer verildiği üzere, Çocuklara Rehber Dergisi’nde “Şuun- ı Mekatib” sütununda okullarla ilgili bilgilendirmelere yer verilmekteydi ki; bu başlık altında aynı zamanda, çocukların okulların nasıl davranmaları gerektiği ve öğretmenlerine saygılı olmalarına yönelik bilgilere de yer verilmekteydi. Bu

³²³ A.g.e. 213, Sayı: I/8, s. 6.

³²⁴ A.g.e. 213, Sayı: IV/6, s. 5.

³²⁵ A.g.e. 213, Sayı: I/17, s. 1.

yazılardan birinde bilginin insan için bir hazine olduğu ve bu hazinenin de sahibini her daim yücelteceği şu ifadelerle aktarılmıştır;

“İlm erbabını eyler ser- efrac
Eder ashabını her yerde mümtaz”.³²⁶

Aynı yöndeki bir başka yazı da aşağıda verildiği gibidir;

“Her kim ki eder kesb- i meziyyat- ı maarif
Dürdane gibi her dem olur haiz- i kıymet”.³²⁷

Yazılarda hikâyeleştirilerek verilen mesajlar, manzumeler ve veciz sözler yardımıyla; ilim öğrenmenin aynı zamanda dini bir vecibe olduğuna, cehaletin insanı her zaman zor duruma düşüreceğine yer verilmekte ve dolayısıyla da insan için zarar verici olduğu belirtilmekte, tembelliğin bir hastalık olduğuna vurgu yapılmakta, okulun ve öğrenmenin güzelliği vb. aktarılmıştır. Çocukların kendilerini belirtilen bu alanlarda yetiştirebilmeleri için de, “Yabani Meyve Ağacı” başlıklı yazıda yer verildiği gibi sıklıkla büyüklerine sorarak öğrenmeleri öğütlenmiştir.³²⁸

“Musahabe” başlıklı bir yazıda da, dönem itibariyle yeni bir anlayış olan “öğrenci merkezli öğretim” övülmekte ve Fransa’da bir okul müdürünün öğrencilerin derslere karşı ilgilerini belirlemeye yönelik olarak uygulattırması olduğu bir ankette bahsedilmiştir. Yazıda anket sorularına da yer verilmiş ve öğrencilerin yeteneklerine önem verildiği ölçüde eğitimin başarıya ulaşabileceğine vurgu yapılmıştır.³²⁹

Kız çocuklarının eğitimine dini kullanarak karşı çıkanları bu yöndeki tezlerinin çürütülmesine yönelik olarak da Çocuklara Rehber Dergisi’nde, dinin bilakis eğitimin savunucusu olduğunu belirtmeye ilişkin yazılar yayımlanmıştır.

Dinin, kadınların bilakis sosyal yaşam içerisinde yer almalarına yönelik belirlemeler içerdiğine ilişkin bu yazılarda yer alan ifadelerden bir kısmı aşağıda verildiği gibidir;

“Yaşamak çalışmak, çalışmak okuyup öğrenmek demektir. Her mü’min gibi her mü’mine de tahsil ile teklif olunmuştur. Peygamber- i Zışanımız (S.A.), beşikten mezara kadar tahsil- i ilmi emir buyuruyor”.³³⁰

Çocuklara Rehber Dergisi’nde, geleceğin anneleri olan kız çocuklarının iyi bir şekilde yetiştirilebilmesi ile daha sağlıklı ve nitelikli bir nesil yetiştirilebileceğine sıklıkla vurgu yapılmış ve sadece erkek çocuklarının değil, aynı zamanda kız

³²⁶ A.g.e. 213, Sayı: II/47, s. 1.

³²⁷ A.g.e. 213, Sayı: IV/5, s. 1.

³²⁸ A.g.e. 213, Sayı: III/29, s. 3- 4.

³²⁹ A.g.e. 213, Sayı: IV/4, s. 2- 3.

³³⁰ A.g.e. 213, Sayı: I/12, s. 2- 3.

çocuklarının da iyi eğitilebildiği bir toplumun sağlıklı olabileceğine yer verilmiştir.³³¹İşlenen ahlaki konuların kardeşlik ve vatanseverlik temelinde tutulmasıyla milli ve dini figürler kullanılmış ve önemli şahsiyetlerin hayat hikâyelerinden esinlenilmiştir.

4.4.4. Çocuk Eğitiminde Ödül- Ceza Kullanımı

Çocuklara Rehber Dergisi'nde, dönem itibariyle okullarda uygulanan “izinsizlik cezası” da sık sık işlenen konular arasında yer almaktadır. Öğrencilerin disiplin suçu işlemeleri doğrultusunda Cumartesi günleri tatil hakkını kaybetmesi şeklinde uygulanan “izinsizlik cezası”, ancak öğrencinin yıl içerisinde öğretmenlerinden aldığı “aferin” şeklindeki ödüllendirmelerin iade edilmesi ile mümkün olabilmektedir ve bu “izinsizlik cezası” almış olan öğrencilerin bu durumları, yıl sonunda yapılan “tevzi’- i mükâfat” töreninde ödün alınmasına da engel teşkil etmiştir.

Feyz- i Sıbyân Mektebi'nde düzenlenen “tevzi’- i mükâfât” töreninde okul idaresi tarafından verilen ödüllerin, öğrenciler için teşvik edici olduğu tespiti yapılmıştır. Bu tespit, eğitimde ödüllendirmenin olumlu rolünü öne çıkarmaya yöneliktir;

“Mektebin şâkirdânı teşvik için birkaç seneden beri ittihaz eylediği müzayedede- i mükâfatusulü herkes tarafından takdir olunacak mükemmel bir usul-i teşviktir; Hamiyetperver encümen heyeti tarafından alınan nefis ve kıymetdâr hediyeler birer birer meydan- ı müzayedeye çıkarılıyor. Şâkirdân bir sene zarfında biriktirmiş oldukları servet – i mesaileriyile; semere- i hüsn- i ahlâk ve gayretleri olarak edindikleri mükâfata sermayesiyle bunları artırıyor, bu hediyelere nakdine- i mükâfatlarıyla kesb- i istihkâk eyliyorlar”.³³²

Çocuklara Rehber Dergisi'nde yayımlanan ve aşağıda verilen konu ile ilgili olarak yayımlanan bir yazıda, belirtildiği gibi hem cezanın hoş bir durum olmadığına yer verilmekte hem de aslında eğitimde cezalandırmanın öğrencilerin disipline edilmesinde önemli olduğuna yer verilmiştir;

“Mekteblerce uygulanan izinsizlik cezası ne güzel bir tedbir, ne iyi bir tertiptir. Acı olmakla beraber iyice düşünülürse semeresi tatlıdır. Zira insanı düşündürüyor. Hüsn- i ahlakî i'tiyad eylemeye karar verdiriyor. Tenbelleri çalıştırıyor, çalışkanları bir daha bu cezaya duçar olmamak için bir hal- i intibahda bulunduruyor, daha ziyade çalışmaya alıştırtıyor”.³³³

³³¹ A.g.e. 213, Sayı: I/12, s. 3.

³³² A.g.e. 213, Sayı: II/45, s. 7- 8.

³³³ A.g.e. 213, Sayı: II/13, s. 6.

Dönem itibariyle okullarda uygulanan bir başka ceza da “hapis” cezasıdır ki, Çocuklara Rehber Dergisi’nde bu cezalandırma ile ilgili olarak yayımlanan “Bir Hatıra” başlıklı yazıda konu ile ilgili eleştirilere yer verilmiştir.³³⁴

Dergi’de, cezalandırmaların kötü davranışların bir neticesi ve kötü davranışların cezasız kalmayacağına bir göstergesi olarak uygulandığının ifade edilmesine yönelik olarak aşağıda verildiği şekilde manzumelerin de yayımlandığı görülmüştür;

“Sabit oldu yine bu kavlı- i beca

Amelin cinsidir hemişe ceza”.³³⁵

“Oğlum ayineye benzer dünya:

Ne yaparsan o olur çehre- nüma”.³³⁶

Çocuklara Rehber Dergisi’nde yine sıklıkla, eğitimde ödüllendirmenin cezalandırmadan daha önemli olduğu vurgulanmakta ve özellikle de okul yazılarında, okullarda uygulanan “tevzi’- i törenleri” ile “öğrencilere verilen “aferin” şeklindeki ödüllendirmelerin uygulanmaya devam edilmesi gereken ödüllendirmelere olduğu belirtilmiştir.

Konu ile ilgili olarak Dergi’de yayımlanmış olan “Söyleniş” başlıklı yazıda da, öğrencilerin her ay başarı sıralamasına göre önden arkaya doğru oturtulmasının da ödüllendirme sürecinde önemli bir uygulama olacağına hususuna yer verilmiştir.³³⁷

4.4.5. Çocuklara Rehber Dergisi’nin Osmanlı Devleti Çocuk Dergiciliğindeki Yeri ve Önemi

Çocuk dergiciliği alanındaki ilk gelişmeler, Amerika Birleşik Devletleri’nde (ABD) ve İngiltere’de görülmeye başlanmıştır. Bu bağlamda ilk çocuk dergisi olma niteliğinden “Juveline Magazine (1799)” 18. yüzyılın sonraların yayımlanmaya başlanmıştır. Osmanlı Devleti’nde çocuk dergiciliği de, Türk halkının batılılaşma çabaları doğrultusunda genel olarak bir milat olarak kabul edilen Tanzimat süreci ile gündeme gelmiştir.³³⁸

³³⁴ A.g.e. 213, Sayı: II/39, s. 3- 4.

³³⁵ A.g.e. 213, Sayı: I/4, s. 3.

³³⁶ A.g.e. 213, Sayı: I/1, s. 5.

³³⁷ A.g.e. 213, Sayı: I/7, s. 1- 3.

³³⁸ O. Ferhan Oğuzkan. (1987). *Dünya Çocuk Edebiyatının Ana Çizgileri. Çocuk Edebiyatı Yıllığı – 1987*, Hazırlayan: Şirin, M. R., Gökyüzü Yayınları, İstanbul, s. 14- 15.

İlk çocuk dergisi olarak yayımlanan Mümeyyiz, önceki anlatımlarda da yer verildiği üzere 1869 yılında yayımlanmıştır. Cumhuriyet Dönemi öncesinde en uzun soluklu yayımlanan dergi ise, 1896-1908 yılları arasında yayın hayatında kalmış olan Çocuklara Mahsus Gazete'dir. Dönem itibariyle çocuk dergilerinin de; ceride, risale, mecmua, gazete niteliklemlerle yayımlandıkları görülmektedir.³³⁹

Konu ile ilgili olarak yine önceki anlatımlarda da yer verildiği üzere, eski harflerle yazılmış olan çocuk dergileri ile ilgili olarak alan yazında yer alan çalışma sayısı çok fazla değildir. Bununla birlikte söz konusu döneme ilişkin basın tarihi ile ilgili yapılan araştırmalar da, çocuk dergilerine ilişkin bilgilendirmeye çok az yer verildiği görülmüştür.

Okay (1999) konu ile ilgili olarak yaptığı çalışmasında, eski harflerle yazılmış olan çocuk dergilerinin ne denli önemli olduğuna ilişkin şu belirlemelerde bulunmaktadır;

“Hâlbuki bu dergiler, eğitim tarihi ve çocuk edebiyatı için olduğu kadar, sosyal tarih ve basın tarihi çalışmaları için ve hatta siyasi tarih çalışmaları için de çok önemli bir kaynak durumundadırlar”.³⁴⁰

Dönem itibariyle yayımlanan çocuk dergileri, edebi ürünlere yer vermeleri açısından edebiyatımızın ilk örneklerini bünyesinde barındıran hazineler olarak nitelendirilmektedirler. Zira dönem itibariyle tanınmış olan birçok yazarın da bu dergilerde yazıları yayımlanmıştır. Bu yazarlardan bazıları şu şekilde belirlenmiştir;

“İrfan Emir (Kösemihaloğlu), Abdullah Ziya (Kozanoğlu), Mehmed Faruk (Gürtunca), Tevfik Fikret, Baha Tevfik, Edhem Nejat, Aka Gündüz, Avanzade Mehmed Süleyman, Celal Sahir (Erozan), İskender Fahreddin (Sertelli), Faik Ali (Ozansoy), Selim Sırrı (Tarcan), M. Ekrem, Edhem Hâşim, (Gövsa), M. Aziz, Nüzhet Sâbit, Muallim Nedim Tuğrul, Necdet Rüşrü (Efe), Ziya Gökalp, Rıza Tevfik (Bölükbaşı), Raif Necdet (Kestelli), Hüseyin Cahit (Yalçın), İsmail Hakkı (Baltacıoğlu), Hüseyin Ragıp [Baydur], Nigâr binti Osman, Ali Ulvi (Elöve), Mehmed Emin (Yurdakul), Sabiha (Sertel), Nafi Atuf (Kansu), Yusuf Akçura, Ahmed Cevad (Emre), Enis Behiç (Koryürek), Osman Fahri, Ali Nusret, Hüseyin Hüsnü, Aziz Naci, Fahreddin Hemmam, H. Burhan, Sabiha Zekeriya, Zeki Cemal, Belkıs Halim, Münir Hayri (Egeli), Yaşar Nezihe (Bükülmez), Mehmed Memduh, Mekki Cihad, Ragıp Refik, M(im). Siret, Hüseyin Rahmi (Gürpınar), İbrahim Alaaddin Halide Nusret (Zorlutuna), Yaşar Nabi (Nayır), Yusuf Ziya (Ortaç)”.³⁴¹

“Çocuklara Rehber: Etfâl- i Zükür ve İnasın Tehzib- i Ahlâk ve Tevsi- i Malûmatına Hadîm Risale Dergisi” de bu dönemde, 1897 yılı itibariyle

³³⁹ Oğuzkan, a.g.e., s. 19 - 20.

³⁴⁰ Okay, a.g.e., s. 8.

³⁴¹ Okay, a.g.e., s. 23- 24.

yayınlanmaya başlanmış bir dergi olarak, çocukların eğitilmesinde ve yetiştirilmesinde önemli bir görev üstlenmiştir. “Çocuklara Rehber Dergisi”; 166 sayı yayımlanmış ve bu yönüyle de, 1928 öncesi dönemde eski harflerle yayımlanan en uzun ömürlü ikinci çocuk dergisi olma niteliğine sahip olmuştur.

Çocuklara Rehber Dergisi’nde; çocukların iyi birer birey olarak yetiştirilebilmelerine yönelik olarak öğretmenlerin ne denli değerli olduklarına, meslek edinmenin birey ve toplum için önemine, okulun bireylerin yetiştirilmesindeki yerine ve insanın iyi bir geleceğe sahip olabilmesini sağlamaya yönelik önemine, çalışmanın hem bir ibadet olduğuna hem de bir yaşam tarzı olarak benimsenmesi gerektiğine yönelik bilgilendirmelere, özel eğitime muhtaç özürlü çocukların sosyal yaşamdan dışlanmamalarına yönelik öğütlere vb. yer verildiği de belirtilmektedir.

Çocuklara Rehber Dergisi, dönemi itibariyle tüm konuların işlenmesine yönelik yazılar yayımlayan ve çocukların bu yönde bilgilendirilmelerini hedefleyen tek dergi olma ayrıcalığına da sahip olmuştur.

SONUÇ

Üç kıtada hüküm sürmüş olan Osmanlı İmparatorluğu'nda çocuk eğitimi, temel olarak Sıbyân Mektepleri tarafından yürütülmüştür. Bununla birlikte Klasik Dönem'de Osmanlı Eğitim Sistemi'nde; Medreseler, Sıbyân Mektepleri ve Enderun Mektepleri anlamında örgün eğitim veren üç temel kurum bulunmuştur.

Medreseler; Müslüman vatandaşların örgün eğitim aldıkları ve bu eğitimleri doğrultusunda da özellikle kuruluş döneminde siyasi ve idari kadrolarda görevlendirildikleri bir eğitim kurumu olma niteliğine sahiptir. Medrese eğitimine insan kaynağı sağlayan ve yine kuruluş döneminden itibaren varlığını sürdüren mahalle mektepleri niteliğindeki Sıbyân Mektepleri de; yine İslami kurallara bağlı ve geleneksel değerlerin taşıyıcısı olabilecek bireylerin yetiştirilmesini öngörmekte ve Müslüman çocuklarını sosyal yaşama hazırlamayı amaçlamıştır.

Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslim çocukların devletle bütünleşmesine katkı sağlamaya yönelik eğitim veren Enderun Mektebi de, Gayrimüslim reayadan seçilmiş olan çocuk ve gençlerin kamu personeli ve yöneticisi olarak yetiştirilmesini amaçlamakta ve klasik medrese eğitimi dışında bir eğitim vermiştir. Genel olarak da devşirme yoluyla alınan Hıristiyan kökenli çocuklara eğitim verilen Enderun Mektepleri'nde, devşirme sisteminin bozulması ile birlikte Müslüman çocukları da eğitim görmeye başlamışlardır.

Osmanlı Devleti'nde özellikle 18. yüzyılın ilk yarısından itibaren ilmiye zümresinin kontrolü dışında kalan yeni eğitim kurumları tesis edilmeye çalışılmışsa da, merkezi otorite tarafından modern bir eğitim anlayışının uygulamaya konulması ancak 18. yüzyılın son dönemleri itibariyle mümkün olabilmıştır. 19. yüzyıl itibariyle de bu yöndeki eğitim kurumları daha yaygınlaşmış ve sayıları artmıştır.

19. yüzyıl Osmanlı Devleti'nde, sadece eğitim alanında değil, aynı zamanda sosyal, ekonomik ve kültürel alanda da birtakım değişimlerin ve gelişmelerin uygulamaya konulduğu bir dönemi ifade etmektedir. Geleneksel ve klasik olandan uzaklaşmaya başlandığı bu dönemde Tanzimat her yönüyle bir dönüm noktası olarak kendisini ortaya koymaya başlamış ve her alanda söz konusu olan gelişmeler

neticesinde, çocuklara yönelik de edebiyattan sosyal yaşamdaki konuma dek birçok noktada değişimler görülür hale gelmiştir.

Dönem itibariyle Batılılaşmanın da etkisi ile çocuklara yönelik gazete ve dergilerin yayımlanmaya başlaması gündeme gelmiş ve bu yöndeki yayınlar ile çocukların değişen eğitim sistemine daha kolay adapte olmalarını sağlamaya yönelik çalışmalarda bulunulmuştur. Bu dergiler arasında yer alan “Çocuklara Rehber Dergisi” ya da “Çocuklara Rehber: Etfâl- i Zükür ve İnasın Tehzib- i Ahlâk ve Tevsi - i Malûmatına Hadîm Risale Dergisi” de, Osmanlı dergiciliğinde önemli bir yere ve öneme sahiptir.

1898- 1899 (Hicri 1316) yılları arasını kapsayan dönemde Selanik Maarif Salnamesi’nde, Çocuklara Rehber Dergisi’nin yayımlanması ile ilgili düşünülen notta Ahmet Midhat “kitapçı” sıfatı ile anılmıştır. Yine Selanik Maarif Salnamesi’nde eserlerin yayın yerleri verilirken, Çocuklara Rehber Dergisi’nin Osmanlı Matbaası’nda basıldığı ve imtiyaz sahibinin de Ahmed Midhat olduğu belirtilmiştir.

Dergi’de, genel olarak okul müfredatı ile uyumlu olarak yazıların yayımlanması adına hareket edildiği görülmektedir. Bu bağlamda Çocuklara Rehber Dergisi’nde “Ahlâk”, “Hıfzû’s- Sıhha”, “İlm- i Servet” ve “İlm- i Eşya” başlıklı tefrika yazılar ile aynı zamanda okullarda öğretilen dersler arasında yer almış ve bu yönüyle de yine çocuk okurların desteklenmesi amaçlanmıştır.

Çocuklara Rehber Dergisi’nde “Ahlâk” başlıklı tefrika yazılar çerçevesinde çocuk okurlara olumlu değerlerin kazandırılmasına yönelik içerikler yayımlanmış ve “Güzel Sözler”, “Akval- i Hikemiyye”, “Cümel- i Hikemiyye” başlıkları doğrultusunda da yine aynı kapsamda yazıların yayımlanması adına hareket edilmiştir. Aynı şekilde Çocuklara Rehber Dergisi’nde, müfredatta yer alan “Muhtasar Hesap”, “Tarih”, “Coğrafya”, “Osmanlı Tarihi”, “Ma’lumat- ı Nafia”, “Kıraat”, “İdare- i Beytiye”, “Kozmografya”, “Fizik”, “Kimya” vb. gibi derslere yönelik olarak, aynı başlıklar çerçevesinde olmasa da yazılar yayımlanmasına özen gösterilmiş ve yine çocuk okurların bu konularda bilgilendirilmeleri amaçlanmıştır. Hatta bu yazılar da çocukların ilgisini çekmeye ve eğlenerek öğrenmelerini sağlamaya yönelik bilmece ve eğlenceli sualler de yer almakta ve bu şekilde çocuk okurlar için öğrenme sürecinin daha keyifli bir hale gelmesi mümkün kılınmıştır.

Önemli nitelikleri itibariyle bir anlamda ders kitabı olarak da değerlendirilebilecek olan Çocuklara Rehber Dergisi, daha eğlenceli olması bakımından ders kitaplarından farklılık arz etmiş ve bu nedenle de çocuk okurlar

tarafından ilgi ve merakla takip edilmiştir. Manzume, roman, hikâye, tiyatro, mektup, sohbet, monolog, gezi yazıları, biyografi vb. gibi birçok edebi türe ilişkin örneklere de sıklıkla Dergi’de yer verilmiş ve çocuk okurların edebi anlamda da kendilerini geliştirebilmelerine olanak sağlanmıştır.

KAYNAKLAR

a)Osmanlıca Kaynak;

Çocuklara Rehber: *Etfal- i Zükür ve İnasın Tehzib- i Ahlâk ve Tevsi-i Malûmatına Hadim Risale Dergisi.* (1897). Erzurum Seyfeddin Özege Kütüphanesi
Numara: 213.

b)Kitap

- Akyüz, K. (1990). *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri*, İnkılâp, İstanbul, s. 46.
- Akyüz, Y. (2005). *Türk Eğitim Tarihi*, PegemA, Ankara, ss. 65 vd.
- Aydın, M. (2007). *Çağdaş Eğitim Denetimi*, Hatiboğlu, Ankara, ss. 76- 86.
- Başgöz, İ. & Wilson, H. E. (1998). *Türkiye Cumhuriyetinde Eğitim ve Atatürk*, Dost Kitabevi, Ankara, s. 98.
- Bayrak, C. (2008). *Türk Eğitim Tarihi Sistemi ve Okul Yönetimi*, Eskişehir Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, ss. 144 vd.
- Bayram A. ve Çöğenli M. S. (1978). *Seyfeddin Özege Bağış Kitapları Katalogu*, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Berker, A. (1945). *Türkiye 'de İlköğretim*, Milli Eğitim Bakanlığı (MEB), Ankara, ss. 78- 83.
- Berkes, N. (2002). *Türkiye 'de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi, İstanbul, s. 73.
- Cihan, A. (2007). *Osmanlı 'da Eğitim*, 3F, İstanbul, s. 126-129.
- Ciravoğlu, Ö. (1998). *Çocuk Edebiyatı*, Esin, İstanbul, ss. 53- 183.
- Çavuşoğlu, T. (1999). *Türkiye 'de Çocuk Esirgeme Kurumu Ve Çocuk: 1921- 1983. 2. Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi Bildiri Kitabı*, Editör: Onur, B., Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi (ÇOKAUM), Ankara, s. 123.
- Çavuşoğlu, T. ve Çetinkaya, J. (2012). *Darülaceze ve Sosyal Hizmetler*, Diyanet Vakfı, İstanbul, ss. 71- 77.
- Demiray, K. (1975). *Türkçe Çocuk Edebiyatı*, MEB, İstanbul, s. 43.
- Demirel, Ö. (1999). *Türkçe Öğretimi*, PegemA, Ankara.

- Eğribel, E. ve Genç, E. S. (2010). *XIX. Yüzyıl Osmanlı Siyasi Yaşamı. XIX. Yüzyıl*, Editör: Eğribel, E., Kardeşler, İstanbul, ss. 134- 136.
- Engin, V. (2001). *Sultan Abdülhamit ve İstanbul*, Simurg, İstanbul, s. 67- 71.
- Enginün, İ. (1987). *Çocuk Edebiyatına Toplu Bir Bakış. Çocuk Edebiyatı Yıllığı-1987*, Hazırlayan: Şirin, M. R., Gökyüzü, İstanbul, ss. 40- 169.
- Enginün, İ. (2000). *Tanzimat Sonrası Edebiyatçılarımız Ve Çocuk. Araştırmalar ve Belgeler*, Dergâh, İstanbul, s. 116.
- Erdoğan, İ. (2010). *Çağdaş Eğitim Sistemleri*, Sistem, İstanbul, s. 76.
- Ergin, O. (1977). *Türkiye Maarif Tarihi*, Eser, İstanbul, ss. 49- 78.
- Ergün, M. (2009). “*. Meşrutiyet Dönemi’ndeki Eğitim Reformlarının Türk Modernleşmesindeki Yeri. 100. Yılında II. Meşrutiyet Gelenek ve Değişim Ekseninde Türk Modernleşmesi Uluslararası Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı ve Marmara Üniversitesi, İstanbul, ss. 101- 102.
- Eroğlu, H. (2010). *Türk İnkılâp Tarihi*, Savaş, Ankara, s. 142.
- Ertuğ, H. R. (1970). *Basın ve Yayın Hareketleri Tarihi*, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, s. 39.
- Gökşen, E. N. (1985). *Örnekleriyle Çocuk Edebiyatımız*, Remzi, İstanbul, s. 33-109.
- Gurbetoğlu, A. (2007/a). *Childhood Conception On Child Periodicals Of Second Constitutional Period*. Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences, 40(2):63- 92.
- Gürel, Z.; Temizyürek, F. ve Şahbaz, N. K. (2007). *Çocuk Edebiyatı*, Öncü, Ankara, ss. 78- 92.
- Haydaroğlu- Polat, İ. (2003). *Osmanlı İmparatorluğu’nda Yabancı Okullar*, Ocak, Ankara, s. 124.
- Herkmen, D. (2003). *Nasihat İçerikli Metinlerde Öksüz Ve Yetim Kavramları. Savaş Çocukları Öksüzler Yetimler*, Editör: Naskali, E. G., Kişisel, İstanbul, s. 49.
- İnuğur, M. N. (2005). *Basın ve Yayın Tarihi*, Der, İstanbul, s. 49- 128.
- Kafadar, O. (2007). *Türk Eğitim Düşüncesinde Batılılaşma*, Vadi, Ankara, s. 87- 96.
- Koçer, H. A. (1991). *Türkiye’de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773- 1923)*, MEB, İstanbul, ss. 122- 127.
- Kodaman, B. (1991). *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, TTK, Ankara, s. 49.
- Kudret, C. (1997). *Edebiyat Kapısı*, Yapı Kredi, İstanbul, s. 376.
- Kür, İ. (1991). *Türkiye’de Süreli Çocuk Yayınları*, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara, s. 86- 154.

- Neydim, N. (1998). *Çocuk ve Edebiyat*, Bu, İstanbul, s. 21-31.
- Nutku, Ö. (2003). *Osmanlı Şenliklerinde Çocuk. Toplumsal Tarihte Çocuk*, Editör: Onur, B., Tarih Vakfı, İstanbul, s. 76.
- Oğuzkan, A. F. (1987). *Dünya Çocuk Edebiyatının Ana Çizgileri. Çocuk Edebiyatı Yıllığı-1987*, Hazırlayan: Şirin, M. R., Gökyüzü, İstanbul, ss. 14-20.
- Oğuzkan, A. F. (2000). *Çocuk Edebiyatı*, Anı, Ankara, s. 27-339.
- Okay, C. (1998). *Osmanlı Çocuk Hayatında Yenileşmeler (1850-1900)*, Kırkambar, İstanbul, s. 57.
- Okay, C. (1999). *Eski Harfli Çocuk Dergileri*, Kitabevi, İstanbul, s. 80-94.
- Onur, B. (2005). *Türkiye’de Çocukluğun Tarihi*, İmge, Ankara, ss. 84-87.
- Ortaylı, İ. (2009). *Osmanlı Toplumunda Aile*, Timaş, İstanbul, s. 65.
- Örik, S. N. (1950). *Eski Dergi, Gazete ve Salnameler*, İnkılâp, İstanbul.
- Öztürk, N. (2003). *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Sosyal Yardımlaşma Kurumları. Vakıf Medeniyeti Sempozyumu Bildiri Kitabı*, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Ankara, ss. 111-112.
- Parlak, T. (1989). *Yeni Asır’ın Selanik Yılları*, Yeni Asır, İstanbul.
- Sakaoğlu, N. (2003). *Osmanlı’dan Günümüze Eğitim Tarihi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi, İstanbul, ss. 132-139.
- Sever, S. (2004). *Çocuk ve Edebiyat*, Kök, Ankara, s. 56-102.
- Tanpınar, A. H. (2011). *Edebiyat Üzerine Makaleler*, Dergâh, İstanbul, s. 102-135.
- Tanpınar, A. H. (1982). *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Çağlayan, İstanbul, s. 97.
- T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü *Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı İrade- i Dâhiliye (1310-1315)*, Cilt: 1, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, İstanbul.
- Tekeli, İ. ve İlkin, S. (1999). *Osmanlı İmparatorluğu’nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*, TTK, Ankara, s. 79-125.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1965). *Osmanlı Devleti’nin İlmiye Teşkilatı*, TTK, Ankara, s. 143.
- Ülken, H. Z. (2008). *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Ülken, İstanbul, ss. 90-97
- Yalçın, A. ve Aytaş, G. (2002). *Çocuk Edebiyatı*, Akçağ, Ankara, ss. 39-212.

c)Dergide, bültende makale;

- Adalı, O. (1993). *Türk Çocuk Edebiyatı Üzerine Gözlemler*. Milliyet Sanat Dergisi, 15 Nisan1993: 310.

- Akyüz, E. (1979). *Önemli Kanunlarımızda Çocuğun Korunmasına İlişkin Hükümler Ve Boşluklar*. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 12(1):137 - 152.
- Altın, H. (2008). 1869 *Maarif- İ Umumiye Nizamnamesi Ve Öğretmen Yetiştirme Tarihimizdeki Yeri*. Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 13(1):271-283.
- Altinkaynak, H. (1977). *Önemli Dönemeçleriyle Çocuk Yazını Ve Geleceği*. Türk Dili Dergisi, Ağustos Dönemi, 36(310):163-166.
- Arslan, F. (2009). *Encümen- İ Daniş Ve Osmanlı Aydınlanması*. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 6(11): 422- 441.
- Aslan, C. (2008). *Bahçe Dergisi (1908- 1910)*. Ahmet Yesevi Üniversitesi Bilig Dergisi, Güz Dönemi, 47: 167- 176.
- Bağrıaçık, T. (1995). *Milli Eğitim Ve Çocuk Yayınları*. Milli Eğitim Dergisi, Mayıs Dönemi, 127: 11- 13.
- Balcı, A. (2014). *Çocuklara Kıraat Dergisi*. Ahmet Yesevi Üniversitesi Bilig Dergisi, Kış Dönemi, 68: 25- 48.
- Bayram, Y. (2005). *Türk Edebiyatının İlk Çocuk Dergisi: Mümeyyiz (1869- 1870)*. Hece Aylık Edebiyat Dergisi, Yıl: 9, Ağustos- Eylül Dönemi, 104- 105: 484- 500.
- Bilgin, A. M. (2012). *Musavver Çocuk Postası*. Dünebakan Dergisi, Kasım Dönemi: 24- 26.
- Budak, L. & Budak, Ç. (2014). *Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne İlkokul Programları (1870- 1936)*. Türkiye Sosyal Araştırmalar (TSA) Dergisi, Yıl: 18, Nisan Dönemi, 1:51- 68.
- Büyükkavas- Kuran, Ş. ve Ersözlü, Z. N. (2009). *Sınıf Öğretmenlerinin Çocuk Edebiyatına İlişkin Görüşleri*. Yüzyüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Haziran Dönemi, 6(1):1-17.
- Ceyhan, C. O. (2010). *Eski Harfli Bir Çocuk Dergisi: Çocuk Dostu*. Türkoloji Kültürü Dergisi, 1(1):121- 125.
- Çelebi, N. ve Asan, H. T. (2014). *II. Meşrutiyet Dönemi Eğitimi Ve İnsan / Birey Yetiştirme Paradigmaları Analizi*. Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi, Şubat Dönemi, 3(1): 262- 270.
- Çıkla, S. (2005). *Tanzimat'tan Günümüze Çocuk Edebiyatı Ve Bazı Öneriler*. Hece Aylık Edebiyat Dergisi, Yıl: 9, Ağustos- Eylül Dönemi, 104-105: 89- 107.

- Dayıoğlu, G. (1978). *Ülkemizde Çocuk Yazını*. Sanat ve Toplum, Aralık Dönemi, 3: 152- 155.
- Demirtaş, Z. (2007). *Osmanlı'da Sıbyan Mektepleri Ve İlköğretimin Örgütlenmesi*. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 17(1):171- 176.
- Doğan, E. (2010). *Numune- i Terakki*. İstanbul Erkek Lisesi Dergisi, 9(10): 84- 85.
- Duman, D. ve Doğdu, M. (2010). *1930- 1950 Dönemi Çocuk Dergilerinde Yurttaşlık Bilinci Gelişimi Kapsamında Ulus- Devlet Algısının Sağlanması: Türk Çocuğu - Cumhuriyet Çocuğu*. Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi (ÇTTAD), 9(20- 21):157- 170.
- Ekmekçi, S., Dalyan, M. G. ve Erdimez, Ö. (2009). *XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Adıyaman'da İlköğretim Faaliyetleri*. Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl: 2, Aralık Dönemi, 3: 55-72.
- Erdem, A. R. (2012). *İlköğretimimizin Gelişimi Ve Bugün Gelinek Nokta*. Üniversite ve Toplum Dergisi, 240:1- 15.
- Erkan, A. R. ve Erkan, G. (1987). *Darüleytamlar*. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Dergisi, Ocak Dönemi, 5(1): 61- 69.
- Fendoğlu, T. H. (2002). *1876 Anayasası Veya Monarşik Modernleşme Dönemi (1876 - 1908)*. Türkler Dergisi,14: 739- 750.
- Gökyay, Ö. S. (1986). *Osmanlı Türklerinde Öğretmen Ve Öğrenci Anlayışı*. Tarih ve Toplum Dergisi, Temmuz Dönemi, 31: 45- 54.
- Gurbetoğlu, A. (2007). *II. Meşrutiyet Dönemi Çocuk Dergilerinde Ahlak Eğitimi Ve Ahlaki Değerler (1908- 1918)*. Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Haziran Dönemi, 4(1): 81-101.
- Günel, B. (1999). *Çocuk Ve Edebiyat*. Öğretmen Dünyası Dergisi, Eylül Dönemi, 20(237):5- 6.
- Kallimci, H. (1979). *Çocuk Yayınları*. Töre Dergisi, Ekim Dönemi, 9(101):34- 36.
- Kara, İ. (2013). *Mahalle Mektepleri*. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. 1453 İstanbul Kültür ve Sanat Dergisi,16: 18-31.
- Karakışla, Y. S. (2000). *Arşivden Bir Belge- Çocuklara Rehber Dergisi'ne İmtiyaz Verilmesi (1896)*. Toplumsal Tarih Dergisi,76: 24- 27.
- Karakoç, İ. (1999). *Çıttı Pıttı Dergiler, Eski Harfli Çocuk Dergileri*. Virgül Dergisi, Haziran Dönemi, 20:101-119.

- Karataş, Ö. S. (2014). *Klâsik Türk Müziği Eğitimi'nde Bir Saray Üniversitesi: Enderun Mektebi*. Turkish Studies- International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Kış Dönemi, 9(2): 869- 885.
- Karataş, A. İ. (2006). *Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimlere Tanınan Din Ve Vicdan Hürriyeti*. Uludağ Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi, 15(1): 267- 284.
- Karataş, S. (2011). *Osmanlı Eğitim Sisteminde Batılılaşma*. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 5(1): 231- 242.
- Keseroğlu, H. S. (1995). *Batıda Ve Osmanlı İmparatorluğu' nda Süreli Yayınların Ortaya Çıkışı Ve Özellikleri*. Müteferrika Dergisi,6: 19-28.
- Kıbrıs, İ. (2000). *Uygulamalı Çocuk Edebiyatı*, Tekaç Eylül, Ankara, s. 41- 261.
- Koç, B. (2007). *Osmanlı İslahanelerinin İşlevlerine İlişkin Bazı Görüşler*. Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 6(2): 36- 50.
- Memioğlu, A. Z. (2003). *İmparatorluktan Cumhuriyet'e İlk Öğretimimiz*. Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 10(21): 241- 252.
- Okay, C. (1999). *Eski Harfli Çocuk Dergileri*, Kitabevi, İstanbul, s. 8- 94.
- Okay, C. (2006). *Eski Harfli Çocuk Dergileri*. Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, 4(7): 511-518 (Çocuk Dergileri).
- Okay, C. (2013). *Osmanlı Dönemi'nde İstanbul'da Mahalle Ve Çocuk*. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. 1453 İstanbul Kültür ve Sanat Dergisi,16: 12- 25.
- Özbek, N. (1999). II. *Abdülhamit Ve Kimsesiz Çocuklar: Darü'l Hayr- I Ali*. Tarih ve Toplum Dergisi, Şubat Dönemi, 182: 11- 20.
- Özcan, T. (2006). *Osmanlı Toplumunda Yetimler*. Sosyal Politikalar Dergisi,1: 82- 85.
- Özkan, S. (2011). *Türkiye' de Darüleytamların Gelişimi Ve Niğde Darüleytamı*. Türkiyat Araştırmaları Dergisi,19: 211- 229.
- Sarıkaya, M. (2003). *Savaş Yıllarında Himaye- İ Etfal Cemiyeti'nin Çocuk Misafirhanesi Ve Çocuklar*. Atatürk Dergisi, 3(3):193-202.
- Sarıkaya, M. (2010). *Türk Çocuk Dergilerinde Tarih: 1918- 1931*. Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi, Yıl: 6, Güz Dönemi, 12: 51- 84.
- Sınar, A. (2006). *Türkiye' De Çocuk Edebiyatı Çalışmaları*. Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, 4(7):175- 225.

- Suğur, N. ve Doğru, E. S. (2010). *Korunma Altındaki Çocukların Aile Ve Devlet Algısı Üzerine Bir Araştırma*. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 65(1):115-133.
- Şafak, N. (2012). *Kimsesiz Çocukların Terbiyesi*. Değerler Eğitimi Merkezi Dergisi, Yıl: 1, 4: 74- 77.
- Şahin, M. ve Tokdemir, M. A. (2011). *II. Meşrutiyet Dönemi'nde Eğitimde Yaşanan Gelişmeler*. Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 9(4): 851- 876.
- Şahin, S., Elçiçek, Z. ve Tösten, R. (2013). *Türk Eğitim Sisteminde Teftişin Tarihsel Gelişimi Ve Bu Gelişim Süreci İçerisindeki Sorunlar*. JASSS (The Journal of Academic Social Science Studies) International Journal of Social Science, May, 6(5):1105-1126.
- Şimşek, H. (2001). *XIX. Yüzyıl Çocuk Dergiciliği Ve Eğitsel İşlevleri Üzerine*. Milli Eğitim Dergisi, Temmuz- Ağustos- Eylül Dönemi:150- 159.
- Şimşek, H. (2004). *Osmanlı Dönemi İlkokullarında (Sıbyan Mekteplerinde) Disiplin Anlayışı Ve Uygulanması*. Milli Eğitim Dergisi, Bahar Dönemi, 162: 1-15.
- Taşdemirci, E. (2001). *Türk Eğitim Tarihinde Azınlık Okulları Ve Yabancı Okullar*. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,10: 13- 28.
- Taşkın, Ü. (2008). *Klâsik Dönem Osmanlı Eğitim Kurumları*. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Bahar Dönemi, 1(3): 343- 366.
- Üstünipek, M. & Üstünipek, Ş. (2014). *Âmin Alayı Ve Resimlerde Ele Alınışı*. Art-Sanat Dergisi,1: 35- 45.
- Yeleşen, M. (1998). *Bütün Çocuklar Okuma Zevki Kazanabilir*. Öğretmen Dünyası Dergisi, Aralık Dönemi, 19(228):21- 33.
- Yolalıcı, M. E. (1999). *XIX. Yüzyıl Ve Sonrası Osmanlı Devleti'nde Eğitim Ve Öğretim Kurumları*. Osmanlı Dergisi,5: 280- 289.

d) Ansiklopedi içinde makale;

- Akkutay, Ü. (2011). *Osmanlı Eğitim Sisteminde Enderun Mektebi*. Osmanlı Ansiklopedisi, Cilt: 5, İz, İstanbul, ss. 103- 105.
- Argunşah, H. (1991). *Çocuk Edebiyatı*. Türk Aile Ansiklopedisi, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, Ankara, ss. 91- 92.
- Baltacı, C. (2010). *Osmanlı Devleti'nde Eğitim Ve Öğretim*. Türkler Ansiklopedisi, Cilt: 11, Editörler: Güzel, H. C., Tavkul, Ş. ve Gündüz, T., Yeni Türkiye Yayınları, Adana, s. 133.

- Çanlı, M. (2002). *Eytam İdaresi ve Sandıkları (1851- 1926)*. Türkler Ansiklopedisi, Cilt: 14, Yeni Türkiye, Ankara, ss. 145- 147.
- Gelişli, Y. (2010). *Osmanlı İlköğretim Kurumlarından Sıbyan Mektepleri*. Türkler Ansiklopedisi, Cilt: 9, Editörler: Güzel, H. C., Tavkul, Ş. ve Gündüz, T., Yeni Türkiye, Adana, ss. 27- 36.
- Hızlı, M. (2011). *Osmanlı Sıbyan Mektepleri*. Osmanlı Ansiklopedisi, Cilt: 5, İz, İstanbul, ss. 18-19.

e) Tezler;

- Altuntaş, S. (2006). *Burhan- ı Terakki Gazetesi Üzerine Bir İnceleme*, Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, s. 43.
- Aytekin, H. (2006). *1914- 1924 Yılları Arasında Korunmaya Muhtaç Çocuklar ve Eğitimleri*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, ss. 135- 139.
- Azim, M. (2000). *Çocuk Bahçesi Dergilerinin İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, İstanbul, s. 49.
- Balcı, A. (2002). *Çocuklara Rehber Dergisi'nin Çocuk Eğitimine Katkısı Açısından İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Hatay.
- Bayat, N. (2002). *Eski Harfli Çocuk Dergilerinin (Çocuk Bahçesi, Çocuk Dünyası) Çocuk Eğitimindeki İşlevleri*, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, ss. 51- 61.
- Boztepe, F. (2002). *Çocukta Okuma Eğilimleri ve Okuma Teknikleri*, Yüksek Lisans Tezi Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale, s. 39.
- Dögen- Demir, P. (2003). *Milli Eğitim Tarafından Yayınlanan 6- 15 Yaş Arası Çocukların Okuyabileceği Kitapların Eğiticilik ve Görsellik Açısından Tasnifi, Dil ve Anlatım Yönlerinde Eleştirel Bir Şekilde İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, s. 72.
- Emiroğlu, Ö. (1992). *Tanzimat'tan 1928'e Kadar Yayımlanan Çocuk Gazete ve Dergileri Üzerine Bir İnceleme*, Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, s. 57- 120.

- Erdoğan, F. (1999). *Türkiye’de 1966- 1998 Yıllarında Yayımlanmış Telif Çocuk Kitaplarının İçerik Analizi*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, s. 46- 148.
- Gözen, A. (1995). *Çocuk Hikâyelerinde Dinî Motiflerin Eğitim Açısından İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, s. 38- 91.
- Güdek, M. (2012). *Modernleşme Döneminde Osmanlı’da Çocuk Eğitimi ve Literatürü*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı, Ankara, s. 61.
- Gürler, Ü. (1999). *Çocuk Kitapları ve Anne- Babanın Bu Konudaki Tutumları Üzerine Bir İnceleme*, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, s. 97.
- Karatay, A. (2007). *Cumhuriyet Dönemi Korunmaya Muhtaç Çocuklara İlişkin Politikaların Oluşumu*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, ss. 69- 71.
- Öçalan, M. (2006). *Çocuk Algılamasında İmgelerin Önemi, Eğitimbilimsel Açıdan Çocuk Edebiyatında İmge Kullanımı*, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi, Adana, s. 98.
- Özen, İ. (2001). *II. Meşrutiyet’e Kadar İslahhaneler ve Darülaceze*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, ss. 193- 197.
- Özkan, N. (2001). *Çocuk Kitaplarında Dil Sorunu*, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, s. 19.
- Salim, M. (2011). *Geçmişten Günümüze Türkiye’de Çocuk Koruma Politikaları ve Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu*, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Isparta, ss. 100- 105.
- Yaşar, Ş. (2001). *İlk Çocuk Dergilerinden Mümeyyiz*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, s. 76.
- Yelkenci, Ö. F. (2008). *Türk Modernleşmesinin Osmanlı Kökenleri: Sultan II. Abdülhamit Dönemi Eğitim Konuları*, Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, ss. 49- 53.

EKLER

Ek.1 Çocuklara Rehber: Etfal- i Zükür ve İnasın Tehzib- i Ahlâk ve Tevsi-i Malûmatına Hadim Risale Dergisi. (1897). Erzurum Seyfeddin Özege Kütüphanesi Numara: 213. Sayı: I/1, s.1.

بدل اشتراسی

مجیده اون ملقوز غروش حسابیله
برسنه لکی سلائیک ایچون
۲۰. آلتی آیلنی ۱۲، سائر
مخلار ایچون برسنه لکی ۳۰.
آلتی آیلنی ۱۷ غروشدر.

بومقتره

هفتگی

۱۳۱۴

محل اداره سی

سلائیکه حکومت جاده سنده
[عل نشئت کتبخانه سیدر]
صاحب امتیاز ومدیری
احمد مدحت
مورادا ره ونحر بره سی ایچون
کتبخانه به مراجعت اولنور

نسخه سی ۲۰ پاره در
نسخه سی ۵۲

المقال ذکر و انانک نهزبب اخلاق ونوسیع
معلوماته مادام هفته اول رسالدر

نسخه سی ۲۰ پاره در
نسخه سی ۵۲

---

۲ - شماره ۱۳۱۴

پنجشنبه

۲۳ ذی القعدة ۱۳۱۵

دو کولیور مش ایدی. معلم اندی؛ بومعلومات خزینه سی
مخترم ذات در حال جواب ویدی:

— بر (آرژرونوت صو اورجیکی Argyronote)
در، دیدی. سو بک دینده چاک شکلنده برقاش اورر،
بو کوچک ماهر صنعتکار قماشنی اوقدر صیق اورر که ایچنه
صو کیره من، آرهلرنده غایت کوچک قبار جقلر طوره
بیایر. صیقانی تنفسنی منع ایدر. اورجیکمز بونک ده چاره سنی
بولمشدر: تنفس ایچون محتاج اولدینی هوایی طولیلامق،
چا گئی هوا ایله طولدرمق ایچون صودن چیقار. قارنی
توکله طولایدر. صودن چیقنجه قارنی هوا ایله طولار،
سکره دلیکی اوزرنده بولنان چا کی ایچنه کیرر. نیچه لایله
چاکک بو قاریسنه چیقان، هوا ایله طولی اولان قبار جقلری
بوزار، بوسورتله اورادن برطامله صوطیشاری به چیقارر.
مسکنی هوا ایله طولیچه به قدر بو ایشده دوام کوسترر.
تنفس سببیه هوا بوزلدینی زمان چا گئی، آلتی اوستنه
چورده رک متعفن هوا دن تمیزلر، بعده بتکرار تعریف
ایتدیکمز اصول ایله مسکنی صاف هوا ایله طولدرر.
بو چاکک صا غلام ایلیکلرله طوتدیرلمشدر. بو سببیه
آقیتبار آکاهیچ بر ضرر ورمز. آرژرونوت دیدیکمز
بوصو اورجیکی قیشی بو چاککه محافظه اولنمش دلیکنده

جمعہ کوئی اکلنجہ لرنده

[مباه را کده اطرافنده]

— خواجه افندی، شورایه، شو عجیب بوجکه
باقکنز! آی! بو عادتاً اوروججک. یاورولری ده
یاننده!..

آز قالسون طالعینقله نرده اولدیغمزی سو بلمکه
اونونه جقدم. لکن سو بلمکده حاجت قامدی صانیم.
ینه او طورغون سو، شو بر قاج هفته دن بر و معلومات
قیه اولدیغمز کولجک کنارنده بولنوروز. هم باقکنز،
بو جمعہ عجائب طبیعه دن نهلر کوردک، نهلر او کوردک!
دائماً یکی بر عجبیه، یکی بر اکلنجہ بزنی طاتلی طاتلی
اکلندر بیور. بن صو ایچنده اورجیکه بکزر بر بوجک
کومرش، او حیرتله قاریشق انتظام منم گهلر آغز مدن

دردنچی سنه

۱۸ مایس سنه ۱۳۱۶

بدل اشتراسی : سلانیک ایچود،
مجدیه ۱۹ غرویش حسابله سنه.
لکی ۲۰، آلی آلی ۱۲ غروشدر

طشیره ایچون پوسته اجر نیله برابر
سنه لکی ۳۰، آلی آلی ۱۷ غروشدر

لسخمی

۲۰ پاره در

هفتبقره

۱۳۱۴

نومرو ۷

۳ صفر سنه ۱۳۱۸

اداره خانہ سی : سلانیکده صبری
پاشا جاده سنده چوققره رهبر
اداره خانہ سیدر .

امور اداره و تحریر سی ایچون
اداره خانہ سی مراجعت اولنور،

صاحب امتیاز و مدیری
احمد مدحت

اطفال ذکور و انانک تهذیب اخلاق و توسیع معلوماته خادم هر بخشیه کونی نشر اولنور رساله در

منانک خطابت

مونولوغ : ابراهیم احسان - دیکیش ما کسه سی -
مصاحبه - چوققره مکئی - ملاحظات حکیه - بیوک انسانیت
- شمندوفر یاریشی - یارلاق نیکیج - ایپانیا ده عصر دیده لر -
اطائف - بیلمجه - حل ایدنلر - مخابرات علییه ،

* مونولوغ * *

- منتهی سنه طلبه سندن عاطل یک -
کله رک - بیلم نه بیلمیم؟ نیشان آبی نهایته ایدی .
حالا انشا و وظیفه سی کسلیمور، نیشان آبی امتحانلرک
تقریبی ایما ایدر (یوزنی ایشیدیر) ؛ بو درجه
انصاف سزاق اولورمی یا؟ کچن کون رفقادن حسن
افندی به (معلم افندی ارتق وظیفه و رسمه ده اونکله
اشتغال ایلدیکمز و قنلرده درس لر مزله اوغراشسوق !)
دیوردم، خواجه افندی ایشیدیدی ، بر قیزدی ، باشمه
اوله بر باغوردی که آزاددی کندی می غائب ایدی یوردم،
بیلمم نچور هیچ بر خواجه بکا روی ملائمت کوسترمن،
هیچ بندن جین جیندن ماعدا بر شی کوردیکم بوق !
جهلی رحمت ! بر شدت !
بو درجه حفس سزاق اولورمی؟ بعض چوققره
سورلر ، سم کبلی شی ایسه دائما نقرته یاد ایدرلر .
مکتب وظیفه لرمدن

درسه چایشمازه شم ! کیم سویلمش ؟ هر کچه ساعت
ایکی به قدر کتابم اوکده طورر ؛ بر آراق بانم
کوکسمه دوشر اویوه قالیم . بوندن زیاده غیرت
نصل اولور ؟ انشا وظیفه سی ایسته مه ، یک ؛ درس لرک
کترنی حسیدله جمله سنه چایشه مامق نبلدکیمیدر ؟
بوجهار، بوتکرار لامه لر دها بر آری سوره چکمش !
مایس نهایتده بزده امتحانه کیده چک برده غالباً
دوقتورلره مراجعت ایلدیم چکیز . انصاف ! امتحانلر
یا قلاشدی ؛ درس لر عمومیتله کسیدلی ؛ کبر لایه لر
اجرا اولنور . هر درس دن بشر اوزر صحیفه بردن
ویریلور ، چوققره بو قدر اوزمک ایومیدر ؟
ه سز اونلری یلیرسکیز ، دیورلر . هیچ سنه ابتدا -
سنده اوقونان شیلر شمده یه دک ذهنده قالیرمی ؟
ادبیات دن درس ویریلور ؛ مناسب ، موافق ، لطیف
لقر دیلر سویلمه یی ؛ دها بیلم نه یی اوکرده یرمش .
بز آبی اوده بوخزندن ده اوکرده تیوروز . منتخبات
او قود دیورلر ؛ بزم شاعر اوله جتمز بوق . شمردن
نه یاه جتم . تاریخلرک نه لزومی وار . حوادث کتابلری
بز حوادثلری غزته لرده ده اوقوروز . فن تدبیر تروت ؛
غالباً زکیلیک اوکر نه چکیز . اقبالک مساعده سی ،
خسیس لکک معاونی ایلده زکیکن اوله بیلیرز .
انانک وجودی (وجود انسانی) بی اوقود دیورلر .
بوندن نه یاه جتم ؟ دوقتور اوله جتم بوق که !

MILLI KÜTÜPHANE
ANKARA

صفحه ۸	چو چقاره رهبر	نومرو ۷
بیلجه	<p>کسریده رفعتو کمال بک طرفندره کوندرلشدر : آتیده کی مثلثلرده نقطه لر ریسه لازمکن حرفلر یازیله جق و اشبو ایکی مثلث قائم الزاویه نك قاعده لر ی جموعندن عربی بر جمله حکمییه میدانه کله جکدر .</p>	<p>مکتب اعدادی ملکی شاکرداندن ۵۶ امین مسار ، علی سالم افندیلر . مکتب ترقی شاکرداندن ابراهیم احسان ، ۲۰۵۰ فاضل ، و. مجدی ، عثمان ذکی ۱۹۷ کرم ، اسماعیل نهاد ۱۲۶ فرح و رضا حسنی افندیلر . مکتب ترقی طالباندن موهبه عاکف ، امینه جمال ، خانلر . فیض صبیان طلبه سندن م. اسعد افندی . انات رشديه مکتبی طالباندن کل آرا خانم . ادرنه درالعرفان مکتبی ایکنجه سنه سی طلبه سندن پوسته شعبه مأموری سلیمان افندی مخدومی صالح جودت افندی ، عورتحصاری مکتب ابتدایی طلبه سندن داود و ۷ محمد شاگرد افندیلر . استروجه مکتب ابتدایی طلبه سندن محمدشکری ۲۱ ذکر ی ، ۶۱ توفیق ، عبدالرحمن ، ثریا ، سلیمان ناجی ۶۲ حسنی وحفظی افندیلر . کوپرلی مکتب رشديه سندن سعادتلو علی پاشا حقیدی نشأت بک</p>
<p>..... اطنه ولایتده بر قضا معموره العزیز ولایتده بر قضا حلب ولایتی داخلنده بر قضا شام ولایتی داخلنده بر قضا برادات تشبیه بر حرف بر حرف بر ادات نفی بر چالغینک اسمی بحر سفیده بر آطه روم ایلیده بر نهر لوشروم ولایتده بر قضا .....</p>	<p>بیلجه</p>	<p>تکفور طغنده احمد خالد افندی - اون عدد ورقه تقدیره پوسته ایله کوندریلور و لفاً بکرمی باره لوق بولده ارسال اولتورسه موعود مکافات ایصال اولتور . قوالده مکتب انات طالباندن نکار خانم - کوندریلان اماتی آلق ، تشکر ایدرز . شام سنجاغته ملحق بقاع قضایی مال مدیری رفیق رفعتلو محمد افندی - بو هفته دن اعتباراً نامکزه غزته کوندرلکه باشلانیلدی . در سعادتده عزتلو فائق افندی - توجه نامکزه تشکرلر ایدرز . اثرک مابعدینه منتظرز .</p>
<p>بیلجه نسخهمزده کی بیلجه لر ی قسماً حل ایدنلر : جمعه بالا مکتب رشديه سندن ۴۹ علی غالب ، عبدالرحمن ضیا ، ح. سابی افندیلر . جمعه بالا مکتب ابتدایی سندن ۲۷ طاعت ، ۵۲ مصطفی ، ۳ حسنی ، ۴۶ علی ، ۵ حسن ، ۲۳ علی ، ۴۷ محمد ، ۵ عثمان افندیلر . قرق کالیسا شعاعه معارف طلبه سندن ۲۲ مصطفی توفیق افندی .</p>	<p>بیلجه</p>	<p>عصر مطبوعی ترکی</p>
<p>بیلجه نسخهمزده کی بیلجه لر ی جوابلری : (۱) شراب (۲) نانکور (۳) بر حل ایدنلر :</p>	<p>دردنجی سنه نك { ۷ } نومرولی نسخهمزده کی بیلجه نك حل ورقه سیدر</p>	<p>عصر مطبوعی ترکی</p>

ÖZGEÇMİŞ

Selda Ergül 1984 yılında Adana’da doğdu. Dumlupınar Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü’nden 2007 yılında mezun oldu. Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Öğretmenliği Tezsiz Yüksek Lisans’tan 2008’de mezun oldu. 2007-2008 Dershane Öğretmeni (Mersin, Uğur Dershanesi) 2009-2010 Vekil Öğretmen (Şanlıurfa\ On bir Nisan, On Bir Nisan İÖO) 2011-2012 Vekil Öğretmen (Gaziantep, Dr Nilüfer Mustafa Özyurt İÖO) oldu. Tezli Yüksek Lisans Derecesini 2013 yılında “Çocuklara Rehber Dergisi Ve 19. Yüzyıl Osmanlı Devleti’nde Yeri” konulu tezi ile Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı’ndan aldı. Selda Ergül orta derecede İngilizce bilmektedir. 2012 yılından itibaren evli olup Adana/ Ceyhan’da ikamet etmektedir.

VITAE

Selda Ergül was born in Adana in 1984. Dumlupınar University Faculty of Arts and graduated in 2007 from the Department of History. Mersin University School of Social Sciences Master's Degree in 2008 from the History Teacher graduated. 2007-2008 Classroom Teacher (Mersin, Ugur Frontpage) 2009-2010 Substitute Teacher (Sanliurfa \ On Bir Nisan, On Bir Nisan Fool's Primary School) 2011-2012 Substitute Teacher (Gaziantep, Dr.Nilüfer Mustafa Özyurt Lotus Primary School). Master's Degree in 2013, the "Children's Magazine Guide and 19th century in the Ottoman Empire Place" with the thesis of Gaziantep University Institute of Social Sciences, History received from the Department. SeldaErgül moderate speaks English. He is married since 2012 Adana / Ceyhan lives.